

MIROSLAV KRLEŽA – POVRATAK FILIPA LATINOVIĆA

SVITALO je, kada je Filip stigao na kaptolski kolodvor. Dvadeset i tri godine nije ga zapravo bilo u ovom zakutku, a znao je još uvijek sve kako dolazi: i truli slinavi krovovi i jabuka fratarskoga tornja i siva, vjetrom isprana jednokatnica na dnu mračnog drvoreda, Meduzina glava od sadre nad tešklm, okovanim hrastovim vratima i hladna kvaka. Dvadeset i tri godine su prošle od onog jutra, kada se dovukao pod ova vrata kao izgubljeni sin: sedmogimnazijalac, koji je ukrao svojoj majci stotinjarku, tri dana i tri noći pio i lumpao sa ženama i kelnericama, a onda se vratio i našao zaključana vrata i ostao na ulici, te otada živi na ulici već mnogo godina, a ništa se nije promijenilo uglavnom. Zastao je pred stranim zaključanim vratima, i kao i onog jutra imao je osjećaj hladnog, gvođenog dodira te teške, masivne kvake u školjci svoga dlana: znao je, kako će ta vrata biti teška pod njegovom rukom i znao je, kako se lišće miče u krošnjama kestenova i čuo je jednu lastavicu, kako je prhnula iznad njegove glave, a bilo mu je (onog jutra) kao da sanja: bio je sav čađav, umoran, neispavan, osjećajući kako mu nešto plazi oko okovratnika: po svoj prilici stjenica. Nikada neće zaboraviti onog mračnog svitanja i one pijane, posljednje, treće noći i onog sivog jutra - dok živi.

Na uglu, gdje se je kao mali dečko igrao sa svojim bijelim janjcem, stajalo je gradilište obzidano kao čovjek visokim zidom i na tom visokom zidu bile su naslikane reklame za ženske steznike i koksove patent-peći: steznici su bili vitki, stegnuti u pasu, a ispod jedne gvozdene patent-peći lizao je plamen.

Da, tu pod zidom, tu je onog jutra stao i nije mogao dalje. Osjećao je srce u grlu, u nogama, u zglobovima, u prstima, među rebrima, u mesu, i tako sav samo jedno tamno krvavo srce, prislonio se uza zid da ne padne. Dugo je stajao pod vitkim ženskim steznicima, a prsti su mu bili puni prašine i maltera, jer je zid bio star, pljesniv, s pjegama od salitre. Prošao je pokraj njega jedan pekarski naučnik s mrežom topla peciva: zamirisale su žemlje i čulo se dugo iza ugla kako pekar vuče svoje papuče po asfaltu.

Zastao je Filip kod tog starog i trulog zida i dotaknuo ga rukom kao da dira jedan dragi i zaboravljeni grob. Kiša je s vjetrom izlizala steznike: ispod morta provirivale su na sve strane cigle, a tek na jednom mjestu ostao je još modrikasti jezičac koksovog plamena pod stalkom naslikane gvozdene patent-peći; ugledavši taj davno pokojni znamen, Filip je osjetio kako se u njemu rastvaraju daleke, pomrle slike, i tako mu je bilo kao da pred neshvatljivo ogromnim prostorima stoji potpuno sam.

Čuli su se ljudski koraci iza ugla. Prošao je pekarski naučnik s mrežom topla peciva; zamirisale su žemlje i čulo se dugo iza ugla kako pekar vuče svoje papuče po asfaltu. Nigdje nije bilo nikoga. Prazna ulica, sa starim sivim tornjem na dnu drvoreda i tihim odsjajima blagoga jutra po zatvorenim oknima, zavjese, cvjetovi u loncima, zaključana vrata, verige, lavlje glave, kameni pragovi i mjedene ploče stanara; gdje-gdje po koje starinsko zvonce. Pod jednokatnicom stajala je svjetiljka. Ona ista, koja je svijetlila nad krevetom njegovih najpaklenijih dječaćkih kriza: taj upaljeni narančasti odraz promatrao je noći i noći na stropu između zmajskih obraza i glicinija i modrog jorgovana, a plamičac je svjetiljčin izgarao i micao se neprekidno, kao bolesna ribica između četiri stakla prljave posude.

Sve je bilo sivo, a kuća je izgledala neobično mračnom, upravo tamnosmeđom. Meduzina glava nad ulaznim vratima zgrčila se sva kao da umire, a usne su joj bile natečene, zmije riđovke u glavi tuste,

uznemirene, a vrata ulazna ogromna, okovana, kao tvrđavna. Ta sjeverna strana jednokatnice bila je isprana vjetrom, a Filipu je bila potpuno strana pomisao, da je pod tim krovom te sive, zelenkaste jednokatnice (jedamput, davno) raslo njegovo vlastito, krvavo, tako neizrecivo intenzivno djetinjstvo. Ovamo su se preselili već u gospodskoj fazi mamine karijere: kada je mati prodala trafik u Fratarskoj ulici i kada je kanonik Lovro javno dolazio k njima na crnu kavu i domino.

Sve je znao kako dolazi: i kvaka u ruci, i težak masivan otpor vratnica, i dugi neprozračeni hodnik namazan sivom uljenom bojom, i drvene stube, i veliki, bijelouokvireni prozor u međukatu s izgledom u vrt. Stojeći pred stranom i zaključanom kućom, Filipu je došlo, kako bi bilo da uđe. Pristupio je tiho vratima, primio za tešku, hladnu kvaku, kvaka je popustila i vrata su se otvorila: kuća nije bila zaključana. Zatvorio je za sobom nečujno ulazna vrata i polagano kao tat, da se nije čulo savršeno ništa, na prstima, bez daha, dovukao se do prozora u međukatu. Prozor je bio otvoren, a vrt je već bio pun bijele jutarnje svjetlosti. U starom, ogromnom, razlistanom orahu bilo je mnogo cvrkuta ptičjeg. Stajao je tiho taj stari vrt sa svoje četiri simetrične, bijele staze, sa rascvalim žutim ružama i staklenim kuglama i patuljcima i vodoskokom i zlatnim ribicama kao netaknut, savršeno uredan, poliven, obrezan, kao da se nije ništa dogodilo i kao da se u životu uopće ništa ne događa. Pod zidom, obraslim vinjagom, iza gustog zimzelena vidio se krov kokošinjca. "Tepihklopper" je bio pred kokošinjcem, onaj isti tepihklopper na kome je Filip palio vatromet u predvečerje Karolinine svadbe. Karolina stanovala je sa svojim ocem u pivnici i njen otac znao je da puni i preparira krepane ptice i da im ispunja oči šarenom staklovinom, a Karolina je bila debela, dvanaest godina starija od Filipa i prala je flaše u pivovari.

Filip bio se patio zbog te debele Karoline pune tri godine, jalovo i bolno. Kao prezrelo, razdrto, neuravnoteženo dijete, sa dubokim i mračnim kompleksima moralnog poniženja u sebi, pun nečiste krvi i osjećaja mračnog progona, rastrgan s ljubavnim motivima na razne, blesave, male, naivne djevojčice (svoje vršnjakinje), Filip je osjetio jednoga dana u zdjeli svoga krila debela, tusta stegna dobroćudne Karoline.

Dogodilo se to dolje u Karolininoj kuhinji, kod kipućih lonaca i usijane šparherdske ploče; on je sjedio na kuhinjskom stolcu i gledao Karolinu kako pere rublje, a Karolina, nalivši pun lonac kipuće vode u korito i čekajući da se ta voda ohladi, sjela je u Filipovo krilo. Filip je u ono vrijeme čitao Zolinu Nanu, slikao akvarele, pio prve čaše piva s gađenjem i bljuvao od pete cigarete, i taj mali dečko, koji je igrajući šah i nogomet bio s jedne strane sklon još najnaivnijem podjetinjenju, a s druge rastrgan između najbjesomučnijih poroka, osjetio je iznenada u svom krilu debelu, mokru, znojavu, usijanu Karolininu stražnjicu. Ta slučajna, nesmotrena, bezazlena Karolinina kretnja ostala mu je najpadavičavijom, najsladostrasnijom emocijom čitavog djetinjstva.

Koliko se samo nagledao blijedih obrisa kostanjevečkih vinograda, kamo je Karolina otputovala sa svojim vincilirom, i trčeći za psima, loveći školjke i gledajući kako se škope kopuni, on je prosanjao noći i noći u bunilu, snatreći o tom nepovratnom nadnaravnom užitku, kada mu je Karolina bila u krilu. Paleći na tom tepihklopperu svoj posljednji vatromet u predvečerje Karolinine svadbe, on je bio na rubu samoubijstva od žalosti; čitavog tog ljeta skakao je s najvišeg ramena baroknog svetog Florijana u vodu pod mostom, samo da bi se voda zakrvarila nad njim. Jer je kolala među đacima legenda, da je jedamput jedan mlinar skočio sa svetoga Florijana i da ga više nikada nisu izvukli, nego se je samo voda zakrvarila nad njim.

Vatromet u predvečerje Karolinine svadbe! Krvava voda pod mostom! Koliko se je već vode zakrvarilo nad njim, a on još uvijek pliva i još se uvijek miče! I onog jutra, kada se je bio vraćao ovim stubama kao pokajnik, kao tat, koji je ukrao stotinjarku (a dolazi od bludnih i prljavih pijanih žena), i onog jutra, kada ga je rođena majka izbacila na ulicu s moralnim zgražanjem, i onda se je nad njim zakrvarila blatna i sudbonosna mutna voda. Kako je tu treperio na tom prozoru onoga jutra, više mrtav nego živ, i kako je nesnosno dugo trajalo ono čekanje tu, na tom mjestu: noć pred

tim, kada je imao još četrdeset kruna i kada je bila još i ta mogućnost otvorena da otputuje nekamo daleko, i ta noć bila je strašna! I ona posljednja noć, kada je nestajala forinta za forintom i kada se je matematskom sigurnošću približavala katastrofa, bila je sablasna i smrtonosna. Ali sada je tu pred njim stajalo ono najteže: trebalo je popeti se još četrnaest stepenica i pozvoniti na vratima lijevo u prvome spratu.

On je stajao onog davnog svitanja nad ovim prozorom valjda više od jedne ure nepomično i ne bi se ni onda bio pokrenuo, da nije čuo kako se otvaraju vrata negdje u prizemlju i kako netko dolazi. Njemu je izgledalo, kao da taj netko dolazi ovamo u prvi kat. To je bila ustala jedna sluškinja i s tavom punom kukuruznog brašna išla je hraniti piliće. Tako se je našao pred maminim vratima; smeđa, uljenom bojom namazana vrata, sa kvakom od žute mjedi i staklenim, žutom mjedi optočenim kolutom, koji je izgledao kao minijatura prozora na lađi. Iza tog metalnog kotačića bio je poklopac spušten.

Pločica u drvenom okviru.

Ime i prezime njegove mame. Udovice. Njemu tako dobro poznato ime i prezime njegove mame.

Tu stanuje ta gospođa, koja hoda u crnini, udovica, njegova mama, trafikantica iz Fratarske ulice, a njen sin, sedmogimnazijalac, vratio se iz bordela, a sve je tek na početku.

Kako je pozvonio i kada?

Dugo nije bilo nikoga; sve je bilo tiho kao izumrlo.

Pozvonio je opet. (Baterije električnog zvonca kod njih nisu nikada bile naročito pune i zvuk zvona bio je sasvim slab.) To mu je neobično prijalo. Spava. Dugo spava. I bolje je, da se sve dogodi što kasnije.

Onda poslije duge zvonjave otvorila su se vrata od sobe i čule su se papuče na drvenim daskama. To je bila ona. Otvorio se poklopac na mjedenom kotačiću i on je osjetio njen hladan, neumoljiv pogled. Javio se njen strog i surov glas. Zapitala ga je što želi? I to u pluralu: "Što želite?"

"Pa ja sam, otvori mi!"

Isti taj strogi i surov glas opet se je javio iza zaključanih vrata, da ga taj glas ne pozna i neka se vrati tamo, odakle je došao. Tamo i spada. I opet u pluralu: "Tamo i spadate."

Njemu je bilo kao da će se onesvijestiti, no za sveg tog mutnog razgovaranja kroz rupicu dogleda usred drvene daske, na ovaj tajanstveni okovani kolutić, on je osjećao, da se tu radi o neakvim važnim neprekoračivostima. O demarkaciji. I kada se spustio poklopac i kada se opet čulo smucanje pustenih papuča po drvenim daskama, i to, kako su se iznutra, u stanu, zatvorila vrata od sobe, Filipu je bilo jasno, da su ostala jedna vrata zaključana pred njim konačno i nepovratno.

Tako se je okrenuo, spustio niz stube i tako je ostao na ulici dvadeset i tri godine potpuno sam.

A sada se vratio u taj zabitni provincijalni zakutak, i jutro je proljetno, i on se našao u prvome spratu te strane, vlažne kuće, te ne bi bilo zgodno da netko primijeti tog nepoznatog prolaznika, kako se u sivom svitanju vuče po tuđim, praznim kućama. Tako isto na prstima, korak po korak, oprezno, sustegnutog daha, kao što se je uvukao, Filip se je prokrijumčario opet natrag na ulicu, gdje je pod gustim krošnjama kestenova još bilo sasvim tamno, zelenkasto i mračno.

PTICE, vode i livade, sve je to bilo lagano jutarnje, proljetno gibanje slika, kao san trepetljivo micanje sjena i osvjetljenja, a ipak Filip nikako nije mogao progutati svoje potištenosti, što ga je stegla u grlu kao neshvatljivo klupko žalosti. Brzovlak stigao je na kaptolski kolodvor nešto poslije tri, a sada je već oko grada stao da raste proziran sjaj modrog, svježeg, travanjskog jutra, punog svjetlosti nad njivama i nad oranicama. Svileni vjetar jutarnji, teški, bijeli, trudni travanjski oblaci, mirisi na poljima i boje u daljinama, sve je raslo kao tiha instrumentacija modrog jutarnjeg buđenja. Iz daljine, iz otvorenog terena, preko oranica razlijevala se brončana jutarnja zvonjava, a nad zelenkastom bakrenom jabukom kaptolske fratarske crkve gomilahu se teški, bijeli oblaci, te se vrapci pod krošnjama platana uznemiriše glasno, kao pred ranu jutarnju kišu.

Da, tu je ležao pred Filipom u miru jutarnjem Kaptol, sjedište gornjopanonskog i ilirskog biskupa, slavna protuturska tvrđava šesnaestoga vijeka, na rubu posavskoga blata i močvara, grad Filipova djetinjstva i prve mladosti, gdje ga nije bilo toliko godina, a gdje mu se jutros pričinilo sve tako poznatim, a opet toliko stranim, kao da je negdje davno već umro i kao da kroz koprene nejasne neshvatljivosti prozire zaboravljene obrise mrtvih stvari i događaja.

Preko šetališta, gdje su pod platanama cvali krugovi crvenih i žutih tulipana, vukla su se niz drvored polagano mesarska kola, pretovarena krvavim goveđim butovima; jedna se plavkasta teleća noga zaplitala među žbice, te je tako izgledalo kao da će tu plavkastu teleću nogu točak prelomiti u zglobu. Fasciniran tom plavkastom, oguljenom telećom nogom, zaputio se je Filip za mesarskim kolima preko mosta, pa uz mahovinom obrasle sive fratarske plotove našao se u Fratarskoj ulici. Na dnu dudovog drvoreda, pod strmim krovom jedne duge prizemnice, odmah kraj prvog prozora uz smeđi plot, stajala su visoka, zelenkasta, drvena vrata, zatvorena, zaključana lokotom i gvozdеноm motkom, sa limenom tablom i natpisom: kraljevska mala prodaja duhana.

Tu je davno, prije trideset godina stajala trafika njegove majke, gospođe Regine, a tu stoji još i danas trafika kao u vrijeme njegova djetinjstva, kada su vode kapale po zarđalim žljebovima i čuli se ždralovi kako plaču u tamnim noćima visoko nad gradom. Tu još uvijek stoji stuba od trule cigle, a prag su izgledali štakori. I roleta je na oknu isto tako poderana kao i prije trideset godina, a tamo, iza rolete, ona vlažna, pljesniva, mračna soba s trulim podom, gdje se on toliko naklečao iza željezne peći u kutu.

Kleči Filip u polumraku i potpuno je sam u sobi, samo se izvana čuju koraci prolaznika od duda do plota, od plota do zida, uza zid pokraj prvog prozora i preko žljebastog kanala, u kome je gnjila zelenkastomasna voda puna slame i pahuljica od živadi. Zagledao se Filip u taj kanal pod drvenim mostićem, pun slame, smeća i pahuljica od živadi, a jedna mala lađica od novinskog papira, ta draga dječja pustolovna korablja, zapela je o ciglu, sva mokra i namočena, pred potonućem. Sagnuo se Filip, da podigne svoju malu brodolomnu dječju lađicu iz smrdljive lokve (nad kojom je toliko sati prosanjao o dalekim moreplovcima), ali mu se to već u isti tren pričinilo preglupim: tako je stao pred trafikantičin prozor i zagledavši se u one mrlje na musavom staklu ostao je nepomično, dugo.

Tu odmah iza zida stajao je mamin eliptični politirani stol, a na stolu crvenkasti baršunasti album s fotografijama. Crveni baršunasti album, ta skupocjena, tajanstvena knjiga bila je okovana zlatnim plehom, a imala je na prednjim koricama herolda u viteškom oklopu s trubom: preko trube bio je prevješén stijeg s dva raskriljena ogromna orla. Taj izbljedjeli baršunasti album s vitoškim trubačem, to je bila jedna od onih tajanstvenih svetinja, koju je bilo zabranjeno dirati. To se je svetogrdе kažnjavalo dugotrajnim klečanjem iza peći, gdje je zaudaralo po štakorima. A tu uz prozor, na drugoj strani te oguljene sive stijene visjela je neshvatljivo divna, ebanovinom uokvirena slika ženskog akta, koji nije imao više od trideset centimetara, a uljena ploha počela je već pokazivati prve pjege gnjileža: zelenkastosivo osvjetljenje gologa tijela stalo je dobivati nadnaravnu boju prozirne pojave, koja je izgledala kao da nije stvorena ljudskom rukom.

Njegova majka, ta najtajnovitija pojava njegova djetinjstva, trafikantica Regina, koju su svi zvali Regina, a ona se je zapravo zvala Kazimiera i bila je Poljakinja te nikada nije naučila dobro hrvatski, čuvala je ljubomorno tu tajanstvenu, ebanovinom uokvirenu sliku nepoznate gole žene, kao relikviju, a Filip nije nikada otkrio, ni što prikazuje ta slika ni odakle je njegova majka tu sliku donijela. Ta ga je slika mučila godinama, i to nije bila jedina tajna, kojom je sebi razbijao svoju glavu, sjedeći tu uz ovaj prljavi prozor, pod ovom razderanom roletom i slušajući vjetar kako urla na tavanu. Kraj ovog prozora razbolio se smrtno one jesenje noći, kada su prolazili gradom engleski konji u dugim povorkama za transvaalsko ratište, a noć je bila maglena, listopadska.

Čulo se, kako u pari toplog konjskog vonja tutnje kopita o daske drvenoga mosta na uglu Fratarske. Ti konji bijahu na putu za daleka, nepoznata, južna mora, na putu za ekvator, gdje blistaju tajanstvene zvijezde južne polutke. Crne nakatranisane lađe, što škripe po dalekim lukama, čekale su te konje, da ih progutaju i prebace nekamo neshvatljivo daleko, gdje plaze udavi i bodu otrovni komarci. Prošlo je bezbrojno mnogo engleskih konja te noći, protutnjala je šuma tih crnih, lomnih konjskih nožnih stabljika, što se gibahu uznemireno, više kao noge nekakvih čudnih, potkovanih ptica nego kopitara. Te noći mati nije spavala kod kuće čitavu noć. Odbila je već davno ponoć na fratarskom tornju, a povorci engleskih konja nije bilo kraja: konji su prolazili neprekidno, jedni za drugima, repovi, glave, kopita, u beskrajnim tamnim gomilama repova, vratova i kopita. Masa grivastog mračnog mesa i rzanja, od čega su počela zvoniti stakla na prozorima kao od grmljavine.

Uznemiren tom neobičnom grmljavinom, usplahiren od samoće i od bdjenja, Filip se dovukao do ovog prozora i podigao tu masnu, poderanu roletu samo toliko da mu je pogled dopro do konjskih trbuha: provirujući tako ispod rolete on se izgubio zastravljen onim neshvatljivo mračnim micanjem tamnih konjskih bedara, gnjatova, zglobova, kopita, u bolećivom treperenju od straha i od neobične, mutne, veličanstvene emocije. Pritisnuvši tako nos i čelo i glavu o hladno staklo, Filip je gledao povorku konja kako putuje u Južnu Afriku, a bila je duboka noć i mati se nije vraćala. Usnuo je spram jutra, kada su fratri već zvonili na ranu jutarnju misu, a majke nije bilo. Prvi pogled, kada se probudio: mamina postelja bila je prazna.

Trafikantica Regina došla je kući oko osam, pogladila ga po kosi i rekla mu neka obuče svoje baršunasto odijelo, jer da idu u grad. Majka ga je pomilovala i rekla mu je: Zygmusik! To je bio znak naročite milosti i blagonaklonosti, kad bi ona stavila svoju ruku na njegovu kosu, a pogotovo, ako ga je nazvala njegovim pravim imenom, a baršunasto odijelo bilo je (već samo po sebi) simbolom svetkovine i najneobičnijih događaja. U svom tannomodrom baršunu, sa čipkastim okovratnikom, s manšetama i jabotom, Filip je sam sebi izgledao neobično svečano i otmjeno (kao kakav viteški sredovječni sokolar sa čipkama i baršunastim baretom), a trafikantica Regina, potpuno hladna spram svoga djeteta, mnogo je polagala na dekorativnu stranu njegova izgleda. (Time se je izdvajala iz kruga svojih sustanara oko trafike i u tome bio je naglašen nekakav naročit prkos iz socijalnog otpora, kao da ona ipak nije isto s ostalim siromasima u dvorištu i preko puta: trafikantičino dijete bilo je uvijek pomno oprano i najbiranije obučeno i baš taj fantastičan i lutkast potez ukusa njegove majke bio je poslije uzrokom teških sudara u krugovima Filipovih drugova. Za trafikantičino dijete govorilo se po gradu da mu je otac biskup, a taj glas otrovao je Filipovo djetinjstvo neizlječivo i gorko.)

Putovali su u grad dugo u hladnom i nezagrijanom vagonu, a u gradu ostavila je mati Filipa u jednoj kavani pod staklenim lukom izloga, kod mramornog stola; naručila je za njega čokoladu i rekla kelneru neka pripazi na maloga, da će se ona skoro vratiti. Već u kavani, Filip je bio u vrućici: sve okomite crte nestajale su pod njegovim pogledom u beskrajnim vertikalama, a vodoravni potezi kružili su oko njega vijugavo kao neprekidno i uznemireno talasanje linija. Mati se vratila tek poslije podne. Oči su joj bile mutne, umorne, natečene od suza, krvave. Obrve izlizane, lice upalo. Tu je Filip po prvi put ustanovio da mu je mati naprahana brašnom kao clown, a pod tom bijelom brašnjavom obrazinom da ima jedno drugo, žalosno, sivo, izmučeno lice. Mahao je nogama, jeo već

treću čokoladu sa slatkim vrhnjem, a mati ga je u kavani ponovno pogladila i rekla mu tiho, kroz suze, da sada idu u posjete jednoj gospođi i da tamo mora biti vrlo ućtiv.

"Ti si moj dobar, mali Zygmusik, zar ne?"

On je dobar i malen i Zygmusik i to još njen? O, kako je sve to bilo neobično i svečano! Tada je primijetio da je stavila na sebe svoj starinski zlatni nakit, i starinske okovane naušnice, što ih je čuvala u svilenoj, pojednutoj kutiji, a Filip se nije sjećao, da bi ih bio ikada vidio na svojoj majci. U teškoj crnoj svili, sa starinskim nakitom, njegova mati izgledala je vrlo otmjeno. Lice joj je bilo potpuno beskrvno, bijelo kao da je mrtva.

Bilo je sasvim mlačno listopadsko poslijepodne. Idući s majkom on je u jednom parku na tratini ubrao tri tratinčice i držeći tako u ruci ta tri topla, uvela cvijetka, ušao je za majkom u visoku, čadavu, mračnu kuću sa staklenim vratima. Stakla bila su na tim ulaznim vratima crvenozelenkasta, a vrata, na kojima je mati pozvonila, lakirana, blistava i neobično visoka. Ušao je u sjeni svoje majke, osjećajući njenu končanu rukavicu u svojoj ruci, i to, kako kroz onaj konac mamine rukavice nije neka neobična toplina. Ulazeći tako za majkom kroz mračne sobe i predsoblja, otirući se o sagove i ogledavajući se na razne stalke i neobične predmete, njemu je bilo jasno samo to, da tu ima mnogo soba i da je to sve neobično visoko: i vrata, i peći, i pokućstvo, i zavjese, i prozori! Debeli sagovi, odsjaj politura i porculanskog posuđa po staklenim ormarima, slike koje pokazuju zečeve i srne na srebrnim pladnjevima, teški, dlakavi, sukneni stolnjaci i naslonjači, sve ga je to neobično uznemirilo i on je čupkao nervozno one tri tratinčice svojim znojnim prstićima.

Gospođa, koja ih je primila, imala je surovo, dlakavo lice i ogromnu, sasvim kao ugljen crnu frizuru: zlatne zube, zlatne narukvice, zlatan lorgnon, a prste krcate prstenjem i draguljima. Kada ga je dotakla svojom koščatom rukom za podbradak, Filip je na svom usijanom obrazu osjetio neugodan i neobično hladan dodir zlata. Ta crnokosa gospođa dala mu je u srebro zamotanu pločicu čokolade i poslala ga u drugu sobu, jer da ima nešto da govori s mamom, a on će se dotle u drugoj sobi igrati s Faraonom. Faraon, to je bila šojka u krletci od žute mjedi, i kada je Filip stupio preko praga, Faraon mu se javio promuklim i hrapavim glasom: Bon jour, monsieur!

Protrnuvši od tog ptičjeg glasa, bez daha, nepomično, Filip se pripio uz jedan ogroman pojednuto starinski naslonjač, osjećajući kako mu prsti polagano ulaze u staniol, kako se čokolada topi u njegovoj ruci, kako ne zna što da počne sa svojim zgužvanim cvjetićima (da ih baci), kako mama plače preko u sobi, tiho, sasvim tiho, ali plače, a šojka čeprka po svojoj krletci, vrti vrtaljku, lupi lješnjake, brusi svoj kljun o blistave žbice i sve je tako neugodno, zagušljivo, mračno, pretoplo, sve se lijepi kao rastopljena čokolada, sve zaudara po gadnoj kreštavoj sivoj ptici. Bon jour, monsieur!

Te noći zaurloao je vjetar s prvim snijegom. Lomio je granje, rušio žbuku u dimnjaku (te su se i štakori na tavanu primirili od straha), ždrijebe je kod pekara preko puta prebilo nogu, a Filip je čitavu noć bulazio o engleskim konjima, o gavranu, koji govori francuski i o tome da je čuo mamu gdje plače. Vidio je svoju mamu gdje je mrtva, u neobično sjajnom ogledalu kako sjedi kao u staklenom izlogu, a pred njom na stolnjaku stoji paketić banknota (crvenozelenkasti sveščić banknota svezan ljubičastom vrpcom, to je neobično jasno vidio pred sobom na dlakavom, suknenom stolnjaku), a gavran iz druge sobe viče francuski: Bon jour, monsieur!

Vjetar u dimnjaku, tmina i mamin plač u tmimi.

Nikada se nije usudio da bilo što zapita tu šutljivu ženu, ali te noći, već više u zagrljaju smrti, on je zapitao majku sasvim prirodno, zašto plače?

Nije odgovorila ništa. Tihi jecaji. Ustao je i pošao do mamine postelje. "Mama! Što je tebi? Zašto plačeš!"

Kako je stajao uz majčinu postelju, bosonog, u svojoj dugoj spavaćoj košulji, mislio je da će ga mati potjerati natrag, ali dogodilo se obratno: ona je uzela obje njegove ruke i stala ih cjelivati i tako (ni sam nije znao kako se to zapravo dogodilo), našao se u njenoj postelji, osjećajući samo to, kako je mamino tijelo hladno, a suze vrele kao rastopljeni vosak; tako je plakao s njom, a vani je urlao vjetar, rušio dimnjake i nosio mrtve ptice i uvelo lišće. Te noći je pao u tešku upalu pluća i ostao tako između života i smrti dugu jednu zimu, upropativši svoje bronhije i lijevo plućno krilo za čitav život.

A sve je počelo kod ovog sivog, prljavog prozora one davne listopadske noći s engleskim konjima.

"Drama jedne provincijalne trafikantice! Gavran koji govori francuski! Banknote na stolnjaku i ona antipatična stara baba sa crnom perikom! Kakva je to bila drama? Kakav je ono bio tajanstven posjet u onoj mračnoj palači? Gdje je to sve danas i kamo se to sve rasplinulo kao magla?"

Stojeći uz taj prljav prizeman prozor, sasvim uz staklo, tako da je čuo kako negdje iza stijene u sobi kuca sat, Filip je osjetio kako se netko iza zavjese u sobi miče, i kada se iza poderane rolete pojavilo nečije žuto, pospano, bradato lice, Filip se trgnuo i sav zbunjen i uznemiren hitrim je koracima pošao niz ulicu, do fratarske crkve. Crkva je bila prazna. Jedna je prosjakinja glasno uzdisala pred žrtvenikom Blažene Djevice, barokne carske figure, s krunom na glavi i žezlom u ruci, u crvenkastom brokatnom plaštu, izvezenom zlatnim ljiljanima. U ogromnoj zgradi bilo je vlažno, hladno, vonjalo je po mokrom pepelu i po gnjilim krpama. Iza glavnog oltara izgledalo je kao što izgleda iza kazališnih kulisa: stare prnje, škrinje, daske, ljestve, paučina, petrolejke, flaša s terpentinom, kliješta. Sve jedna stara, već odavno odigrana predstava, koja još uvijek traje, a ne zna se zapravo zašto. Zastave na žrtvenicima, likovi svetaca, mramorni anđeli, vlažan sumrak i daleki cvrkut ptica oko tornja. A vani oko crkve travom obrasli grobovi. Ogromne plohe bijelih baroknih zidova, isprane kišom i vjetrom, s lastavičjim gnijezdima i tragom vrapčjih, a uz porušenu i zimzelenom obraslu ogradu od crvene cigle stari grobovi kovača i kovačica, poštovanih cehovskih majstora i gospode opata i kanonika panonskog kaptola, sa zvučnim naslovima i sredovječnim grbovima njihovih crkvenih časti.

Pod ogromnom granitnom pločom u sjeni apside leži tu jedan grof Uexhuell-Cranensteeg, koji je dojahao ovamo na tursku granicu u čipkama Luja Petnaestog a onda umro u ovom panonskom blatu i ostavio za sobom na Kostanjevcu stodvadeset praznih soba, koje stoje tako iza njega već dvjesta godina prazne i netaknute. Tu leži i opat Blažene Djevice kanonik Lovro, pod već visokim čempresom, prijatelj njegove majke Kazimiere, za koga je Filip jedno vrijeme sumnjao da bi mu mogao biti ocem, a tamo negdje uz glavnu stazu lijevo, sav obrastao travom, sa crnom ovalnom pločicom na teškom masivnom križu, tu je grob njegova legitimna oca Filipa, sobara i ličnog kamerdinera Njegove Presvjetlosti Biskupa Silvestra, po kome se on sam iz vlastite inicijative prekrstio u Filipa, premda je bio kršten na ime poljskog kralja Sigismunda, a i u školi su ga sve do gimnazije zvali Sigismund. Filipov otac umro je kada su Filipu bile dvije godine i on nije zapravo znao, sjeća li se on svoga pokojnoga oca doista ili samo po fotografijama iz baršunastog albuma. Otac Filipov bio je sluga biskupov, sobar, koji je navodno došao u biskupsku službu na kaptolskom gradu na preporuku jednog mađarskog grofa, a fotografija u maminom albumu prikazivala ga je u galoniranoj grofovskoj livreji kao "valet de chambre-a", u lakiranim polucipelama i bijelim končanim čarapama, što su pod koljenom bile podvezane bogato urešenom zlatnom podvezicom. Obrijano, blijedo lice, s jakim strastvenim zarezima oko usana i zdravim zubalom, jedna je savršeno bezlična pojava, s hladnokrvnim pasivnim pogledom rođenoga sluge, taj Filipov tajanstveni otac stajao je nad njegovim djetinjstvom kao sjena, pred kojom je on godinama strepio. Taj mrtvac, koga se Filip sjeća samo sa odra, kada je ležao između maćuhica i papirnatih čipaka, počeo je da živi u

Filipovoj fantaziji kao sve teže i sve mračnije pitanje. I eto ni danas, nakon četrdeset godina, Filip nema na to pitanje odgovora: da li je ta trula livreja pod tim hrastovim križem doista njegov otac ili je to bio samo jedan potez njegove majke trafikantice, za koju se govorilo po gradu mnogo, ali koja nije nikada ni na jedno njegovo pitanje dala nikakav odgovor, po kome bi se moglo bilo što zaključiti, što se ne bi pokrivalo sa strogim zakonskim dokumentima. A po tim zakonskim dokumentima taj mađarski grofovski sluga Filip uzeo je botelsku sobaricu Kazimieru (koja je pred tim služila po zapadnoevropskim velegradovima i govorila nekoliko evropskih jezika) i tu u biskupskoj službi na kaptolskom gradu rodilo im se dijete u desetom mjesecu zakonitog braka, kršteno u krstionici

SUNCE se već probilo kroz krošnje lipa i dudova, kada se Filip vratio niz Fratarsku ulicu. Trafika je bila otvorena i on se našao pred pultom; ono neugodno bradato lice nalilo mu je njegovu šljivovicu mrko i sumnjičavo, promatrajući ispod oka tog blijedog stranca, koji se već za rana jutra vuče pod tuđim prozorima. Popio je šljivovicu, i još jednu, zapalio cigaretu i sjeo na visoku praznu bačvu, upijajući u sebe čitav taj slap starih i tako dobro poznatih mirisa.

- Oni davni, isti, nepromijenjeni mirisi! Čitava ta mala prizemna soba obavijena je tananom horizontalom dima, što se povija oko predmeta i ormara i slamnatog stalka sa žemljama, kao koprena: iz svega struji oštar i osjetljivo vlažan vonj duhana, koji je tu natopio čitav prostor svojim mirisnim prostrujivanjem. Miris cigara, miris starih vaserica, kiselkasti miris crnog kruha, šljivovice, petrolejke i prostog bagoša u ružičastim paketima na posljednjoj dasci stelaže! I lovačka kobasa visi još uvijek na onom istom čavlu na vanjskoj dasci staklenog ormara, sa šupertlima i lojanicama! Promatrajući te stare i tako intimno poznate stvari Filip je pomirisao svoje prste, neće li na njima osjetiti miris mokre dječje spužvice i čuti škripu pisaljke, što se teško i nezgrapno miče po vlažnoj plosi pločice. Tu, odmah uz pult pred staklenim ormarom pokraj slamnatoga stalka za zemlje bila je od zida do zida prevješena crvenkasta zavjesa, što se pomicala preko limene štanke na bakrenim kolutićima i tako dijelila sobu na dva dijela: na samu trafiku i na prostor odvojen zavjesom, gdje je Filip učio da piše svoja prva slova, a ogromna dječja sjena padala je preko zavjese i puzala preko stropa kao neman.

Sada nije bilo nikakve zavjese, ali stari naslonjač, nekada presvučen crnom kožom, još je uvijek stajao tamo prislonjen naslonom o stijenu, prebačen gnjilim smrdljivim gunjem kao stari konj. Već mu je onda, prije trideset godina, provirivala utroba, ispunjena gurtama, perastim kolutima i čupercima suhe, oštre, bodljikavo morske trave, a danas je to samo gnjili kostur jednog naslonjača, ispunjen krpama i pokriven gunjem. I onaj stari, olupljeni, politirani stol je još tu! S ladicom tog starog oguljenog stola igrao se Filip punih sedam godina. Otvoriti ladicu tog crvljivog i pod politurom tako tajnovito živog stola (punog nevidljivog micanja) bilo je strogo zabranjeno. Ali ta ladica bila je tako silna i tako se neobično teško otvarala, kao tajanstvena vrata, a u polutmini tog mračnog prostora blistao je oštar, goli nabrušeni kuhinjski nož, te promatrajući onu blistavu solingensku oštricu Filip je imao osjećaj kao da je prestupio prag paučinaste, mračne, sredovječne oružarnice. Zapeo bi mu dah i čulo se srce kako mu bije u grlu od strave, da ga ne bi čula mama prijeko iz trafike, i da mu ne bi tako u jednu jedinu sekundu propao napor polaganog i nečujnog pomicanja ladice što bi često znalo da traje i više od pola sata, s napetim dahom i uznemirenim, treperećim prstima.

Sve je stajalo u tom vlažnom grobu na svome mjestu, samo jedne stvari nije bilo: staroga paravana! Bio je to starinski, engleski peterokrlni paravan, s okvirima od crvenog mahagonija, ali mu je svila potpuno sagnjila pak je netko preko draperije prelijepio stare ocalne otiske i litografije iz ilustrovanih listova: engleske kraljeve s Marija-Stuart okovratnicima, gole ropkinje, sokolare, konjanike, grofove, grofice, lovce, jelene i generale. Crnci i crnačke luke: daleke plohe plitkog mora što se kotrlja preko žala pjenušavim zelenim talasima, a tu je jarbol, na jarbolu vijori zastava na vjetru, a Filip ima tropsku bijelu kacigu i hrabro gazi preko zelenog Konga s povorkom robova;

prašuma diše i čuju se majmuni kako viču po granama. Vani je zima. Dvostruka telefonska žica ispružila se preko ceste ispod starog, mahovinom obraslog krova na drugu stranu ulice, i puna je teškog, mokrog snijega što pada u lisnatim pahuljama jednolično i neprekidno. Jedna je ptica dodirnula lepetom svog toplog krila žicu i mokr snijeg stresao se sa žice.

Snijeg pada i to se vidi kroz nezavješeni gornji dio staklenih vrata i čitava trafika plovi okomito kao gondola zrakoplova, trafika sa svojim mračnim mirisima, cigarama, zavjesama i starim naslonjačem diže se okomito u vis i leti, a paravan pred divanom raste u nadstvarne dimenzije. Pred Ladysmithom grme topovi. Suklja oganj iz željeznih ždrijela i miriše barut: jedna se šesteroprežna baterija napela iz sve snage da ispne težak top na postav; dlakava stegna konjska, krvare ranjene butine, uznemirene crne repine, raskrvavljene nozdrve, fijuk bičeva i stravične maske konjanika u odsjaju zadimljene topovske grmljavine: opsada Ladysmitha, general De Wett sa svojom pratnjom na ogromnom crnom pastuhu promatrala opsadu Ladysmitha, a vani pada mokr snijeg, zvone negdje na dnu ulice saonice.

Filip, omotan starim vunenim pledom, tako da mu rese padaju preko koljena kao pravome putniku, putuje na svojoj stolici i gleda one grofovске konjušnike, sokolare, kneginje i kraljeve, gleda sablasti u oklopima kako gasnu u polutmini sutonjoj. Od vremena na vrijeme zvonice na vratima trafike; otresanje snijega sa čizama kakvog foringaša, koji kupuje vasericu i pije svoj fraklič droždenke, ili je netko skočio po jednu virdiniju za gospodina doktora; miris duhana, rakije, a iznad glave malog, baroknog crnca s bijelim turbanom potitrava modrikasti plamičac za cigare, ako baš tko od poglavite gospode želi da odmah pripali cigaru, kao stalna konta gospe Regine, trafikantice na uglu Fratarske ulice. Te slike sa sivog starinskog paravana, to su zapravo bile jedine prave slike, što ih je ikada doživio u svom životu.

Slikajući poslije i sam i pišući mnogo o slikarstvu, Filip je mnogo toga napisao i pročitao o problemima slikarske tehnike, ali ipak, on je uvijek nejasno, duboko negdje u nepoznatome sebi osjećao, kako bi slike, kada bi doista bile prave, žive slike, trebale da govore bar tako glasno kao što su njemu govorile one sive, poderane krpe u ovim sumracima, tu, u ovoj smrdljivoj sobi. Ni na jednoj slici nikada više nije umro nitko tako tragično kao Przemyslaw, kralj poljski s lavljim grbom na grudima od oklopa, tu u ovoj trafici, u žučkastom i čađavom osvjetljenju petrolejske svjetiljke. Tigarske kretnje u poskoku, čudna ljepota brončanih, crnačkih leđa ronilaca bisera, nakostriješena lavlja griva, burske baterije pred Ladysmithom, maršali, konji, divne mlade žene, čitav taj uzbuđeni san ključao je tu na ovom španskom zidu kao zelenkasti otrov u čarobnjakovoj retorti, i s tim gledanjem spram unutra, s tim neprekidnim snatrenjem u sebi i o sebi, tu je počela njegova tako kobna izolacija od svake stvarnosti. Tu se je odbio od životne neposrednosti još davno, odmah na početku, i trideset godina goni se za tom životnom neposrednošću, a još je nije stigao.

Stala su kola pred trafikom. Ušao je kočijaš po fraklič rakije, i taj hrapavi glas, težak bat kočijaševih čizama, to je trgnulo Filipa i on se uznemirio, kao da ga je netko probudio. Vani je blistalo vedro travanjsko jutro, lajali su psi i čuo se kokot preko ulice kako kukuriče veselo i izazovno. Platilo je svoju šljivovicu i zaputio se spram šetališta pod bedemom stare tvrđave, osjećajući toplinu sunca i vonj vlažnog dima u nosnicama.

KAVANA pod platanama na šetalištu bila je već otvorena. Bila je te noći nekakva dobrotvorna zabava i sve je vonjalo po prolivenom vinu i ukiseljenom jelu, a jedna je grbava starica dizala oblak prašine skupljajući zlovoljno i gundajući zgužvani staniol, rastrgane serpentine, kosti i ostatke jela i čikova. Filip je naručio čašu mlijeka. Kidajući vrškom prstiju već treću kiflu, žvačući tako to vlažno, razmočeno, bljutavoslatko tijesto bez okusa i bez volje, potpuno rastresen i odsutan, on je zurio u platanu pred prozorima kavanskim, u nasade s tulipanima i u prazna mesarska kola, što su se krvava vraćala uz fratarske plotove. Promatrajući tako sivo i namreškano lice grbave smetlarice,

njene okorjele obraze, tvrde kao od slonove kože, njene groteskne kretnje, njenu tužnu pojavu, Filip se gubio u detaljima, te nikako nije mogao da tim detaljima oko sebe udahne neki dublji smisao.

Sve sami detalji oko njega: razmočena kifla, cvrkut vrabaca, stara vještica što diže prašinu, rano jutro i umor u člancima prstiju, u tjemenu, u rukama, u mislima, u svemu. Sve sami detalji i neki neizrecivo težak, neshvatljiv umor. Već dulje vremena primjećivao je Filip, kako se sve stvari i dojmovi pod njegovim pogledom raspadaju u detalje; samo za najrastvorenijih ratnih dana, kada je sve bilo u raspadanju i kada se nije ništa drugo osjećalo nego prenamomilavanje stvari u slijepim količinama, i to, kako čovjek sam po sebi i nije ništa drugo nego neka neznatna i sitna količina, samo za onih najmračnijih i najosamljenijih dana događalo se Filipu da se nije snalazio u zbivanju, gubeći pregled nad svojim vlastitim trajanjem. A u posljednje vrijeme nemiri su u Filipu sve više rasli i to uznemirivanje postajalo je sve nesnosnije.

Boje, na primjer, to živo vrelo njegovih najtoplijih emocija, počele su u njegovu oku sivjeti: dok bi se boje prije javljale Filipu snažno kao mlazovi vodopada, ili kao udari pojedinih glazbala, sada, u posljednje vrijeme, ta je životna snaga pojedinih boja polagano venula i njemu je izgledalo kao da boje ne oživljavaju predmete ni stvari, kao da to nisu koprene kojima su omotane životne pojave, nego samo obrisi pojedinih oblika, obojadisani vrlo blijedo, pravilno, kao obrisi crteža ispunjeni vodenim bojama po dječjim crtankama, bez odnosa, bez pastozne instrumentacije, bez zanosa. Prazno. Dok su mu se prije toga boje javljale kao simboli stanja i rasyjeta, sada se sve to obojadisano doživljavanje pretvaralo u nemirno i neshvatljivo kretanje obojadisanih ploha po ulicama, po sivim i čađavim gradovima; kobalt ploča tramvajskih kola u vodoravnom kretanju, tamnožuta platnena mrlja bluze prometnog redara, svijetlozelena košulja jednog prolaznika i sasvim blijedi akvamarin tihog oceana na ogromnoj zemljopisnoj karti u izlogu jedne knjižare. Kobalt, tamnožuto, svijetlozeleno, blijedi akvamarin kao packe, kao mrlje, kao obojadisane činjenice, a iza toga ništa. Kobalt, tamnožuto, svijetlozeleno, u odnosu spram blatnosivog obruča pneumatika na točku automobilskom u hitroj vrtnji, spram svijetloružičaste bois de rose krpe na tijelu jedne mlade djevojke ili tamnozelene zavjese kao draperije jednog izloga, prenatrpanog politiranim pokuštvom, samo ti odnosi tih boja u neshvatljivom micanju, bez djelovanja, mrtvo, glupo, nevjerovatno prazno, bez doživljaja, bez emotivne podloge: ništavno, isprazno.

Teku ljudi po ulicama, miču se lica u povorkama, lica naprahana, blijeda, clownska, sa zarezima gorućeg karmina oko usana, kratkovidne maske žena u crnini, lica grbavaca, donje čeljusti, voštani dugi prsti sa crnim modrikastim noktima, sve prilično ružno. Gadna lica, zvjerske njuške, žigosane bludom i porocima, zlobom i brigama, lica smolava i ugrijana, glave mrkvaste, gubice crnačke, zubala tvrda, oštra, mesožderska, a sve je sivo kao fotografski negativ.

Sjedi tako Filip iza gradskog prljavog kavanskog stakla u izlogu, gleda micanje gomila na ulici i sanja o svom posljednjem kolorističkom doživljaju prije godinu i pol u južnom jednom malenom baroknom gradu, kad je bila tiha, zlatna jesen, a njegovi živci nisu još bili u tako dekomponiranom stanju kao proljetos. Bila je sasvim mirna, uljena, blaga jesen, i ono smeđe drvo u kamenom dvoru samostana (sasvim tamnosmeđe kao izlizana brokatna tkanina), onaj mramorni vitez u oklopu na sivoj brončanoj ploči i one tri voštanice pred jednom zlatnouokvirenom slikom i crvenom, sepijom oličenom i kišom ispranom crkvom u tmuni, to je bio poluzlatan bogomrak sutona, punog sjaja jedne blagoslovljene inspiracije! Dogorijevala je na mramornoj četvorini crkvenog poda jedna voštanica i njeni posljednji proplamsaji gasnuli su u širokim polumračnim krugovima po dubljini crkvenog prostora kao proplamsaji pogašene buktinje, i miješali se s odsjajem zlata na propovjedaonicama i a odjecima redovničkih sandala po mramoru praznog hrama u neobičnu i intimnu grobnu harmoniju.

Filipu je bilo kao da je ušao u svijetlozelenkasti prostor jedne svježije, od ulja još mokre slike, i u onoj praznoj crkvi on je osjetio potrebu da podigne od unutrašnjeg uzbuđenja svoje obje ruke,

uznemiren i ponesen bogatstvom nove palete, što se pred njim otvorila kao kakva dragocjena, okovana kutija. U onom egzaltiranom trenu, s uzdignutim rukama na mramornom crkvenom podu, izgledao je kao kakav tajanstveni delfijski kip, s dvije masivne, okomite, kao prikovane noge na crkvenom mramoru, s rukama u oblacima trepetljive inspiracije, koja je izgledala sasvim blizu pred njim na dohvat; samo da se namoče kistovi i otpočne slikanje. U očekivanju te svoje nove slike, tog svog egzaltiranog polaska u nove prostore i okvire novih izražajnih mogućnosti, čitava ona jesen prošla mu je sretno i blago kao na toplom ženskom dlanu. Crne helebarde na tvorničkim dimnjacima, bazaltni trijemovi s mramornim tramovima i izgledom na zelena tiha ogledala alpskih voda, vlažne šume s jesenjim mirisima i zamagljenim gorskim masivima ledenjaka, sve je to izgledalo već kao "s onu stranu realizacije"! Topli titraji posljednjih zrelih jesenjih podneva nad starim krovovima gradskim, mramorni stolovi po tihim gorskim krčmama, zaboravljene davne ranjave žalosti jalovih umora, sve je to izgledalo tako blistavo, tako zrelo, tako konačno svladano, da se je Filip osjećao mnogo bliže maglama, ribama, bregovima i crvenim jabukama po voćnjacima, nego bilo čemu ljudskom u sebi i oko sebe.

Od onda je prošlo već mnogo vremena, a on nije naslikao ništa; poslije ona dva-tri sretna jesenja dana, on nije dugo već doživio ništa što bi bilo vrijedno da se uopće doživi: vuče se po kavanama, živi među ovim dvonošcima, koji nose kišobrane i uvijek kada govore, govore o nečem stvarnom (o kruhu ili mesu), miču čeljustima i zubalima od kaučuka, a sve je jalovo i nema nikakvog višeg razloga za opstanak.

Sjedi tako Filip u kavani i gleda ljude kako prolaze ulicom i misli o tom, kako je to micanje ulicama zapravo čudno i zagonetno. - Prolaze ljudi i nose u svojim mračnim crijevima skuhanu kokošku glave, žalosne ptičje oči, kravlje butove, konjska stegna, a sinoć još te su životinje veselo mahale repom i kokoši kvocale u predvečerje svoje smrti po kokošinjcima, a sada se sve svršilo u ljudskim crijevima, i to se micanje i žderanje u jednu riječ zove: život po zapadnim evropskim gradovima u sutonu jedne stare civilizacije.

Ruke. Kako samo izgledaju te mase ljudskih ruku što se miču po gradskim ulicama? Te ljudske ruke kolju, puštaju krv drugim životinjama, stvaraju strojeve, bodu iglama, drže usijane pegle, svjetiljke, zastave, britve, instrumente, ljudi ih pronose ulicama i ne znaju što bi s njima? Skidaju suknene šešire, mašu palicama, nose u rukama predmete, cigarete, knjige, jedna ruka drži drugu ruku u magnetizmu tjelesnog dodira, tople su ruke ljudske, znoje se, krastave su, ranjene, okupane, nafarbane, njišu se u mrtvim njihajima, prate kretanju ljudskog gibanja kao mesnati uresi u jednoličnim amplitudama, i tako se miču ljudske ruke po ulicama zajedno s ljudima, po tom dugotrajnom i jalovom ljudskom putu, koji teče i koji navire između zidova gradskih kao voda.

A ljudi vuku sobom svoje ruke, svoje dugove, svoje gnjile zube i brige, i žene, i djecu, i umorne noge, i nezdravo, žalosno tijelo, i tako se miču u bokovima i u zglobovima, otvaraju usta, govore, viču, a gdje gdje javlja se na usnama ljudski smijeh. Još uvijek ima mnogo krvoločne prašume u obrazima ljudskim i taj protuprirodan smijeh što se tu i tamo javlja među ljudima, taj smijeh zvoni kao srebrno zvonce nad tminama, ali u glavnom lica su ljudska umorna i nepomična: više drvena nego mesnata. Čudni su ti obrazi ljudski, ukočeni, tvrdi, kao dljetom tesani, a lanci i tkanine i krzna, sve to visi na ljudima kao suvišan ukras i plete se zajedno sa suknjama, sa grivom i dlakama, stakalcima i očima u čudnom neraspletivom kolopletu i zapletu; kratkovidno, umorno, zlobno i dosadno uglavnom. Lijeno i sivo zapravo, kao što je dosadno ovo čađavo pastelno sivo nebo nad krovovima i prljava olovnosiva boja na tintaskim odrazima stakala po zatvorenim prozorima.

Promatra tako Filip iz kavane ljudsko kretanje na ulici i misli o tome, kako bi zapravo sve to gibanje trebalo zaustaviti na jednom platnu i naslikati. I kopita na asfaltu, i škrip teretnih osovina pod težinom točkova, i grmljavinu metala na granitu i šinjama, kako bi sve to stvarno i istinito trebalo nekako zaustaviti u gibanju, fiksirati u nekoj višoj objektivaciji, a istodobno osjeća kako je

nemoćan spram svih tih količina i kako se pasivno gubi pod njima kao pregažen i nemoćan detalj. Jer: kako bi bilo moguće da se svi ti razliveni mirisi pilovine, benzina, ulja, praha, dima, bagoša, glicerina i pneumatika naslikaju u onom žamoru i kašljanju, u onim trenutačnim neshvatljivim polutišinama, gdje se ne čuje ni zvuk gumene trube ni zvono tramvajskog gonga i kao da je čitav grad stao i zaustavio se pod potplatom jednog paralitika, koji vuče svoju mrtvu cipelu po asfaltu i ne čuje se u taj tren drugo ništa nego samo to, kako taj parolitik vuče svoju poderanu cipelu po pločniku. Pretjerano jaka akustična razdraženost smetala je Filipa u posljednje vrijeme; on se već dugo borio s tim pitanjem, kako da izluči čitave komplekse zvučnih dojmova iz svojih slikarskih zamisli.

Ti akustični motivi sve su ga jače smetali u njegovim koncepcijama i njemu je izgledalo, da bi mogao ponovno da slika samo da je gluh! Preko njegove slike, koju bi od vremena na vrijeme ugledao, prelio bi se obično koji akustični efekt i u taj tren u njegovoj glavi nestalo je slikarskog spoja; njega bi taj novi zvuk zanio u nove asocijacije i on se gubio u jalovom kruženju nad slikama kao ptica grabilica, kad joj se sakrio plijen i nestao iz vidokruga. Kao fijuk vjetra, tako bi znao Filipa zamijeti po koji neočekivani zvuk, i on se rasplinuo u lebdjenju po prostorima, što su nestajali u jalovoj mračnoj praznini. Sjedjeti tako nepomično već godinama po kavanskim izlozima, gristi svoj nokat na lijevom kažiprstu i razbijati sebi glavu nad osnovnim pitanjem: treba li uopće slikati, a ako bezuvjetno treba, onda kako?

Eto, prolaze ulicama gradske gomile, nestaju u sumraku i slikarstvo im je potpuno suvišno. Čemu bi ovim ljudima bile potrebne slike? Još zveckaju ostruge, a i cvjetići od papira se vide po zapućcima ženskih kaputa, a sise se ženske miču pod bijelim platnom kao voštane kugle, glasovi su tihi, obrazi prolaze i govore, a on prisluškuje razgovorima uličnim već godinama i još nikada ni jednog prolaznika nije čuo gdje bi govorio o slikarstvu. Bijedu svoju nose sa sobom ta ljudožderska, gruba i žilava lica, a slikarstvo im nije nikakvo pitanje, nego njihova bijeda. Miču se ljudi kao voštane lutke, grebu se po zatiljku, žvaču duhan, a za njima se sve dimi od cigara, od tijela i od žalosti. Svako pojedino lice vuče sa sobom ogromne krugove svoga postojanja i svoju toplu utrobu i strane tople utrobe, iz kojih je promiljelo kao gusjenica, i sada se vuče i prti sa svojim otrovnim žalcem i grize, i bode, i jede, i proždire, i žderu ga, i zapregli su ga i biju ga bičalom o glavu, i sve se miče u krugovima otpora i gladi i strave, a u svemu tome je slikarstvo u glavnom nepoznata i suvišna stvar!

U svakom ljudskom oku ima tuge, kakvom događaje promatraju životinje iz kaveza; kretanje su ljudske hijenske i ranjave, jer je sve rešetkama okovano i sve je u kavezu zaključano, a u kavezima je slikarstvo potpuno nepotrebno. Kako bi čovjek mogao da zaustavi ove ljudske bujice po ulicama i da im progovori o životu na slikarski način? Ženske nose jantarne ogrlice i zmijske cipele i šarene pete, a oči su im plave kao proljetne vode. Ženske sanjaju o krznu, o svilenim čarapama, a ne o slikama. Vuku se ljudi ulicama okovani lancima, promiču žbice na točkovima, odjekuju kopita i ima nečeg guštorskog u licima, lutkastog, sivog, pijanog, i sve je umorno i mamurno i neispavano, a u tome kretanju netko je podignuo svoj štap sa srebrom okovanim drškom kao pukovnijski tambour i tako se kreće kao da stupa pred limenom glazbom i kao da znade kamo je pošao : kako bi to bilo moguće, da se naslika takav jedan glupi prolaznik, koji hoda ispred gomila, a ima polucilindar, a naročito je važno kod toga to, da izgleda kao pukovnijski tambour i da mu je jasno, kamo se to kreće i on i ulica, i zajedno s njime svemirski uređaj, koji kuca tako pravilno kao sat između niklastih pločica u džepu, i kazala se odmiču pravilno i sve teče i sve promiče kao sat navinut u džepu jednog glupog prolaznika.

Gubeći se tako u nizovima nastranih i bizarnih zapažanja, Filip je i sam znao da se gubi u neslikarskom gledanju i da se sve to njegovo razmatranje polagano rasplinjuje u ništetoj analizi detalja, ali taj proces raspadanja, to neprekidno zastranjivanje izviralo je iz njega sve bujnije i imperativnije. Netko nosi u ruci dinju, a netko puši lulu; jedna ženska žmirka očima kao vidra i sigurno će još noćas uloviti ribu u mutnim vodama, a jedan čovjek izgleda kao da je stupio iz

tirolske slike: ima kratke hlačice od jelenje kože i harmoniku. Glodavci, termiti, sitničavi, žuti, kancelistički, kratkovidni mravi s okovratnicima od prljava kaučuka, koji se međusobno uništavaju otrovnom kiselinom po smrdljivim i neprozračenim sobama, gdje plaču plinske svjetiljke, trbušine nalivene pivom, svjetlucave biciklističke žbice i frizura jedne gospođe kao stare egipatske mumije, sve to pospano i gladno režanje u pogledima, ta ruboga tijela, ta žalost mesa, ta glupost prometala, sve se to micalo pred Filipom bezbojno, sivo, neshvatljivo i mračno. Sve tegobniji postajali su ti nemiri i sve češći!

Javio bi se tako u njemu stari i zaboravljeni miris prljavog vučjeg kaveza, sive i otrcane smrdljive menažerije, koju je vidio nekada davno u jednom provincijalnom panonskom predgrađu. Padala je kiša. Krotiteljica zvjeradi, u crvenoj galoniranoj husarskoj atili, gladila je debelu, pospanu zmijurinu pod crvenkastom, ispruganom, platnenom perinom, i čula se kiša kako klizi po zelenkastom jedru menažerije, a negdje je pjevao jedan limeni žlijeb. U krugovima slika što su značile život njegovih posljednjih godina, u dimu popljuvanih krčama i rakijom polivenih kavanskih stolova, nad praznim drvoredima i besmislenim jutarnjim zvonjavama dalekih zvona, nad teškim, probdjevenim noćima javio se Filipu takav jedan zaboravljeni vučji miris prljave i žalosne provincijalne menažerije kao žalostan zvuk i kao kap otrova, i njegovo bi stanje postajalo još žalosnije i još otrovanije. Pod dojmom tog odvratnog, životinjskog, vučjeg mirisa, što je bio natopio polumračan prostor ispod mokrog zelenkastog jedra zagušljivim smradom nedogorjele acetilenke i mokre pilovine, on bi zastao, i kao da mu se preko polutke moždana prelila oštra glavobolja, on bi se uhvatio za glavu i ne bi mogao dalje. Iz takvih stanja mogao je da se spase samo alkoholom. Napiti se i zaboraviti.

Sjedi on tako negdje u predgrađu i pije već drugi dan. Suton je u krčmi i polumrak, a uz plinsku peć na divanu dremucka crni mačak i prede. Krčma je pod mostom, a ispod tamnog, kamenog luka mosta vidi se kroz staklo prozorno, kako se na blagoj proljetnoj kiši vuče siromašan židovski sprovod: drvena urna na krovu pogrebne kočije smiješno se miče nad crnom škrinjom, a rabi ima potpuno crnu kovčavu, biblijsku, asirsku bradu. Iznad te žalosne povorke dugih, zgužvanih salonroka i kišobrana potitrava na uznemirenom talasu vjetra pastelnoplava zastava jedne reklame za sterilizirano mlijeko: ono ogromno, nadnaravno dojenče na tom pastelnoplavom platnu, sa natečenim i izbuljenim vodenim očima, ta modra zastava razapeta preko ulice sa crvenim kućama od cigle, rakijašnice, izlozi staretinara, onaj ubogi židovski sprovod i zaboravljeni miris vučji (vonj nagnjilog, crnog mesa na limenom tanjuru na podu kaveza), sve te slike stoje pred Filipom kao neobično živi detalji, bez ikakve jedinstvene unutarnje spojne snage, koja bi sve to mogla da spoji do nekog smisla i suvislosti.

Ta snaga spajanja te rastvorenosti osjećala bi se na momente u alkoholu, a opasnost te neurastenije bila je upravo u tome, da su otrežnjenja iz tih pijanih stanja postajala sve praznija i sve sivlja. Život počeo se u Filipu topiti na sastavne dijelove: u njemu je neprekidno, rastvorno analitički raspadanje svega počelo da raste sve nemirnije, to je u njemu rastao proces, koji se negdje otkinuo od svoje svrhe i sada se već dulje vremena sve samo od sebe kreće u smjeru rastvaranja. To kontemplativno uništavanje svega što mu dolazi pod ruku ili pred oko pretvara se polagano u ideju što je stala da ga progoni iz dana u dan sve intenzivnije: pod njegovom vlastitom predodžbom o vlastitom, subjektivnom životu počeo je da nestaje svaki, pa i najmanji smisao. Njegov vlastiti život negdje se otkinuo od svoje podloge i stao pretvarati u fantom, koji nema nikakva razloga da postoji, i to već prilično dugo traje, a postaje sve teže i sve zamornije.

FILIP je stanovao u jednoj peterokatnici, gdje je sve vonjalo po guščoj masti, po plinskim svjetiljkama i po dječjim tragovima, a lift je izgledao žalosno, kao staklena kočija drugorazrednog pogreba: crno lakirana škrinja sa jastucima od tamnog izlisanog pliša. Stajati kod prozora i zuriti u čadave sumrake, to je bio Filipov život posljednje dvije-tri godine: gledati bolesnu djecu sa zamotanim vratovima, kako kopiraju nekakve uzorke na staklu prozorskom, čitave dane. Kako su mračni ljudski stanovi, kako su smrdljivi brlozi ti ljudski stanovi, a djeca zamotana u flanelnim

krpama kopiraju glupe crteže i drže ruke nad svojom glavom, neumorno, visoko, čitave kišne dane. Dimnjaci, krovovi, i gusta koprena čađe nad tim mračnim zidinama kao zavjesa, a svaka mrlja čađe ostavlja za sobom trag kao stjenica. A dim se vuče iznad krovova žućkasto siv i prljav kao gladno seosko pseto, težak kao vreća cementa i zelen kao blatna voda. Kacige čađavih dimnjaka na vjetru, gudala tramvajskih lira, mokre, tamnosive, slinave ulice, polumrak.

Filip stoji kod prozora i razmišlja o tome kako sve te koksove peći i hidranti i gazometri, tako glupo nagomilani na jednom mjestu, zapravo nemaju smisla: sve te industrijalne naprave prljave su kao zahodi i sve te gomile izmetina, robe i sirovina trebalo bi odvojiti od ljudskih stanova! Šume vodovodne cijevi, plaču pipe i plinski kokoti, zvrndaju telefoni i bakrene žice na krovovima, udara se vratima, zveče glazbala, laju psi, a negdje u zidu pjeva jednolično jedna te ista kap, u pravilnim razmacima, kao otkucaj sata. Pjesme kapljica, odjeci koraka ljudskih u nerasvijetljenim hodnicima, daleki glasovi negdje u dubljini peterokatnice, plakanje crnačke ploče na gramofonu i treperenje Filipovih živaca u tom zvučnom paklu što zuji oko njega infernalno, a on je prestao da shvaća zašto se sve to zbiva i gdje leži zapravo razlog, što on nema snage da se otme svemu oko sebe i da otpočne nešto novo sa sobom i sa životom oko sebe.

Leži pod njegovim nogama ogroman čađav velegrad u oblaku čađe i dima, u polusutonu februarskom, i to je ta toliko razvikana Evropa, ta zlatna blagoslovljena zemlja, s modrim toplim južnim zatonima gdje cvatu naranče, i s tim sjevernim strašnim čađavim tvrđavama gdje boluju djeca od angine, a po mokrim ulicama se vuku škrofulozne djevojke. Kako su žalosne sadrene Hygieje po prašnjavim ljekarničkim izlozima! Kao lim dječjih igračaka, tako su tanke i prozirne i besmislene sve ograde ljudskih šema, kojima se ljudi ograđuju od životne istine i od istinite životne stvarnosti. To su zapravo sve pločice dječjih igračaka, religija, božićnih bedastoća, idila, koje unose kult čiste laži, a iza svega proviruje roba: kupujte margarin, čokoladu, naranče, vaniliju, sukno, gumije! Ljudi su izmislili tapete, sagove, parkete, cijevi s ugrijanom vodom, staklena vrata, zlatne ribice, kaktuse i čitave izloge knjiga po svojim stanovima, koje nitko ne čita. Ljudi su nagomilali pod svojim krovovima kitajsku majoliku, akvarele, damastne stolnjake, svilene čarape, krzna i dragulje. Ljudi lakiraju sebi nokte kao stari istočnjaci, kupaju se u mramornim kupaonama, voze se u ugrijanim kočijama, piju gorke želučane likere, ali pojma zapravo nemaju što je to životna stvarnost i kako bi trebalo živjeti?

Sve češće i sve intenzivnije javljala se u posljednje vrijeme u Filipu misao, kako bi bilo da se otkine od sve te čađe i od tog smrada i da otputuje kući u Panoniju, gdje nije bio već davno. Da proživi dolje kod majke na kstanjevečkom vinogradu jednu jesen, bogatu, mirnu, vinorodnu!

Mračna tintasta jugovina, blijeda mjesečina, mlačna noć s dalekim titrajem luči u dolini. Crne krošnje hrastova na raskršćima, uznemirene, zvjezdane niti iza maglenih mrlja, a gdje-gdje u dalekim vinogradima po koji osamljeni pucanj, što se onda dugo razlijeva jarugama i poljima i nestaje u jarku kod mlina kao daleka grmljavina. Tišina u polju. Gdje-gdje se čuje po koji list kukuruza kako se maknuo, kao da je prošla žena sa štirkanom podsuknjom preko staze i šušnula preko brvna. Teku vode kaljave, blatne, panonske i klokoću pod mostovima, a raspeto tijelo visi pod topolom nijemo, plehnato, pod drvenim krovićem sa papirnatim cvijećem pod staklom u škrinjici, kao u staklenom lijesu: tu je čitavo poslijepodne plakao jedan slijepac s harmonikom, a sada je tiho i nema nikoga. Spava Panonija i nema čađe, ni jurnjave, ni živaca. Tu su noći tihe kao ugasla lula: bez svijetala, bez dima, bez čađe. Samo se psi kreću noću uz plotove, s podvinutim repom, s uvijenom hrptenicom, sasvim na prednjim šapama, na skok spremni, s blistavim očima, drugovi plotova i graba, u mreži mirisa i svježih tragova: tu miris opanka, tamo trula kost, tamo plot a za plotom mlada patka u kokošinju.

Tako se Filip dugo trzao u svom čađavom snatrenju, kad je neku noć osjetio da je došlo vrijeme da se krene. Iznad čađavog oblaka nad zadimljenim kolodvorom stajala je rasvijetljena ploča jedne

kolodvorske ure; ona crna kazala na tamno narančastoj, staklenoj, osvjetljenoj ploči probudila su u Filipu osjećaj vremena, on je osjetio kako vrijeme prolazi, i kako bi bilo dobro da se krene. Tako je krenuo i tako sada sjedi tu u kaptolskoj kavani i kao dim njegove cigarete oko njega kolutaju pramenovi umornog snatrenja o prolaznosti čovjeka u prostoru i u vremenu, i o tome, kako je životna stvarnost neshvatljivo ogromna spram ovakve trepetljive pojave, koja se zove subjekt, i nekih sitnih, posve neznatnih, izvan subjekta nepostojećih detalja, koji sačinjavaju spoznajne krugove ovakvog subjekta, koji i sam nije drugo nego detalj u nizu detalja, a sve je zapravo neko ogromno kretanje puno umora i žalosti.

Gdje nam je dokaz, da naše "ja" traje, da smo "mi" još uvijek trajno i neprekidno "mi", gdje nam je zapravo mjera? Da on kao subjekt nije otputovao definitivno iz ovih prljavih i zaostalih prilika, kada je prije jedanaest godina posljednji put sjedio u ovoj smrdljivoj kavani, čekajući na svoj vlak? Onda je imao kraj sebe na stolici špagom svezani zamotak u novinskom papiru: jednu košulju i jednu keficu za zube. A ta se košulja već davno razderala i ona kefica za zube davno se već otrcala, i njegovo meso (tjelesna građa uopće) sve se to već davno izmijenilo, i gdje zapravo može da dokaže i po čemu da je on ostao onaj isti on, koji se tu prije jedanaest godina nervozno trzao očekujući onaj tren, kada će ostaviti sve to za sobom?

Ime i prezime, stanje oko jednog izvjesnog imena i prezimena, to su samo nekakve vanjske, najpovršnije oznake! Konvencionalne, plitke građanske mjere! Po čemu bi on mogao uvjeriti "sebe" s nekom izvjesnom izvan svake sumnje pouzdanom garancijom, da to on doista mjeri "sebe"? Po licu? Pa to se lice potpuno izmijenilo! Po kretanjama? Te njegove kretnje danas, to su kretnje jednog sasvim drugog čovjeka! Po tjelesnom kontinuitetu? U njemu nema danas više ni jednog atoma od onog tjelesnog stanja prije jedanaest godina.

Nasuprot Filipa na zidu stajalo je ogromno, zlatnouokvireno kavansko ogledalo, a s lijeve i desne strane toga zrcala na zlatnim konzolama dvije su empire-karijatide nosile na glavi dvije zlatne helenske posude sa zelenim paunovim perjem i paominim granama. U perspektivi zraconog musavog amalgama, u dubokom prostoru ispod srebrnastog daška stajala je u dubljini čitava dvorana: s dva zelena paralelograma biljarskog sukna, s grbavom smetljaricom, što pomeće prorešetane tombole, zmijske i korijandole, s gologlavim pekarskim naučnikom, koji broji na mramornoj kružnici stola kavansko pecivo na ruke pospane kelnerice. A tu, u prvome planu, odmah ispred sivog i mutnog stakla gleda u kavanu jedan čovjek, blijed, neispavan, umoran, prosjed, s dubokim podočnjacima i gorućom cigaretom na usni, uzrujan, ispijen, ustreperen, koji pije mlako mlijeko i razmišlja o indentitetu svog vlastitog "ja". Taj čovjek sumnja u identitet svog vlastitog "ja". Taj čovjek sumnja u identitet svoje vlastite egzistencije, a jutros je doputovao, i tu u toj kavani nije ga bilo već jedanaest godina.

Čudno! Sjedi takav jedan nerođeni "netko" u jednom ogledalu, naziva samoga sebe "sobom", nosi to svoje sasvim mutno i nejasno "ja" u sebi godinama, puši, a gadi mu se pušenje, osjeća kako mu je mučno, kako ga steže srce, boli glava, kolutaju mu se oko pogleda čudni zelenkasti krugovi i sve to tako nejasno i mutno kruži, i sve je to tako pogodbeno, tako neodređeno, tako čudno trepetljivo: biti subjekt i osjećati identitet svoga subjekta!

Sasvim refleksivno primijetivši da taj blijedi i nepoznati čovjek puši i da mu je to sigurno već pedeseta cigareta noćas, Filip je posegnuo za zapaljenom cigaretom, što mu se priljepila za usnu i bacio je taj smrdljivi gorući papir u pepeonik, osjetivši tek sada da mu se nikotin cijedi u grlo kao smola i da mu je jezik zapečen od tog odvratnog smrdljivog taloga. Gucnuo je ponovno gutljaj mlijeka, izgubivši se u čitavom talasu protumisli, što su se javljale u njemu protiv tog hipohondričnog nemira (kao protugibanje jednog dijela njegove ličnosti), on je udahnuo slap vjetrovitog talasa, što je kao svježi dah proljetnog jutra prostrujao kroz gusti oblak dima, prolivenog vina i parketnog ulja.

Doista! Identitet jednog subjekta ne da se utvrditi ni po licu ni po grimasama, ni po nekim vanjskim pojavama. Njegovo lice, potezi te njegove fiziognomije, kretnje njegova tijela, to nisu više kretnje ni potezi njegova tijela od prije jedanaest godina, ali kontinuitet njegova "ja" svejedno negdje postoji, duboko, sakriveno, nejasno, ali stvarno i intenzivno!

To su oni vrapci na starom dvorišnom orahu, onaj Karolinin "tepihklopf", miris one smrdljive trafike u Fratarskoj ulici, ona trula kamerinarska livreja na fratarskom groblju, ona gnjila i potopljena novinska ladica u kanalu pod prizemnim sivim prozorom, gdje je gledao engleske konje! Taj neshvatljivi identitet se tu miče pod njegovim engleskim suknom, ispod ove vanjske naprave, gdje se čuje kako kuca njegov sat pod naborom njegova prsluka, pod ovim mesom, u ovim nemirnim, trepetljivim prstima (u kojima se osjeća svaki kucaj srca, a na jastucima hladan dodir mramorne kružnice kavanskog stola), pod ovim bujnim pletivom, u toj kopreni tih prozirnih odnosa, u toj neshvatljivoj tkanini toga stanja, pod njom negdje zamotan, tajnovito sakriven, kuca i bije taj njegov identitet i to nije fantom, nego meso, kavana, čaša mlijeka, stvarnost jutra i povratka. Tkanina njegova ruha je oko mesa topla, i vodu osjeća da je hladna na caklini zuba, i kaplje voda sa čaše po njegovom dlanu, i to je ugodno. Ura kuca u prsluku i odvija se pero ure u mehanizmu sata, on pije celuloid srčuci mlako mlijeko, osjeća svoju mekanu, parisku košulju...

Tu se je doista mnogo izmijenilo u ovih posljednjih jedanaest godina iz temelja. Kada je on posljednji put sjedio u ovoj neugodnoj kavani, onda su prilike oko njega a i u njemu bile mnogo žalosnije nego jutros. Onda se je ponovno i konačno raskrstio s majkom, onda je putovao u nepoznato, gladan, pokrpan, mladenački glupo neiskusano, čovjek, koji zapravo nije sam znao što hoće, a danas on više nije onaj isti "ja", to je istina! Iz ogledala gleda u njega jedno drugo lice; spram onog poderanog, sušičavog, propitog, ingeniozno samouvjerenog mladog pustolova to je danas jedan gospodin u engleskom suknu, prosjed, okupan, koji putuje u spavaćem vagonu, a u kolodvorskoj garderobi čeka na njega prtljaga u svinjskoj koži s prevlakom od jelenovine.

Ali između ona dva lica: onog pijanog sušičavca s jednom košuljom i jednom keficom za zube i ovog gospodina koji nosi u svojoj lisnici röntgenološku snimku svog lijevog plućnog krila (snimljenu u jednom skupom južnošvajcarskom sanatoriju), postoji ipak jedan nevidljivi most: to su ove slike i ovi predmeti oko njega! Ovo zlatnouokvireno zrcalo sa dvije karijatide s paunovim perjem, ovaj blatani panonski zakutak, ovo žalosno kaptolsko stanje s tulipanima i vjevericom u krletci usred rondeaua pod svjetiljkom; ova kavana, ovo žalosno fratarsko zvono, što tu jalovo plače nad praznim tavanima i dimnjacima već tako mnogo godina! On se jutros vratio u jednu svoju staru i nesavladanu sliku, u stare brige i nemire, i odatle ta žalost u njemu i ta potištenost, kao da se probudio u svom vlastitom grobu.

Pred kavanom, pod starim bedemom carske prinčevske tvrđave cvali su već prvi kestenovi: crvene cigle tvrđavnih zidina što se rumene kroz intenzivno zelenu tratinu glacisa, to su danas još jedini svjedoci slave te stare tvrđave, o kojoj su nekoć po Evropi pjesnici pisali heksametre, kao o jednom od osnovnih ugaonika zapadne kulture. Tu je gospodin gradonačelnik i starosta vatrogasaca zasadilo lijehe i mačuhice oko glazbenog paviljona, a na kući opančara Bolteka napisano je ogromnim verzalima ispod raspona čitavog krova: Humanic.

Dvokatnica advokata doktora Siebenscheina sa nürnbergskim erkerom na uglu još je uvijek jedina dvokatnica na ovoj šetališnoj strani, a ova blatna cesta vodi niz Fratarsku ulicu u Kravoder, pa u Bikovo, na Biškupec, pa preko Lisjaka, Jame i Turčina u Kostanjevec, kamo putuje on lično, u selo Kostanjevec, da vidi svoju gospođu majku, trafikanticu Reginu, koja ima tamo jednokatnicu i vinograd i klijet u vinogradu i zove ga svojim monotonim pismima već nekoliko godina.

Sada je konačno krenuo, i sada sjedi tu pod tim strašnim ogledalom i čeka na foringaša, a sve je zapravo suvišno, i umorno, i žalosno. A najžalosnije od svega je tamo usred rondeaua ispod platana

ona mramorna žena, što se sagnula nad urnom kao kakva figura nadgrobnog spomenika, a zapravo to nije nikakav nadgrobnik, nego lik Pobjede, koja polaže palmu na piramidu "Velikoga Vremena 1914-1918". S postolja je netko nepoznat dljetom sa betonske ploče sastrugao natpis "Veliko Vrijeme", te sada ta Pobjeda tuguje zaogrnutom velom bez patetičnog natpisa. Kod otkrića toga spomenika stajao je Filip ukočen u dvoredu počasne kompanije, stegnut remenjem i nabojnjačama, obuhvativši vrat kundaka s pet prstiju, kao da su mu se zalijepili za okovanu hrastovinu, a gospodin jedan u salonroku, s kišobranom, govorio je nešto na motiv poznatog požunskog marijaterzijanskog citata i bubanj je zvučao muklo kao poderan.

Promatrajući tu sagnutu mramornu ženu, jednu neobično slabu, diletantsku, kasnosecesionističku radnju Filip se prenio u sasvim daleke komplekse. Počeo je misliti o tome, kako se suvišnost svake prigodničarske umjetnosti, a naročito kiparstva, vidi osobito dobro po provincijalnim šetalištima, gdje stoje postolja raznih, oborenih spomenika, podignutih u čast tom tako glasnom vremenu, a danas je skinuto s njih sve što je bilo oko njih prividno veliko, i tako su ostali još samo mali i slabi kipovi (više oprani mokrom kiparskom spužvom nego izvajani rukom), zapravo obična cehovska prevara i loša roba! Svi ti orlovi i natpisi, sve to gladno i nametljivo zveketanje broncom spomenika kao mačem, i kipom kao ratnim uvodnikom, sve bi to trebalo gledati iz deset-petnaestgodišnje retrospektive: kako malen razmak, a kako su se perspektive izmijenile. Čovjek je stajao tu stegnut remenjem i olovom, a danas se više ne sjeća ničeg i nikog oko tog spomenika! Samo toga, da je padala kiša i da je bubanj zvučao kao poderan. Sve je pojela teška, gusta, siva, panonska magla.

FORINGE nikakve nije bilo, kao što to obično biva u ovakvim zgodama. Jedan fijaker odvezao je gospodina geometra na komisiju, a kod drugoga našao je Filip u jednoj malenoj, svijetlozelenkastoj izbi, kod goruće peći, staru krezubu babicu i ta mu je, žvačući zemlju natopljenu kavom iz crvenkastog politrenog lonca, rekla, da se japica buju popoldan vrnuli, ali gda, da to ona reči nemre! Još je bila jedna mogućnost: da telegrafira u Kostanjevec po kola i da prespava u kaptolskom hotelu do te foringe kostanjevečke. Umoran, neispavan, uznemiren dugotrajnom dvodnevnom vožnjom, u strahu pred odvratnom, stjeničavom hotelskom sobom, u teškoj potištenosti, samo da se što prije krene iz ovog svračjeg zakutka, Filip se vukao sivim grbavim uličicama oko šetališta, gledajući zatvorene štagljeve, gnojnice, plastove sijena i kukuruzne klipove po kukurušnjacima, osjećajući se izgubljen u ovoj glasnoj jutarnjoj idili i nemoćan da stvori bilo kakvu odluku. Od preko puta odjekivao je glas nakovnja: u dvorištu kovačevu potkivali su debelu podravsku kobilu, situ, prežderanu, jogunastu, s modrim pantljikama u grivi. Cvrčale su potkove, mirisalo je po ugljenu i spaljenim papcima.

Tu je stajao nekakav žuti fijaker: to bi mogla biti prilika! To je bio biškupečki foringaš, Joža Podravec, koji je sinoć iz biškupečkog farofa dovezao gazdaricu velečasnoga na bečki brzovlak, a jutros se vraća s vrećom cementa natrag u Biškupec. Pokazalo se nakon duljeg pregovaranja, da je Joža Podravec spreman da poveze gospodina do Biškupca, pak ako, rečemo, gospodin hoće, on može da se krene s Jožinom prilikom do Biškupca, a i do Kostanjevca "ako mu je, rečemo, kak bi rekli z voljom", kamo poprečnim putem preko turčinske livade i nije tako daleko: bumo rekli dve ure od prilike. Tako su konačno sklopili pogodbu, potkovali micu, krenuli se do Löwingera po vreću cementa i po plehnati škaf, ukricali su Filipove kofere na kolodvoru, i tako iznad vreće cementa i svojih ogromnih kofera, na visokom federzicu fijakera Jože Podravečkog konačno su krenuli niz Fratarsku, pa preko Ilirske na Krajišku spram malte, kod pruge, već sasvim na kraju grada. Tu je tekao uz široku cestu drvored starih jablanova, a na onoj niskoj bidermajerskoj prizemnici kod malte svih šest prozora u fronti bilo je pomno zatvoreno teškim gvozdenim pločama. "Frajle!"

Joža Podravec okrenuo se na zicu spram gospodina i namignuvši mu lukavo, on je sa svojom lulom prezirno odmahnuo spram te zaključane i gvozdenim pločama obijene prizemnice "gde frajle još sigurno spavaju!"

Kakva sablasna riječ: frajle! A ipak! Koliko je dubokih tajna pokopano u toj tako vulgarnoj riječi, koju panonski foringaši izgovaraju skupljajući kod toga pljuvačku pod jezikom od gađenja i moralnoga prezira! Tajne jednog davnog i žalosnog djetinjstva, kada je ta riječ kružila nad dječjim brigama kao tajanstveni zrakoplov, koga je netko jedamput vidio, a nitko nije imao pojma gdje bi se bio mogao zapravo spustiti! Tu negdje iza živice stoji onaj šipkov grm, gdje je veterinarov Aurel vidio jedno poslije podne jednu frajlu kako leži gola pod crvenim suncobranom. Istražili su poslije toga događaja drugovi čitavo polje sve do potoka, po živicama i po grabama, a nitko nije našao ni traga toj frajlinoj pustolovini. Jednu su svijetlomodru, sasvim izbljedjelu vrpcu našli, kako je zapela na glogu, i jednu limenu "harnadlu", ali da li su ti predmeti bili baš od one pustolovke, što se sunčala pod šipkom, to se nije moglo utvrditi! Kao psi s podvinutim repom, tako su gimnazijalci obilazili tu sivu i neugodnu kuću, gdje nije nikada bilo nikog, sve zatvoreno i zaključano, a ipak se govorilo, da frajle piju kavu pod orahom u sjenici.

U šestom razredu, nakon jednogodišnje bjesomučne borbe, Filip je jednog podneva riskirao čitavu svoju moralnu egzistenciju i zaputio se k frajlama. Bilo je srpanjsko podne. Race po mlakama u dudovoj sjeni, slak s modrim zvončićima na koncima uz strehe klonuo je od okomita sunca, po svim su kućama bile puštene zavjese. Zamisao je bila smiona, ali logična. Upravo u podne, to je najzgodniji momenat, kada neće nikome pasti na pamet da je on krenuo frajlama! Grad je ležao potpuno prazan, a Filipu je bilo hladno kao da hoda po mračnoj pivnici. Ogromno plavo nebo, plotovi, mak cvate po vrtovima, jablanovi, lipe pred crkvom, jedan je pas pretrčao preko ulice i preskočivši lijeno plot nestao u peršunu i paradajzu, a Filip se miče, drven, kao u narkozi, obamro iznutra, hladan, ali nošen nekom okrutnom i strašnom smrtonosnom snagom, te bi sada na mjestu umro, ali ne bi mogao da se zaustavi! Nigdje nema nikog, samo on jedan jedini ide preko biskupskog trga: on ima neugodan osjećaj, da je izvrnut i žigosan, da je proziran i da svi znadu kamo se je zaputio, te iza svake spuštene rolete viri sada po jedno poznato oko i gleda trafikantičinog sina, kako se zaputio u kupleraj, kamo konačno i spada "jer ni sam se nije rodio ni u čem boljem"! Preko pločnika pred biskupskom crkvom pretrčala mu je preko puta bijela mačka, a kroz otvorena vrata slastičarnice na uglu čulo se, kako netko tuče šlag u kotliću.

Nošen svojim nemirom, fiksidedjom svog stravičnog nemira, kao mjesečar, s voštanim rukama i hladnoznojavim člancima, Filip se gibao u bunilu, poluslijep, drščući, klecavim koljenima niz Krajišku, u smjeru ove sive, grozne kuće kod malte, sa šest prozora u fronti, zaključanih teškim ocalnim pločama, zarđalim od vjetra i kiše. Zaokrenuo je preko dvorišta popločenog ciglom, gdje je vonjalo na kokoši i golubove i sve je izgledalo idilično u sjeni ogromnog oraha, a sve je bilo potpuno prazno, kao izumrlo. Kućna vrata, bijela, staklena, prijazno rastvorena, zlatno ogledalo u predsoblju sa crvenim, suknenim zavjesama, a na mramornoj ploči ispred ogledala porculanska crnica, koja nosi na glavi zlatan vrč, a u vrču papirnate ruže od svilena krepa. Tišina.

Jedan je kunić doskakutao iz polutamnog hodnika, pomirisao trag Filipov i opet nestao u tmini. Od onog tajanstvenog micanja tog tamnog krznenog klupka, Filipu je počelo da bije srce u grlu, mislio je da je jež, a onda je i kunića nestalo i sve je opet bilo mirno i mrtvo. Nepomično. Iza jednih vrata čulo se glasno micanje lonaca i tave, i kao da je netko zalupio vratašcima od šparherda. Filip je pristupio i pokucao (a već mu je došla misao da se vrati natrag na ulicu), kad je jedna stara baba s modrom pregačom i naočarima na čelu otvorila kuhinjska vrata i miješajući u ruci u crnom gvozdenom loncu kukuruzno brašno zapitala ga ispod oka, vrlo suzdržljivo i hladno, što želi? Koga traži?

Odložila je zatim lonac na stol, obrisala ruke i smucajući se u pustenim papučama kroz polutminu hodnika nestala za jednom zavjesom. Od kuhinje vrata ostala su otvorena: na ploči štednjaka jedna je rupa bila nepokrivena i kroz čađavu kružnicu sukljao je tamnorumen plamen, sasvim čađav i mračan kao lomača. Iza zavjese čula se škripa vratima, pregovaranje, dogovaranje, polusmijeh, a

onda se Filip uz strogo nepovjerljive poglede one stare kratkovidne babe zaputio drsko, više slijepo nego svijesno, spram vrata, na koja je stara uprla prstom.

U vlažnom, kiselkastom slapu mirisa, poslije punog sunčanog ljetnjeg sjaja kao oslijepljen, tapajući u potpunoj tmini, Filip je kod škurog osvjetljenja otvorenih vrata vidio samo lavore, naslone stolice s prebačenim ženskim haljinama, pelargonije na prozorskoj dasci i razglednice po stijenama, a iz neprozirne tmine pozvao ga je nečiji glas da pristupi bliže k postelji.

Tu, obasjana snopom svjetlosti, što je padala kroz maleni kolut na prozornoj ploči, ležala je žena, a trbuh joj je bio raskriven, ogroman i sasvim bijel kao svježi hljeb, kada leži na pekarskoj lopati. Samo to, da je taj trbuh ogroman, naduven, mekan i nagnjio kao kvasac pod prstom, da ima pupak, kao prijesan hljeb na pekarskoj lopati, to je bila jedina slika, što mu je ostala u pameti sasvim živo i neizbrisivo.

Frajle! Gdje je to davno vrijeme čudnih frajlinskih tajna i tog bijelog, prijesnog, trbušastog ženinog hljeba s pupkom?

Klima se Filip na federzicu Jože Podravca i gubi se u mislima, da nađe konkretnu mogućnost, kako bi se dao taj motiv zapravo slikarski riješiti?

Crno-bijelo?

Preslabo. Prejednostrano. Kod ovog davnog događaja bila je glavna rasvjeta onog nečeg gnjilog, prijesnog, naduvenog, ogromnog, onog tajanstvenog nečeg ženskog, što bi trebalo da se donese toulouse-lautrecovski, ali opet osvjetljeno jednim naročito nezdravim, nadnaravnim osvjetljenjem gnjile puti. Taj trbuh trebalo bi da se prelije preko platna u sasvim gnjilom, žitkom stanju, kao prezreo camembert, i to ne bi smjelo da se donese kao slika običnog, banalnog bordelskog prereza: taj trbuh treba da bude umoran, ogroman trbuh jedne stare, izmučene roditelje, ozbiljne, žalosne, ispijene žene, koja je prestala biti kaptolskom frajлом, već je simbol, formula stanja, u kojem živi suvremena žena sakrivena kao dječjački sanktuarij, a popljuvana kao pljuvačnica, koja se gadi i jednom Joži Podravcu.

Oko toga kreveta trebalo bi omotati sve one nevidljive koprene, potajne, goruće pohote, stravu nevinog straha i očekivanja nečeg neobavljeno nadnaravnog, a kad tamo, to je hladan sumrak, u kome sve vonja kiselkasto po octu! Trbuh ženski bila bi tema, ali tema potpuno otvorena, opasna: tema ženske golotinje, što bi je jedamput trebalo fiksirati bestidno istinito, s najčulnijim zanosima, s naročitim neprikrivenim podcrtavanjem tjelesnog. Jedno bijelo golo tijelo trebalo bi naslikati, morbidno, suludo, perverzno, kao torzo zamočen u rasvjetu straha, nemira, groznice, malodobne strave, tmine, smrada, bordelskog vonja kiselih perina, šnelsidera i prljavih šalica, na kojima se razmočila žemlja, a jedna zelena neugodna muha zuji po tmini i bije krilima o ogledalo.

Razmišljajući o tom davnom događaju pod onim starim krovom što je ostao za jablanima iza pruge, Filip je osjećao kako se u njemu šire krugovi asocijacija: te asocijacije rastu do oluje, do furioznog fijuka prenapete vidovitosti, koja obično svojim intenzitetom uništava sve njegove stvaralačke klice u zametku: kada je taj govor na platnu suviše vezan na jednostranost slikarskog sredstva! Kada je nemoguće slikati zvukove i mirise, a slike su nezamislive u svojoj savršenoj realizaciji bez zvukova i bez mirisa! Smrdljivi kiseli prostor one mračne sobe, onaj bordelski clair-obscur treba da se ispuni treperenjem jednoga glasa, slavnog, sifilitičnog promuklog alta, koji se koluta kroz dušnik kao stari piskut razbite svirale, glasa, koji bi trebao da bude tako siv kao što su bile sive one poderane vreće pod ženinom posteljom. Najvažnija podloga onog kobnog događaja bio je taj promukli ženski alt: on je ispunio sliku onog davnog sranjskog podneva, kada se tu jedan mali dečko prepao golotinje

ženskog trbuha i pobjegao iz sobe kao kradljivac, a srce mu je tako lupalo, kao da je iz postelje posegnula za njim neshvatljivo dlakava, grabežljiva zvijer.

Žena mu je rekla da pristupi. On je pristupio.

Da sjedne na postelju, i on je sjeo.

A kad ga je uzela za ruku i doznala od njega da je Reginin sin, ona je počela da govori o toj trafikantici načinom i glasom tako intimnim, kao da se tu radi o nekoj osobi, koja se ni po čemu ne razlikuje od ovih osoba po ovim mračnim sobama.

"Zašto? Zato, jer ljubaka s kanonicima? S biskupima? Kao da "trafikantičin" gospodin kanonik Lovro ne dolazi i k njima, i kao da se ne tuži djevojkama na tu svoju Reginu, da mu je preskupa!"

Slušajući taj promukli ispušeni glas iz kiselkaste polutmine, kako iz olovno sivog oblaka prljave plahte i vlažnih perina govori o njegovoj mami, gledajući kako tu leži pod njegovom rukom jedan ogroman, prijesan ženski trbuh, blijed kao pivnička gljiva, a smrdi na prosti svileni sapun, sve to, i ta neshvatljiva klopka u toj gadnoj kući, i ona mračna i tajanstvena drama u trafici i oko nje, sve se je to na Filipa naleglo kao smrdljiva mokra plahta. Osjetivši neizrecivo odvratat vonj, on se istrгнуo onoj blijedoj pojavi i istrčao iz sobe. U trku nije zaboravio da baci za sobom srebrnu forintu i čuo je još zvek srebra na nekakvom staklu.

Na nasipu pod prugom plakao je čitavo to poslije podne kao da mu je netko umro.

OD JEDNOLIČNIH, slamom pokrivenih panonskih koliba i košnica, od kobila i krava po livadama i pašnjacima, od uzoranih polja i svinja, od žalosnog droncanja spopala je Filipa duboka i neshvatljiva melanholija: ono njegovo tjeskobno raspoloženje, s kojim je uvijek pristupao k najsretnijim ostvarenjima svojih slikarskih zamisli.

Roje se pčele, rokću svinje, tele se krave po štalama, bolesna telad se slini u povojima, šumi vjetar pod svježim, mladim grabrovim i hrastovim krošnjama, teški proljetni oblaci plove nad šumama, a Filip putuje na kostanjevečki vinograd poslije jedanaestgodišnje skitnje po evropskim gradovima i sanja o svojoj novoj kompoziciji jednog prijesnog ženskog trbuha u mračnoškurom osvjetljenju morbidnog i žalosnog dječaćkog doživljaja.

Jedina stvaralačka stvarnost jesu isključivo ona prvotna oskvrnuća naših sjetila: čovjek vidi samo onda kad je nešto ugledao. Slikanje nije i ne bi trebalo da bude ništa drugo, nego vidovito otvaranje prostora pred nama, jer ako to nije, nema zapravo smisla. To je inače lijepljenje i priljepljivanje poznatih već i naslikanih slika: kvantitativno umnožavanje već viđenog! To je ono dosadno zimsko zanimanje djece, kada lijepe klebebildere po papiru i razmaču ih mokrim prstima. To priljepljivanje i razređivanje, to su slikarski smjerovi, pravci, škole, a što se to sve njega tiče, kada on neće da pripada ni jednom slikarskom smjeru, ni pravcu, ni školi. I zato: pitanje tog golog trbuha treba osloboditi njegova ličnog psihološkog balasta akustične ili mirisne naravi. Taj trbuh treba intonirati kraftebingovski kriminalno: mora se osjetiti, kako je pod tim golim trbuhom ostala oskvrnuta i zaklana jedna dječja duša!

Rokću svinje, muču krave, roje se mušice nad gomilama toplog gnoja, mnogo se bijele boje odrazuje na žitnim i usjevnim plohama od dodira sa svijetlim, bijelim, travanjским oblačnim gomilama, a kočijašu Joži Podravcu je dosadno na boku. Lula mu se ugasla, kobile su pametne i poznaju taj put bolje od kočijaša, a ovaj čudan svat tu, kraj njega na zicu, tako uporno šuti, kao da spava. A ne spava, vidi se, nego nečim razbija svoju gospodsku glavu! Ima mnogo kofera: to bi

mogao biti cirkusant i švarckinstler! Ili je Židov i to mu je roba u tim škrinjama! Tu su pantljike i češljevi ili svileni rupci za žene!

Da bi razbio tu dugočasnju šutnju, kada se se spuštali kroz kravoderske jaruge korakom, Joža Podravec počeo je da govori o sebi, o svojim na domu i stvarima oko sebe, kako je bilo s njime! O tome, kako je bio u Americi dva puta, ali niš koristi cela ta Amerika, da ju vrug stvoril i dal, tam gdje je! Rekli su mu stari i iskusni moreplovci, koji su već nekoliko puta pomokrili onu veliku vodu, neka pazi, jer da će vidjeti divlje jelene gdje plivaju uz lađu. On je stajao na palubi dva dana i dvije noći i nije htio da legne: čekao je da vidi divlje jelene, kako će isploviti iz vode, ali nije bilo ni jednog divljeg jelena! Lađu su njegovu pratile do polovine vode bijele ptice ("bumo rekli to je istina, to sem videl svojimi očmi"), a onda su joj u susret izletele crne, američke ("bumo rekli crne kak pozoji") i po tome su onda oni mornari na lađi znali da su sada upravo na pola puta!

Joža Podravec bio je ulaner. Služio je kod carske ulanske regimente u Mađarskoj, u Tolni, a i u Galiciji je bio petnaeste kod Dobre Noći zarobljen, a u feldflaši mu je još ostalo pol litre ruma! U Teheranu je bio i u Tiflisu. U Tiflisu su same gole Turkinje, a u Taškentu je prodavao ribe i borio se na devama pod generalom Dutovim protiv onih crvenih Moskovića. Tako se vratio ("bumo rekli - kak bi rekel - bogu hvala") u Biškupec, dva puta ranjen, dva puta "smrtno bolestan"; ali sad je zdrav, bumo rekli, niš mu ne fali, a baba mu ima singericu "i se šlingeraje more sama na singerici zešlingati skup"!

Šlušajući tu jednoličnu i praznu životnu temu svoga kočijaša, Filip je osjećao spram Jože Podravca neku neizrecivo indiferentnu daljinu. Dvije stotine milijuna ovakvih iz drva izrezanih kočijaša živi tu po tim livadama od Tihog Oceana do ovih panonskih močvara: lica jednaka, ruke jednake, sudbine jednake.

On u mislima slika svoj imaginarni trbuh, spajajući upravo one prijesne i mekane pojase mesa oko kukova i iznad butova u cjelinu poteza, a ovaj tu "bumo rekli kak bi rekli" govori o tome da "mokriti, a da čovjek ne pusti vjetra od sebe, to je tako kao ići na ispovijed a da se čovjek ne pričesti!"

Joža Podravec ima singericu i šlingeraje, a on, Filip, rješava stvari na jedan simboličan način: igrajući se s obojadisanim plohamama kao sa formulama, rješavajući zapravo probleme jedne apstraktne, potpuno imaginarne aritmetike. Jako je daleko između njega i ovog panonskog kočijaša: zapravo neshvatljivo daleko! Daleko je između njega i onog kasnosecesionističkog spomenika na kaptolskoj promenadi. I to su dva svijeta. A ova žuta, graničarska, erarska, barokna crkva tamo na livadi, i ona je jedan svijet za sebe. Stoji tu kao neka vrsta utvrde u ovom blatu i govori već nekoliko stotina godina ovim Panoncima neke svoje osnovne programe i rezolucije, a bez ikakvog naročitog rezultata; način mišljenja ovih kočijaša nije se ni u čemu izmijenio sigurno već dvije hiljade godina. Taj čovjek pokraj njega na boku bliže je panonskoj prapojavi nego matisseu! To je marvogojac doslovno, i kako je daleko od tih njegovih žuljavih dlanova do Filipova osjećaja tkanine ili svile među prstima! Sjede tu tako dva čovjeka na boku, ovakav nastrani neurastenik, slikarski sektaš, relativist, fauvist, kolorist, i govore istim jezikom, a to su zapravo dva jezika i dva kontinenta!

I ona mramorna žena tamo na šetalištu kao veltanšaung, i ono je jedan kontinent za sebe. I ono čitavo "Veliko Vrijeme", i ono je plovilo među stvarima kao santa za sebe: jedan čitav svijet otkinula je ta santa i potopila. A ona slavna Bakačeva tvrđava kaptolska i biskupov dvor, i njegov pokojni otac kao sobar biskupov, i njegova majka Kazimiera Valenti, koja se tu iz nepoznatih razloga prozvala Reginom, a bila je trafikantica, a sada je sve postavljeno u prostoru kao čitav niz svršenih i odvojenih činjenica, i sve stoji u nerazmjerima, razbacano i nesuvislo! Pilično je daleko između takve jedne i druge pojave i sve se miče jedno pokraj drugog: nepremostivo, glupo, đavolski

zapleteno i žalosno. Ovaj čovjek pokraj njega na boku bio je ulaner i ratnik tog takozvanog velikog vremena. Ljubio je gole teheranske Turkinje, tukao se na devama po azijskim pješćarama, vidio je opet jedamput logorske vatre toliko razvikanog Valmya i vratio se poslije dvadeset hiljada kilometara natrag u svoj Biškupec.

Taj kočijaš nije ni katolik, ni carevac, ni ruski vojenopljeni! On nije ni rodoljub, ni građanin, ne vjeruje u boga ni u crkvu, hrvatski je zaboravio, a ruski nije naučio, on ne poznaje nikakve svetinje u rimskom smislu, ni crkvene, ni pravne, preopterećen je smrtnim grijesima u raznim smjerovima i sigurno je ubio, krivo prisegnuo, sagriješio bludno, a boji se jedne jedine pojave na svijetu kao demona: mjenice! A ipak: kao otrovani štakori i pod njegovim tavanom klopoću dvije mjenice! Zove se Podravec, ima četiri kobile i jednog oldenburškog pastuha, žena mu kuha štruklje, "bumo rekli i šlingeraje šlinga na singerici", i tako sjedi na boku, puši lulu, pljučka i čeka morske jelene. Dvije stotine milijuna takvih kočijaša čeka morske jelene i valjaju se po svojim taljigama od Dona do Blatnje i od Volge do Liaojanga, i sve se to miče, sve je to zapregnuto, sve to ždere sijeno i izlučuje gnoj, i to se onda u knjigama zove: nacionalna ekonomija.

Dvjesto milijuna tih kočijaša, to su zapravo pristaše nadrealističkog pokreta u najdekadentnijem smislu. Žive u prostoru, koji je prapojava, bez razuma, bez svjetlosti, a sami su još uvijek prapojava tamna i prapočetna! Bez trajanja u vremenu, bez ikakvih pokretnih unutarnjih razloga, zapravo i bez svrhe! Trajanje stvari kao takvo. Zbivanje među stvarima i događajima. Njih uvjeravaju, da su sagrađeni na sliku i priliku božju i te su empirike gotovo zbunili s tom pričom o nadnaravnom podrijetlu. U jednom dijelu svoje egzistencije, u kočijaškom, u sajmarskom, u gospodarskom, oni su zbunjeni i drže se stvari i predmeta, ali i to samo kako tako i donekle. S jedne strane pogani, prilijepljeni na panonske blatne močvare, gdje gnjiju već nekoliko hiljada godina nepomično, ti Jože Podravci govore o svom oldenburškom pastuhu patetično, kao o polubožanstvu.

Oni gledaju u pastuhovo oldenburško spolovilo kao indijski ljudi, kao Kongo i ljudi po tropima: vrlo jednostavno i posve prirodno. Tako prirodno kao što evropske malograđanske djevojčice mirišu cvijeće: isto tako jedna bestidnost u rimsko-moralnom smislu zapravo. Rascvale ruže na djevojačkim stolovima u čašama: simbol vječno spolnog. Ovo, kako Joža Podravec govori o spolu, to je nepokvarena prirodnost biblijska i njemu je pastuhovo mljezivo sok skupocjen, što ga on prstima skuplja i čuva svaku kaplju, prodavajući je po priskoku, kao njegova žena vrhnje.

Kakve su to protuprirodne daljine između njega, koji je još kao sedamnaestgodišnji dečko počeo gledati žene na Toulouse-Lautrecov način (a da ni pojma nije imao o Toulouse-Lautrecu) i ove nepokvarene prirodnosti ovoga kočijaša? Kakvo je to razmicanje i udaljivanje, kakvo je to rasteenje? Kamo se otrgla takva jedna odvojena čestica kao on, kada se je otkinula od okoline, od stanja, od podloge; koja je to tangenta i kamo se putuje tim smjerom? Je li to razdvajanje, rastavljanje ili ludnica? Psihoza u opasnom smislu? Sve je zapravo izgubilo svoj prvotni smisao! Eskimi ili crnci, kad jedu još toplu i krvavu slaninu nosoroga ili tuljana, grizu prirodno, kao zdrave životinje. Crnački zubi sijeku ono krvavo meso naravno, crnačko žvakanje prijesne slanine vodenog konja je prirodno, i njihovo spavanje u mnogoženstvu je prirodno, a gradski ljudi jedu kao bolesne mačke: imaju trulo zubalo, umiru od raka, a o svojim crijevima napisali su debele knjige. Sve je gradsko bolesno i krastavo. I ovih dvjesto milijuna kočijaša već je nagriženo od grada! Grad znači bezuslovno nezdravo udaljivanje od prirodnog i od osnovne prirodne podloge neposrednog života! A gdje je zapravo podloga neposrednog života i postoji li nešto što bi moglo biti neposredno?

U tim umornim i pospanim slikama, što su zujale oko Filipove glave kao otrovni komarci, spopala ga strava pred idejom što mu se javlja sada jasnije, a zatim opet mutnije već posljednje dvije godine neprekidno: ideja o infernalizaciji stvarnosti.

Ideja o tome (paklena i nezdrava ideja, nema sumnje), da pojave u životu zapravo nemaju nikakve unutarnje logične ni razumne veze! Da životne pojave leže i da se odvijaju jedna pokraj druge istodobno: kao neka vrsta paklenog simultanizma na priviđenjima Hieronymusa Boscha ili Brueghela: jedno u drugom, jedno pokraj drugog, jedno nad drugim, u metežu, u bunilu, u nemiru, koji traju od početka. Ogromni, čadavi zvonici sa zmajskim glavama, izbijeljenim vodorigama, mramornim stražnjicama i debela Karolina, engleski konji, bon jour, monsieur - glas šojke u krletci, a sve se topi kao čokolada u srebrnom papiru, sve se polagano vuče kao taljige Jože Bodravca, sve je glupo i močvarno kao Panonija! Goli trbusi, sakrivene drame, bolesna djetinjstva, koja se vuku kroz jedan čitav život i traju četrdeset godina, sve se to gruda kao oblačna para u beskrajno mnogo varijacija, a onda se sve jednoga dana raspline kao magla i ishlapi kao smrad zahoda: sve jedno neshvatljivo ogromno prelijevanje nečeg što se razlilo u prostoru i ispreplelo kao siti udav, te samo sebe proždire i bljuje, i vulkanizira u smoli i u smradu! Raznosmjerno gibanje, zbunjeno previranje stvari, bez osnove i bez ikakvog unutarnjeg smisla: samo od sebe, po sebi se hoda i zakapa, i opet ponovo rađa i izvire, kao voda, kao blato, kao hrana.

Kolje se, ždere se, probavlja se, izlučuje se, guta se, giba i putuje, po crijevima, po cestama, po jarugama, po vodama! Na jednom mjestu počinje da vene, na drugom buja kao drač na smetištu, i to je sve, pakleno u stvari, ali mesnato, i jako, neiskorenjivo iz nas. Nema jednosmjernosti ni izgrađivanja, nego je sve isprepletenost prašumska, močvarna, panonska, bezizlazna i mračna. Tu Filipove slike, knjige, studije, essayi o slikarstvu, o problemima boje, o stvaralačkim poticajima svjetlosti, a tamo košnice i slamnate kolibe i spavaći vagoni brzog vlaka! Tu njegove morbidne ideje o ženstvu, a pokraj njege čeka njegov kočijaš na morske jelene. Nekakvi debeli crveni dostojanstvenici kao astmatični ljubavnici u roketama i ljubičastoj svili, koji rađaju nezakonitu slugansku djecu s trafikanticama, male životne prilike, s razornim djelovanjem. Sve sami isprerovani mravinjaci, truli krovovi, gnjili grobovi! Tako se dronca Filip muzirajući u svojim mislima kao ugljična kiselina u čaši sode u dodiru s kisikom; proces šuman i pjenušav i živčano osvježavan: misliti u slikama i opajati se mnogolikom izmjenljivošću slika.

PROŠ LI su kroz kravodersku graju jutarnju: sirov i oštar vonj amonijaka iz gnojnica i staja, mukanje krava i tapkanje govedih papaka po mokroj cesti, gakanje gusaka po dvorištima, škripanje vrata rakijašnice, gdje se pomolila nečija bucmasta, salovrata tikva s lulom i šubarom, da vidi, tko se to provezao kroz Kravoder? Za one svinjske, zapečene oči, svakako događaj neobičan: na jednom fijakeru nekakav stranac s koferima.

"Agent ili novi kotarski pristav u Jalžabetu? A možda i kakva uhoda? Ima sad svakog vraga po svijetu!" Po oknima crvenile se paprike još prošlogodišnje, u mrežama na kolcima po plotovima sušio se sir, pijevci su kukurikali i koke stravično pretrčavale preko ceste, ispred kotača i između kopita, bilo je vlažno, rosno jutro, a kroz jutarnje oblake sve se jače probijalo toplo travanjsko sunce. Jedno crno ždrijebe, s gustom, valovitom, uznemirenom grivom i lijepim oblim vratom njištalo je veselo trčeći uz Jožinu kobilu, pa se kod ledine odbilo od kola i u otvorenoj suludoj trci udarilo spram zdenca, gdje su momci napajali konje. U koritima ljeskala se voda, čulo se drveno udaranje kablića, metež ljudskih glasova, graja i galop crnog ždrebeta u oblaku prašine, sve je to bilo radosno i puno pokreta, veselo, pomično.

Na kraju sela susreli su dvije opatice. "Hu, vrag ih dal i stvoril" prihvatilo se Joža Podravec za svoj gumb na lajbeku, - "ovih nam baš ni trebalo!"

Svaka od časnih sestara nosila je po jednu korpu punu jaja i sastavši tu nekakvog gospodina u kočiji, obadvije su pozdravile predano i preponizno, jer je to eventualno nepoznati predstavnik vlasti, a pred vlastima dobro je pokloniti se iz vlastite inicijative. Crkva već dvije hiljade godina nosi ovako pune korpe jaja, a od onda se je mnogo vlasti izmijenilo i po gradovima i po provincijalnim kočijama. Ta politika malih učtivosti nikada ne može škoditi.

Te dvije mračne žene s odsjajem sunca na svojim štirkanim kukmama, u svom toledskom kostimu, opet su uznemirile u Filipu njegove slike o paralelizmu zbivanja: ove dvije opatice, sa svojim suknjama i čislama i bizarnim bijelim kukmama, kao dvije čudne, nadnaravne papige, iskrsele su tu preda nj kao dva mračna simbola iz ovog kravoderskog blata. Stoljeća mogu da žive jedno uz drugo stoljećima, kao dvije strane rase u kavezu: majmuni i papige! Vuku se ove crne žene po blatnim kolibama, krađu marvogojcima i kočijašima pune korpe jaja i vuku ih preko dalekih cesta u svoje mravinjake. Tu leži pethiljadugodišnja blatna Panonija, svinje rokću po njoj, konji ržu, a ove antipatične papige krađu Panoncima jaja kao kune, a svaka ima svog viteza i sveca u oklopu kao patrona i nebeskog ljubavnika! Svjetovi, jedan pokraj drugog na nepremostive daljine. On, bezbožna, zapadnjačka, uznemirena bluna, nervčik i dekadent, na kolima Jože Podravca u Kravoderu, a jutro je i proljeće je, i sve se miče, i cvate i pupa, sve se kreće kao ovaj točak što škripi pod njim i gazi novi kolosjek, valjajući se preko tolikih tragova i stopala na cesti, kojom su već bezbrojne gomile nestale u maglama. A sve je zapravo besmislen kaos!

Kao zvuk gole, srebrne sjekire, kao odjek parne pile, u sjajnoj metalnoj vrtnji oštrobriđe kružnice, koja u višoj, nadstvarnoj vibraciji našega vremena kao britva siječe i stvari i pojmove, trepereći u svijetlom glasu visokog uzvika, kao "a" u štingabelu, drsko, pobjedonosno zazvonio je visoko nad Filipovom glavom odzvuk elise i prosuo se kao odjek trube nebeske! Dva svijeta: London-Bagdad-Bombay u tri dana, i kravoderska rakijašnica s opatičkim korpama punima jaja! Panonsko blato i civilizacija koja dolazi!

Iznad ovih svinjarskih koliba i dudova srebrna aluminijska gitara, s napetim, platnetim krilima, leteće glazbalo iznad Jože Podravčevog fijakera s vrećama i Filipovim koferima. Iznad svega stacionoga i uz blago privezanog, nepomičnog, ogromni modri krugovi svjetlosti, sunca i vedrine! Iznad krovova i krošnja i gromovoda i tornjeva i taljiga, što se vuku kao puž po blatu, škripe pretpotopno, a ne miču se s mjesta, - sunčana, divna munja! I tako gledajući u onaj blistavi metalni sjaj, što se micao iznad parcela kao potez srebrnom kredom preko nebeske ploče, Filipu je došlo da uzme rubac i da mahne letećem stroju na pozdrav! Da mu se javi, kao brodolomac bijeloj sunčanoj lađi, što matematski sigurno plovi u jednu blistavu luku preko sveg tog močvarnog i mračnog blata današnje stvarnosti.

DVA mjeseca minula su od Filipova povratka na kostanjevački vinograd, a po dolinama cvale su već lipe i akacije. Život je gnjilio po tim blatnim jarugama oko Kostanjevca, razlistavao se kao močvara i trunuo kao blatna voda, u kojoj se raspadaju potopljene stvari.

U Blatu prerezala je sebi Mica Trebarčeva pupak srpom rđavim, pak se zapalila sva i umrla u najvećim mukama, a u Blatu se misli, da je tu nevinu smrt skrivila stara Mikleuška. Vidio je dudak Miško, kada se vraćao sa svinjama neku noć iz šume, kako je Šepavi preskočio plot kod stare Mikleuške i otkasao niz cestu. Da li je bio potkovan, to svinjar Miško ne zna, ali da je stara tu noć kuhala vrazju krampampulu, to je sigurno: svijetlozelenkast oblak dima pušio se kroz Mikleuškin dimnjak cijelu božju noć. A tu istu noć zaklopila je oči Trebarčeva Mica. I dijete je onda izdahnulo dan kasnije, hvala dragom bogu. A stvar je jasna: stara Mikleuška je urekla pokojnu Micu, jer nije htjela da pođe za Mikleuškinog ćoravog Frajnu! Pak je netko potpalio Mikleuškin štagalj i štagalj je bogme planuo, a nato je kod njenog susjeda Bolteka krepala krava. Jasna stvar: urok. Pregledao je veterinar Boltekovu kravu i veli: bedrenica. Do suda se dakle ne može, ali što veterinar zna, kada je Boltekova baba bacala žeravku, i vidjela jasno u laboru Mikleuškin obraz! Trebalo bi tu svar svejedno pročititi: da se vidi, gdje je pravica!

U Jami su tri vuka navalila na kravu Ribara Lojza i pojeli je, baš na samu svetu nedjelju, o podne. Došli su preko gmajne, a to se nije dogodilo već dugo! Ercercog Franc je onda krenuo na Prajsa šezdesetšeste, kada su u Jami bili vuci posljednji put po bijelom danu. To nešto znači. Ide glas po selima, smuca se uz plotove pod sumrak, skače preko blatne ceste, šapće pod strehama kad pada

kiša, i tako raste glasina o zlim i mršavim godinama, koje dolaze. Kao biblijski konjanici iz tamnih oblaka, tako će se pojaviti gladne godine: na kosturnim crnim kljusinama s nabrušenom kosom i svjetiljkama mrtvačkim, grmljavinom, s potresom i kugom; tako dolaze gladne godine. A valjda se i rat opet sprema i mnogo strahota! Na krivoputskom farofu zdrobilo sebi lisasto ždrijebe župnikovo nogu, pak su ga ustrijelili, a na Turčinovu i u Hasanu govore ljudi, da su vidjeli to lisasto ždrijebe plebanuševo kako je protrčalo kroz selo! Na gmajni svetojanskoj vidjeli su ga gdje pase zdravo i živo!

U Kolcu je jedan bijesan pas ili kurjak (nesnaga ga potrla!) nagrizaio gotovo svu djecu u školskom vrtu i nestao netragom. Javlja se pokojni zvonar Jure: vidjeli su ga neku noć, kako je stražio kod crkvice batinske. Bila je mjesečina i čulo se dobro, kako vrata od mrtvačnice škripe u noćnom vjetru. Bilo bi dobro zaliti mu grob! Otvaraju se grobovi, javlja se nemir, rastu glasovi: vratio se neko jutro Perekov Jura iz Rusije, a svi su mislili već deset godina da je mrtav i svi ga drže za Lazara: govori se po prelama, da je uskrsnuo od mrtvih. Boje ga se ljudi. Došao neko večer u krčmu kod Siebenschneidera i razbio Štjefu Brezovečkom flašom glavu, da mu dokaže da nije mrtav! A šepavi Matija iz Blata kod mosta je bistričkog sastao neku noć jednu crnu kočiju. Sve je blistalo na njoj i zapaljena je imala četiri lampaša: sprijeda dva i straga dva. A nije bilo kočijaša, nego odostraga, na zlatnom federzicu sjedio je jedan general sa zlatnim gajtanima i crvenim hlačama, u čaki. A tko je to bio? - Rudolf!

"Sam kronprinc Rudolf!"

Samo se šepavi Matija toliko prepao od grmljavine (kako se kola preletjela preko bistričkog mosta kao strijela), te se ne sjeća dobro, je li to bio četveropreg, a sve mu se čini, da prvi lijevi konj nije imao glave.

"E, bogme se pokojni kronprinc Rudolf vozika između Blata i Krivog Puta, a bio je na putu za Toplice, u biskupski dvor, kako po svemu izgleda! To se bogme, po svemu sudeći, bumo rekli, zla vremena spremaju!"

Pšenica ljetos bogme nikako ne pokazuje na dobro, a i zob je sva zardala od magle. Bolesti kruže, crveni vjetar, kozice, griža, vraštva smrtonosna, a planula je kaptolska šuma i lijepo gorjela tri dana i tri noći. Koliko je tu samo klastrov planulo, a ako čovjek sebi odreže bičalo, kaptolski lugari odmah bi ga kao psa iz šlaga. A sada je sve izgorjelo do temelja: bilo je bar veselja za djecu!

Jedan je blijedi čovjek prošao sinoć kroz Kostanjevec. Psi su za njim nanjušili žvepleni trag. Opasni su ovi nepoznati blijedi prolaznici u sumraku! Ili su tati, ili grabancijaši, švarckinstleri! A i vukodlaka ima: hodaju kao živi, samo su im noge pod opankom, bumo rekli, da oprostiju, kozje!

Zalili su grob pokojnom Šimunu Vugoreku i tri su mu glogova kolca zabili u glavu, ali on svejedno valja krompire na tavanu svojoj udovici cijelu božju noć! U kostanjevečkoj šumi nađen je obješen Kranjac, ali je imao šrajtoflin u redu i u njemu tri stotine! Što je sada to? Hajka, tjeralice, uvijek se netko žicom traži: sami lopovi vrve svijetom, kao crvi u crvljivom mesu: sumnja velika i nepovjerenje na sve strane, a i dobro da je tako, jer je čovjek rođen kao lopov!

Poživjeti s kobilama i s mačkama, sa seoskim glavinama, osjetiti hrapav jezik teleta na svom dlanu, gledati biljke kako rastu, iz dana u dan uvijek sve zelenije i sve sočnije, matematski mudro prilagođene maksimumu svjetlosti i sunca, to su sve bili umirujućim motivi za Filipovu neurasteniju. Živućijedanaest godina neprekidno sa surogatima graška, voća, vode, mesa, osjećajući jedanaest godina turobnu odaljenost od pravog graška i od pravog mesa, osjećajući se od svijetlih životnih neposrednosti izoliran tankom i hladnom pločicom pleha od konzerve (biti i sam u jednoj neugodnoj konzervi bez klorofila i bez kisika), u čovjeku prirodno da se razvijaju elementi potrebe

za neposrednostima: kako mora da je dobro brati pravi zeleni grašak u vrtu, ljuštiti mirisne svilene komuške, zarezati nokat u graškovo mliječno zrnje, jesti trešnje s grane, i jaje, koje vonja po kokoši a ne po vapnu, pa spavati beskrajno dugo i čuti glas pijevca na krovu od kokošinjca, a ne otrcani glas kaučukove ploče, gdje negdje plače kroz čadav zid.

Pojave oko Filipa toliko su bile neposredne, toliko istinite i žive, te su ga podređivale sebi svojom golom istinitošću: on je poživio u modrom otvorenom prostoru, punom prave svjetlosti i nepatvorenih mirisa. Čapljin let, klepet rodina kljuna na susjednom dimnjaku, ljudi što su izlazili preda nj sivi kao iz mulja, sve to pred njim odigravalo se kao čudna, fantastična predstava. Dolaze ljudi, smrde po gnoju, po mulju, po blatu, puni su slame i sijena, trave i trnja, a pojma nemaju o unutrašnjosti tijela i duše, sve je za njih samo izvana: mesnato i opipljivo, mekano i tvrdo. Okorjeli, ogromni, sa svojim konjima i svojim taljigama, sa svojim vinom što izgleda da je priticalo iz bezdanih i neiscrpljivih lagvova, ti polupijani obrazi u vječnoj polutami između pijanstva i straha, na nepremostive daljine od svega što je gradsko (a opet u nekoj glupoj isprepletenosti s tima najnovijim gradskim uspjesima i strojevima), sve je to Fillpu izgledalo kao micanje u jednom zgaženom mravinjaku.

"Postoji mravinjak sa svojim sivim nevidljivim snagama i micanjima, sa svojim višim redom i neshvatljivim stremljenjem, ali je nečiji ogromni papak zgazio to kretanje i sada se sve nalazi u stravi i u bezglavom neredu. Što da se radi s tim zgaženim seoskim mravinjakom i kako da mu čovjek pristupi? Na koji način? - S koje strane?"

Razmišljajući o razlozima seoskog zbivanja, Latinovicz se je, sasvim prirodno, gubio u svakodnevnom utilitarizmu: kako bi bilo da se gnoji umjetnim gnojem, gipsom ili čilenskom salitrom? Da se ore traktorima, da se ta rasparčana, rasparcelirana zemlja stopi i spoji u ogromne, racionalne (kanadske) plohe, da se digne to dvanaesto stoljeće za dvanaest stotina godina više! Da se rasvijetli sve elektrikom? Zajmovi? Banke? Zadruge?

Gledao je neke bistrije pojedince, kako se grizu i izgrizaju u jalovoj borbi s tim zadrugama, po vlažnim sivim sobama, gdje obično nema ničeg: vreća gipsa, jedna vaga sa dvije žute mjedene zdjelice, na kojima se važu zadružna galica ili zadružna sol. Knjiga o knjigovodstvu s debelim pečatima, u koju ima uvid svaki odbornik te čitave nedjelje poslije podne i ne rade drugo nego se natežu i ogovaraju za dva-tri dinara, da ih nije blagajnik prisvojio? Odbori, pobijanje nepismenosti?

Već osamnaest milijuna godina hodamo na stražnjim nogama, a još smo četveronošci u glavnom svi! I što to znači, znati čitati i pisati, kada pišemo već sigurno dulje od pedeset hiljada godina, a svakih stotinu godina rodi se jedan čovjek, koji umije doista pisati, a njega ne zna i ne čita nitko!

Da se organizira kongres vatrogasaca? Spremaju se Kostanjevčani na svečani kongres vatrogasaca, a vojvoda kostanjevečki, postolar i vinogradar Hrustek, ima zlatnu kacigu sa crvenim konjskim repom. Ili da on (lično) pomogne Kostanjevcu, sa svojim koloriziranim platnima, slikanima po programu najmodernijeg fauvizma? Svaka, pa i najbljeđa pomisao na slikarstvo izgledala mu je u ovim prilikama smiješnom.

Sjedi masa slikara po velegradovima te razapinju svoja platna u gradskim gungulama, kao pauci mreže: hvataju dolare u metežu novca i robe. Ovdje u Kostanjevcu imalo bi smisla prodavati konjske gunjeve, lonce, petrolejke (a i to ide danas slabo), ali da čovjek slika tu, to je bespredmetno. Komu? Zašto? Fauvizam ovdje čisti besmisao!

Slikarsko gledanje uopće nije se javljalo već dugo. Ona kompozicija o golom ženskom trbuhu (kada se provezao pokraj kaptolskih frajlinskih prozora) bila mu je od povratka posljednja slikarska emocija. Izostale su slike, sve je dojmove racionalno izgrađivao: pokrene se negdje jedan neobično

zelen list ili se rasvjeta razlije preko kakve prljave, plavkaste stijene, sasvim prozirno gobelinski, a on gleda te rasvijetljene odnose ploha mirno, geometrijski, bez uzbuđenja. I novine su dolazile, ali ih nije čitao. Ništa mu nije suvišnije izgledalo nego gradske novine: neke mode, šeširi, nogometi, predstave, izložbe? Sve ono glasno i nametljivo što grad čini gradom: kakvi glupi nerazmjeri! Ono, što se danas događa po gradovima, ono glupo nagomilavanje robe, nered oko te robe, glupa, glasna nametljivost tih privremenih vlasnika strojeva, sapuna, svjetiljaka, to vikanje, ta krv, to svađanje oko tih strojeva, gdje bi se to sve moglo prozvati životom u čovjeka dostojnom smislu? Blud oko usana umornih, starih žena, čađavo granje isprepletено gorućim slovima, prljavi novinski papir, njegov dugogodišnji vlastiti umor usred svega toga sajma. Kao vrapci po smeću i po konjskim jabukama, tako čeprkaju velogradske ženke po smeću sadašnjice, zaraženi krvni sudovi, saksofoni, alkohol, a sve čađavo i prazno.

A ovdje je vječna, plava, vedra bonazza. Lahor je pomaknuo jedan kruškin list, a iza toga je duga, beskrajno duga tišina. Stolnjak je bijelo-modro isprugan, a stare bidermajerske šalice su intenzivno crvene: kraplak. I sunce se odrazuje na samovaru kao zvuk prve violine (malo preslatko za jednu nijansu), a pčela zuji iznad trešanja u tanjiru: sve impresionistički stilleben. Ugodan je opor okus čaja na usni, kada se miješa sa prvim gorkim gutljajima dima, ugodno je ležati u ligeštulu, odmoren, okupan, u sirovoj svili, na blagom talasu jutarnjeg vjetra: zelena trava, pahuljice maslačka na lahoru, mahovinom obrastao krov, loza, vinjage, ruže, a sve je to tako ugodno hladno kao rosnata čaša. Sve je puno peluda i vlažnog mirisa zemlje, dobro, tiho, spokojno, jednoličnoplavo.

Pokazalo se, da mu mati ima u Kostanjevcu zapravo dvije kuće: dolje na trgu pred općinom jednu secesionističku jednokatnicu, gdje je u prizemlju ljekarna, a u prvom katu stanuje geometar, i tu kuću u vinogradu gdje živi sama u čitavoj zgradi, nad samim Kostanjevcem, na jednom brežuljku, dokle ima od župne crkve blagom, živicom obraslom serpentinom najviše sedam minuta vrlo lagane šetnje.

Ta stara drvena kurija, od pocrnjele hrastovine, obrasla mahovinom, sa starinskim, strmim, čađavim krovom ostala je prazna poslije smrti križevačkog notara i šljivara Letovanečkog i mati ju je kupila vrlo jeftino, kao što je već od prirode sretne ruke za sve materijalno. Uredili su za Filipa dvije sobe pod krovom ili po frazi njegove majke: na prvom katu. Pod ovim čađavim, stoljetnim tramovima, gdje su Letovanečki palili posmrtnе voštанice jedni drugima prilično dugo, u tom dragom malom prostoru sa četiri okna, s izgledom na vinograd i na daleka plava brda na jugu, tu se Filip dobro i mirno osjećao. Pred prozorima cvala je lipa, sa cvrkutom lastavica, a u sobi, gdje je spavao, stajala je njihova stara, crvena pliš-garnitura, s ovalnim stolom i starim okovanim baršunastim albumom.

U toj zlatorezom okovanoj i starinskom kopčom zaključanoj knjizi bilo je mnogo duguljastih, plavih, nepoznatih i stranih lica: sve Poljaci s mamine, Valentijeve linije. Sjećao se iz tog albuma neobično živo jednog gospodina s visokim cilindrom i štapom od ebanovine, kako se desnom rukom dotaknuo pojastučenog, baršunastog naslonjača s teškim prevjesima. Tu je visjela i jedna Filipu nepoznata uljena slika četrdesetih godina: mlada žena u bjelini, držeći u ruci svijetloplavu vrpcu svog slamnatog šešira. U sobi, za koju mu je majka rekla da "tu može raditi", bila je modra salonska garnitura, sa sedefnim intarzijama iz ostavštine starog Letanovečkog, kupljena zajedno s kurijom, a kao glavna dekoracija te sobe: sabor četrdesetosme s banom Jelačićem kao centralnim licem te predstave, sve uokvireno teškim zlatnim okvirom. Taj ban Jelačić, sa svojim saborom, kao nezgrapna slikarska deplasiranost smetala je Filipa intenzivno, od prvog momenta, ali nije imao snage da zamoli majku da tu sliku ukloni: izgledala mu je ta želja ipak pretjerano samodopadnom, i čuvao se suvišnih razgovora od prvog dana vrlo pomno.

Inače je sve izgledalo groteskno, ali ne sasvim neugodno: jedna vitrina s modrim šalicama, zlatnoobrubljeni porculan nebeske, svijetloplave boje, to nisu bili neugodni farbenfleki u ovom prostoru: na tim pastelnim, izbljedjelim pjegama bilo je vrlo ugodno odmarati svoj poluotvoreni

pogled, još u polusnu, kada se čuje kako vani zuje pčele, a vjetar se poigrava sa zavjesom na karniši: jutro je, a ne zna se koliko je sati! Jedna je muha zaokružila preko sobe i nestala u ravnoj tangenti kroz otvoreni prozor, a negdje tiho kvoca jedna koka. Sve je lapidarno, sve stoji na nečem, sve ima svoju podlogu, ukorijenjeno je, sve ima tri dimenzije. Živuci tako, čovjek bi i sam mogao postati trodimenzionalan: vratiti se natrag do Euklida, razviti se natrag do stvarnog dodirivanja stvari i sam se pretvoriti ponovno u tvar!

Sanjao je bio neku noć o blijedoj, stranoj i nepoznatoj ženi, i kretao se s tom blijedom ženom jednom strmom ulicom, koja je mogla biti negdje na jugu. A opet, sve je bilo sivo, ljepljivo, nejasno, teško rasvijetljeno krvavim žaruljama što su izgarale sasvim tamno narančasto, kao da se gase u staklenim kruškama. I mnogo je crnih stupova bilo tu, svi namazani svježom smolom i sve je gorko vonjalo po katranu. Prolaznici, glasni i znojavi prtili su uz tu strmu, južnjačku uličicu nekakav glomazan, oklopljen stroj, kao neku vrstu tanka, mamutski nepokretnog i teškog. Teške, nabrekle ljudske ruke hvatale su žbice na tim okovanim točkovima, nekakvi polugoli lučki barabe vukli su te okovane gvozdene ploče na kotačima i sve je izgledalo kao demontirani parobrodski kotao, a iz njega su sukljali plameni jezici benzina i palili tim ljudima meso, i kosu, i lice, i to je meso cvrčalo na ognju i tako su svi počeli da viču, digli su ruke, a ta se okovana grdosija od kotla skotrljala niz strminu: Filip je imao osjećaj da ore preko onog grada na terasama i da razvaljuje sve stvari pod sobom kao igračke.

Elementarno se skotrljao taj čađavi kotao niz strminu, a upravo u onaj tren zaprepaštene vike Filip je osjećao tu nepoznatu ženu sasvim u sebi i tako mu je izgledalo da treba samo da posegne rukom i da će je uzeti kao naranču s grane. Kada se skotrljala ona grdosija, on se od one vike istrgnuo iz topla klupka, i osjetivši jak intenzivan bol, probudio se odmah potpuno. Iz tmine kroz četvorine okanaca prodirale su u sobu rujne pruge svijetla: odsjaj je plamena potitiravao preko lica Jelačića bana na četrdesetosmaškoj saborskoj slici i vidjelo se, kako ban stoji i nešto govori hrvatskim velikašima i dostojanstvenicima, obasjan intenzivnim rumenilom vatre. Gorjelo je.

"Ogenj", "ogenj", vikali su glasovi u tmini.

"Ogenj!" Ta stara, zaboravljena riječ probudila je u Filipu jaki osjećaj panonske podloge. On ni sam nije znao zašto, ali u taj tren osjetio je neobično jako neku subjektivnu elementarnu pripadnost toj podlozi: osjetio se doma. I kao da je to sve prirodno, on je nošen zanosom svoje kostanjevečke pripadnosti i solidarnosti navukao u brzini na sebe svoje stvari i izjurio u noć. Gorjelo je kod nadcestara Hitreca, odmah pod vinogradom, na cesti. Štagalj, štala, ogromni plastovi sijena, i kuća, sve je bilo u plamenu. Spasili su blago, samo je bik simentalac ostao u štali. Hitrec je očajno urlikao za tim svojim bikom. Bik da nije osiguran, njega da izvedu, to je jedino njegovo blago na svijetu!

Tramovi na krovu štale dimili su se već kao užareni stupovi i radilo se samo o jednoj minuti, i sve će se to stropoštati u lomaču: i rogljevi, i tramovi, i čitava drvena građa planut će kao slama. Bio je perverznan tren. Stajati spram paklene, goruće pomile greda i dasaka, i osjećati svoju subjektivnu snagu kako raste do odluke: da se tu ispred čitavog usplahirenog Kostanjevca baci u oganj i da izvede Hitrečevog neosiguranog bika.

Poslije je Filip razanalizirao ovaj događaj do najneznatnijih detalja: i ono neobično drago, tajanstveno, starokalendarsko djelovanje mile, starinske i zaboravljene riječi "ogenj", i mračan prekinut i uznemiren san o čađavu kotlu, koji se stropoštao kao lavina niz strminu (a nije bilo zapravo drugo nego podsvijesno doživljavanje nemira, vike i zvonjave požarne), i njegovo, subjektivno traženje nejasne pozitivne podloge u kompleksima vlastitih nemira, sve su to mogle biti komponente samoga luđačkoga čina: ali što ga je zapravo bacilo u onaj pakao po Hitrečeva bika, to nije mogao da shvati. Prebacio je gunj preko glave i uletio u goruću štalu: u ovom sjaju, u vulkanskom, blistavom šumu, pod plamenim vatrometom njemu je pala na pamet misao da bi bik

zapravo mogao da ga razdere, a što će se onda dogoditi s njegova dva modiglianijeva portraita? Nije mislio na svoje vlastite slike, nego na svoja dva Modiglianijeva platna i na to, što će se dogoditi s tim platnima, ako ga razdere Hitrečev bik, koji nije osiguran. Bik je međutim instiktivno osjećao paniku toga momenta i pošao je za Filipom mirno kao dijete. Od Turčinova pa preko Kolca i Batine, od Mračnog do Krivog Puta i Jame pukla je Filipova slava preko noći. On je u ustima narodnim postao onaj gospodin, koji je spasao Hitrečeva bika.

NEUGODNIM vrelom Filipovih novih nemira postala je vlastita njegova majka. Laž je, da je život staraca idila uz odsjajivanje starih politura, prelistavanje uspomena i slatko pričanje u predvečerje uz blagi sjaj mliječno-sjajne svjetiljke. Ova stara žena, koja je prebacila šezdesetu, neobično je mnogo polagala na svoj izgled, neprekidno se promatrala u ogledalu i govorila o "svom dobrom izgledu", kao kakva stara, hirovita djevica. Njeno tijelo bilo je već mekano kao spužva, ali u njenim je žilama još uvijek tekla neshvatljivo žedna krv: ona se tužila na trganje u zglobovima, zamatala se preko noći u flanelne krpe, a po danu kretala se u kostimu od sirove svile i u bijelim haljinama i pod narančastim suncobranom. Iz njenih kostobolnih zglobova, iz tog umornog tijela izbijala je zapravo duboka životna snaga, zanos za doživljavanjem, nadarenost životna: veseliti se sporednim sitnicama, niz elemenata Filipovu temperamentu dalekih i stranih.

Ona je uživala u kupovanju svakovrsne pa i najneznatnije robe: svijeća, rozina, sapuna, čokolade. Ideali njenog života postali su paketi, i kolikogod je to bilo glupo, njoj su s općinskog trga slali iz dućana robu u naročito zamotanim paketima. Ona se veselila izletima kočijom i priređivanju piknika: u društvu s illustrissimusom Liepachom plemenitim Kostanjevečkim i njegovom sestrom udovicom Rekettye de Retyezat Eleonorom, gospođom banskom savjetnikovicom, ta je žena čitavo ljeto aranžirala jedan piknik bedastiji od drugog! Imendani, rođendani, blagdani, i razni crkveni sveci, to su bili temom njene beskrajno sitničave evidencije, i od oltarske slave svetoga Roka kostanjevečkog do turčinske Madone ona je znala za rođendan svakoga sveca i svake sveticice. U tih sedamnaest do dvadeset godina, od kada Filip nije poživio s tom ženom, nikada dulje od pet-šest dana, ona se potpuno izmijenila; iz svog prvog djetinjstva Filip se sjećao te žene kao šutljive, mračne, zatvorene, mrke, nepristupačne, koju nešto iznutra grize, koja nosi u sebi svoju tajnu bolest, a preponosna je da bilo kome što prizna.

Blijeda, u crnini, s mirnim voštanim izrazom lica, s molitvenikom u ruci, ona je ustajala na rane jutarnje mise zimi i ljeti jednako ustrajno. Ona je klečala u crkvi okrutno hladno i s tim svojim klečanjem znala je mučiti Filipa do besvijesti. On se dosađivao (osjećao je kako mu se koljena koč od klečanja, kako je hladan kao crkveni kamen, kako je gladan), a ta je žena klečala nijemo i nepomično i gledala preda se ne maknuvši usnom. I u trafici, prodavajući jedno vrijeme sirove, salamu i sardine (za gospodu od kotarskog suda i kotara), ona nije nikada ni jedamput dala Filipu ni jednog zalogaja, ali ga nije uzela ni sama. A sada, u toj kostanjevečkoj kući čitav dan odzvanjao je kotlić sa šlagom, svi su popluni bili ispunjeni guščjim pahuljama, sve je bilo mekano, pojastučeno, zaudaralo je po vaniliji i po mirodijama, i neobično se mnogo polagalo na kvalitet jela; sa sastavljanjem objeda gnjavila je Filipa od jutra do večeri: hoće li kečigu s majonezom ili pečenog ementalera?

Od prvog dana stala je Regina da ga uzrujava: sa svojim neshvatljivim sklonostima za intenzivne mirise, za toaletne vode, za pomade, za parfume. Sve te kolonjske flašice i soli po politiranim ploham stolova i noćnih ormarića, ta staračka životna pomagala i kosmetička sredstva: perike, jastučići, podlošci, ulošci za kosu, ukosnice, masti, ulja, boje za uvojke i obrve, sve je to počelo da ga nervira neshvatljivo i neobično živo. Stara se je kupala po dva puta dnevno, a debela Karolina, koja jo kao udovica prešla u njenu službu, masirala ju je poslije jutarnje kupelji po čitavu uru. I ti grijači za postelju, klecala, krunice, svete slike, blagoslovljene vode, ispremiješane sa pomodnim žurnalima i šarenim suludim krpama i krojevima, a kao najgluplja stvar u čitavoj toj suludoj kući: njen francuski grijač za postelju, koji je držao postelju u neprekidnoj mirnoj temperaturi od

četrnaest R amure, sve je to Filipu izgledalo već od prvog dana vrlo čudnim i problematičnim. Taj život pod ovim krovom bio je više sličan životu voštanih lutaka nego nekakvom ljudskom stanju. Promatrajući ovaj u svakome pogledu abnormalan način života svoje majke, njemu se objasnilo da je mučenje u davnom paklu oko trafike bilo ista takva infernalna izvrnutost u patnju, kao što je ovo danas u nekakvo imaginarno "uživanje".

Već prvog dana, odmah još isto večer, iznijela mu je na stol čitav svoj roman sa presvijetlim Liepachom Kostanjevečkim; ona, koja mu nikada u životu ni jedne riječi nije rekla o sebi ni o njegovom ocu, govorila je o presvijetlom Liepachu Kostanjevečkom, bivšem velikom županu i vlastelinu na dobru grofa Uexhuell-Cranensteega s takvom vehemencijom, puna dva sata, da su joj se oko usana u kutićima zapjenili bijeli mjuhurići sline: i koliko srce ima u promjeru, i kako bečki liječnici misle da neće preživjeti Božića, i kako to stoji s vapnom u njegovim žilama i s talogom šećera, i kako njihov odnošaj traje već treću godinu, a sad da je on navalio "da se uzmu još prije male Gospe"! Ali ona to neće da se tako brzo svrši. Prije svega njegovo zdravstveno stanje je upitno u svakom pogledu, a zatim: on ima još i svoju sestru Eleonoru, a ona dobro pozna tu damu, i "čula je od jedne osobe", da se oni nadaju da će ona prepisati svoju dvokatnicu na Eleonorinu kćerku, - što njoj naravno ni u snu na pamet ne pada! (Tu je Filip doznao da osim te dvokatnice u gradu u ulici jednog dubrovačkog isusovca ima i u kaptolskom predgrađu jednu prizemnicu s vrtom do pruge, a ta je porasla u cijeni, jer hoće da je prekupi nekakva petrolejska kompanija, da sagradi uz prugu svoju vlastitu stanicu).

A zatim je počelo dosađivanje s njenim portraitom. Da je presvijetli Liepach čitao jednu Filipovu knjigu o slikarstvu (i njoj donio, ali ona nije dospjela dalje od treće stane), da je ona svima najavila, kada se njezin sin vrati iz inostranstva, kako će naslikati njen portrait, kako je to prirodno da sin slika svoju rođenu majku ("ako već ne iz umjetničkih, a ono bar iz obiteljskih razloga - sebi na uspomenu"), da on njoj to ne smije da odbije, i tako je konačno razapeo svoje platno i otvorio paletu. Mučenje je počelo.

Da naslika tu papigu s njenim ulošcima i mandarinskom perikom, s njenim umjetnoupletenim bujnim pletenicama, s njenim svijetlim srebrnim ukosnicama, to proždrljivo, pohotno lice s izbočenom gornjom čeljusti, tu sladostrasnu masku, koja ga je rodila, a da ni danas ne zna s kim, on bi trebao da naslika jednu parveniziranu bordelsku madame, koja sjedi pred njim s raširenim nogama, s prstima punim prstenja, sa zlatnim lorgnonom i zlatnim zubalom, sa svim njenim harnadlama i mastima i grijlačima, jednu psihoanalitičku karikaturu trebao bi da baci na platno, a ne portrait slikan za Achtziger-Jahre ukus velikog župana, presvijetlog gospodina Liepach-Kostanjevečkog! A zatim: gdje da je slika?

U prirodi?

S narančastim njenim suncobranom u bijeloj sirovoj svili, s panama šeširom i zelenom vrpcom u sjeni jabuke, u vrtu? Kod čaja, s modrobijelim stolnjakom u sjenici uz samovar? U njenom nesretnom Louis XV. salonu, u tom nemogućem int rieuru, koji izgleda kao provincijalni izlog za pokušstvo?

Počelo je tako njegovo tipično selenje, ono sitničavo razmišljanje oko same stvari, nemoćno, dekadentno, šengajsterajsko strahovanje pred neposrednim zahvatom u slikarsku materiju. On je o njoj imao intenzivnu, ličnu predodžbu, ali ta je bila sve prije nego konvencionalna: kada već ne može da je karikira, njemu je boja njenog mesa (kontrast između njene crne nafarbane kose i tjelesne masti), najbolje odgovarala u bijelom: on bi bio najvolio da je slika pred toaletnim ogledalom u bijelom staromodnom šlafreklu, ali ona o tome, naravno, nije htjela ni da čuje. Ona lično inzistirala je na sliku u crnoj svili!

U crnoj svili on je ovu ženu jedamput davno, prije mnogo godina, neobično intenzivno doživio u onoj čudnoj, zlatnoj kavani, kad je čekao na nju čitav dan. Onda je tu ženu prvi puta ugledao umornu i staru, a danas, trideset i četiri godine poslije onoga događaja on je mnogo umorniji i stariji od nje. I kolikogod to nije odgovaralo stvarnosti, ona njegova davna spoznaja da je njeno lice clownsko, bijelo, kao brašnom namazano, sve je više dolazila do izražaja pod njegovim kistom, što je dublje ulazio u sliku. Njeno mačkasto kreveljenje, prenavljanje, njena namještena ljubaznost, protuprirodan, izvještačen smijeh, njena lažljiva pretvorljivost i namještena, katolička trećoredaška skromnost, sve su to bile duhovne naslage u koje je prodirao snimajući masku te žene u crnoj svili pred sobom, kao da je posmrtna. Pod osnovnim potezom njegove ruke ostala je ta blijeda maska kao podloga blijedog clownskog obraza u crnoj svili sa starinskim brošem. Zarezi oko usana neobično strastveni, oči žive, velike, upale, goruće, a pod tim tamnim očima umorni podočnjaci, kao sjenke poroka. A iza toga jedno umorno lice, nenaravno, neprirodno, lažno, lice zapravo majmunsko, neobične, zgužvane, nervozne fiziognomije.

Prva dva dana, dok je to lice bilo još pod koprenom nabačenosti, u flotezzi prvog poteza, pod masom neizdiferencirane boje, dok su se samo nazirali mutni obrisi, a sve je još izgledalo na konvencionalnu distancu, stara je bila zadovoljna i odobravala je frazama, koje su graničile sa zanosom. Ali poslije, kada je taj kist pod rukom njenog sina počeo sve življe da zalazi pod kožu, kada se je pod tim oštrim dlakama rastvarala epiderma kao pod britvom, kada su se rastapale boje pod prodirnom snagom pogleda, ona je pred tim obrazom u crnoj svili na platnu, što je tamo nastajao pod rukom slikarskom, postajala sve nemirnijom. Što je taj kist namočen u terpentini sve više skidao s toga lica sve luckasto, načinjeno, bazarsko, pozersko, onu gustu naslagu šminke pod tim potkožnim tajnama, što se tu sve više, kao pod anatomskim nožem, razrezivalo i skalpiralo jedno potajno skriveno lice, njena je zlovolja sve više rasla. Ona je postajala nervoznom, nju su počele mučiti njene poslijepodnevene glavobolje, ona je izostajala zbog raznih smetnja, a konačno jednog jutra, prije posla, kada je Filip pušeci svoju prvu cigaretu i sav zadubljen u svoje platno (koje je već počelo da ga privlači) i zaboravio da ga mati čeka, ona je htjela nešto da mu kaže, ali nije dospjela dalje od prvih riječi. Iz nje je provalio plač, grčevito i iskreno.

Filip je htio da se objasni s njom. Govorio je nešto o subjektivnoj stvaralačkoj komponenti, osjećajući kako mu te fraze lažno zvuče, ali ona nije mogla da se svlada a glas joj je bio ranjav i slomljen.

"Da jedan sin može da gleda svoju majku na takav način, kao njen jedini sin nju, to je žalosno!"

Tu je on složio svoje kistove u kasetu, odnio započeto platno u svoju sobu, okrenuo ga iza ormara spram zida, i tako je kod toga ostalo.

KRUG oko presvijetlog Silvija Liepacha plemenitog Kostanjevečkog postajao je sve enervantniji. Ti su ljudi dolazili ovamo pod taj kostanjevečki krov kao da je to njihovo vlasništvo i tu su se vladali kao pod svojim vlastitim krovom. I stari presvijetli veliki župan, i njegova sestra, banska savjetnikovica Eleonora, i njena kćerka Medika, i njihov nećak doktor Tassillo plemeniti Pacak-Krištofi, nećak kaptolskog biskupa Silvestra Krištofija, kod koga je Filipov otac služio kao sluga. Filip je gledao te ljude kako žvaču porculanskim zubalima, kako govore o najnovijim homeopatskim metodama liječenja, o veronalu, o glazbi, o spiritizmu, o antroposofiji, i na momente bilo mu je kao da sanja. Da se između pedeset hiljada krovova on morao da namjeri na ovakav truli krov, i upravo taj truli krov mora da mu je takozvani "roditeljski dom".

Presvijetla Kostanjevečka, banska savjetnikovica gospoda Rekettye, bila je gospođa konzervativna u smislu devedesetih godina: njen svijet ostao je svijet staromodnih steznika s ribljim kostima i vazelina kao sredstva za poljepšavanje. Izgladnjela lica, s donjom čeljusti španjolskom, nerazmjerno visoka rasta, u staromodnim bijelim čarapama, presvijetla kretala se pod zvijezdama

kao potpuno ishlapnjela sjenka u svijetu neobično slikovitom: u svijetu ljepote, koja je vječna, boga koji je neshvatljiv, i kralja Ludviga bavarskog, koji je noću galopirao kroz šume u pratnji bakljonoša, kao furija. Ona se micala svijetom i govorila o Casalsu, o besanicama, o bizarnim spiritističkim seansama, a zapravo je umirala od fiks-ideje, da nosi u sebi raka.

I njen suprug, gospodin banski savjetnik plemeniti Rekettye, i on je umro od raka prije tri godine, čitavih njenih pet posljednjih godina nije bilo ispunjeno ničim drugim nego prislušivanjem, kako to rak zapravo ždere tkivo gospodina banskog savjetnika i kako čitav taj svijet zubi, vjetrova crijeva i kucanja srca nije zapravo ništa drugo nego jedan gadan i neshvatljiv rak, koji ždere i proždire sam sebe od početka u sve vjekove. Čelava od posljednjeg prošlogodišnjeg vrbanca, gospođa banska savjetnikovica nosila je bogatu tamnocrnu periku, a vrat je podvezivala crnom baršunastom pantljikom. Tako koščata i neobično duga, micala se po ovim sobama kao strašilo za ptice. Kao stari gavran tako je žvakala svoje lijekove i neprekidno govorila o tome, kako umire od raka.

Ona da to zna, da je njoj svaka minuta odbrojena, jer ona vidi već po svojim modrim noktima da njen rak neprekidno raste! Sve je plaćena prevara oko nje i svi joj ljudi lažu u lice: i liječnici, i poslugi! (Mačke su još najsimpatičniji stvorovi na svijetu!) Ona umire, a nitko to njoj neće da prizna istinu! Svi igraju pred njom, a ona sve to prozire i vidi.

Presvijetli gospodin veliki župan Liepach Kostanjevečki proživio je svoje najsretnije dane u sjaju bečkoga carstva i tako je ostao čitavog života snatreći o onim davnim "nezaboravnim danima, koji se neće vratiti po svojoj prilici više nikada".

"Sve one divne radosti progutalo je ovo antipatično, gadno, demokratsko-materijalističko vrijeme, da nikome nije postalo bolje, a ona uzvišena francjozefinska kultura leži - danas - razorena, kao kakav antički hram na B eklinovoj slici."

Promatrajući ove gadne događaje oko sebe pomalo elegično, presvijetli je u sebi plakao nad razvalinama svojih uspomena, od kojih je najveličanstvenija bila zlatorezom uokvirena pozivnica na previšnji dvorski objed, prigodom previšnjeg boravka Njegova Veličanstva Cara i Kralja u našem glavnom gradu i prijestolnici Kraljevine, godine osamstotinadevedesetpete, mjeseca oktobra. Izrezak iz "Narodnih Novina" od četrnaestoga oktobra, gdje su bila štampana lica na previšnjem dvorskom objedu, a gdje je između tih grofova, prinčeva, dostojanstvenika i biskupa i presvijetli gospodin veliki župan Silvije plemeniti Liepach Kostanjevečki bio isto tako jedno dostojanstveno lice, taj izbljedjeli novinski izrezak čuvao je kao jednu od skupocjenih relikvija s ostalim takvim rijetkostima u pojastučenoj kutiji od ljubičastog baršuna. Slika tog previšnjeg dvorskog objeda u velikoj dvorani banske palače ostala je Silviju Liepachu urezana u mozak neizbrisivo i njegovo sjećanje ostalo je zapečaćeno tim fantastičnim događajem, kao vosak previšnjim pečatnjakom s troslovčanim monogramom preuzvišenog carskog imena.

Uz Njegovo Veličanstvo lijevo sjedio je prejasni nadvojvoda Leopold Salvator u odori topničkog pukovnika sa znacima zlatnoga runa, pa komorni predstojnik, konjanički kapetan plemeniti Szabadhegyi, pa Njegova Preuzvišenost kraljevski ugarski ministar predsjednik barun Banffy, pa pravi tajni savjetnik, vrhovni dvorski meštar grof Pejacsevich, a s desne strane Njegova Preuzvišenost ban grof Khuen-Héderváry, pa pravi tajni savjetnik, ministar Feldzeugmeister barun Fejrvári, i u slavnoj sviti grofova, guvernera, ministara, komornika, pravih tajnih savjetnika i vitezova zlatnog runa, u uzvišenom krugu biskupa i predsjednika banskih stolova, krilnih pobočnika, vrhovnih meštara i dvorskih predstavnika, o onom sjajnom vijencu članova previšnje magnatske kuće i drugih nižih zakonodavnih tijela, tamo kod previšnjeg stola, uz blistave zlatne zdjele i kristalne posude, sjedio je i veliki župan Silvije Liepach Kostanjevečki, četrdeset sedmi po redu, između predsjednika kraljevskih ugarskih željeznica von Ludwiga i generalmajora grofa

Wurmbrandta, kao predstavnik svog lojalnog i vjernog županijskog koransko-glinskog tijela, pred previšnjim vrhovnim meštrom dvorske kuhinje grofom Wolkensteinom.

Između dva dvorska lova, ustrijelivši stošezdeset i dva gnjetla, sedamdeset i tri zeca, tri divlje svinje i jednu košutu u Konopištu, car je oputovao na Markov trg, da bi se brzim vlakom vratio u Ischl, gdje je zaklao četrdeset i tri jelena i sedamnaest srna, a međutim je kao polubog i nadnaravna pojava dao svoju živu, carsku ruku presvijetlom gospodinu Silviju plemenitom Liepachu Kostanjevečkom, i dotaknuvši svojom posvećenom pomazanom jeruzalemskom desnicom ovog plavokrvnog smrtnika, oduhovio ga i posvetio za čitav jedan život!

Sjedi gospodin Liepach Kostanjevečki nad svojom baršunastom kutijom i prebire po dragim i skupocjenim relikvijama. Broj "Narodnih Novina" s njegovim promaknućem na županijskog perovođu višeg plaćevnog stupnja: "Ban Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je imenovati doktora Silvija Liepacha Kostanjevečkog županijskim perovođom".

Eto odlomka iz jednog davnog, mrtvog vremena, kada je mladi županijski perovođa Silvije Liepach stajao pred vratima tog života, kroz koji je sada prošao, kao kroz niz rasvijetljenih soba, i tako sada lista pismima i požutjelim novinskim izrescima, a sve je ostalo iza njega, kao sumrak iza jahača. Toga dana, dvanaestoga srpnja hiljadu osamstotina osamdesete, po "Narodnim Novinama" umrlo je u domaćim vijestima jedno novorođenče žensko, nekršteno, prezimenom Cerić, od majke služavke iz Mesničke ulice, a kako je dijete po nalazu gradskog fizika moglo biti zagušeno, služavka Marija je stavljena u pritvor, i to je u glavnom gradu kraljevine bio jedini događaj. Grof Uexhuell-Gyllenband-Cranensteeg, general konjaništva, doputovao je u grad odsjeo u "Svratištu k caru", a među onim potrošarinama, daćama i najamnim novčićima jedan županijski perovođa spremio se na svoju blistavu karijeru. A kada je bio imenovan velikim županom, "Narodne Novine" donijele su čitav članak pod naslovom: Karijera doktora Silvija plemenitog Liepacha Kostanjevečkog.

"Netom imenovani veliki župan županije koransko-glinske, doktor S. pl. L. rođen je trećega augusta 1856. u Zagrebu od oca Silvija plemenitog Liepacha veleposjednika. Svršivši pravne nauke u Beču, gdje je stekao doktorat, stupio je mladi doktor 1879. kao perovodni vježbenik k obstojaloj zagrebačkoj podžupaniji u političku službu, pošto je odslužio svoju jednogodišnju dobrovoljačku službu kod carske i kraljevske konjaničke ulanske pukovnije broj pet u Virovitici. Iste godine imenovan je podžupanijskim perovođom, godinu dana kasnije kotarskim pristavom, da bi godinu poslije bio imenovan županijskim perovođom višeg plaćevnog razreda, dodijeljenog kod kraljevske hrv. slav. zemaljske vlade. Od toga vremena služio je kod kraljevske hrvatske zemaljske vlade, gdje je imenovan perovođom prvog razreda, a 1889. tajnikom zemaljske vlade.

U ovom svojstvu služio je sve do smrti svoga blagopokojnoga oca, veleposjednika kostanjevečkog, kad su ga obiteljske prilike sklonile da se odrekne državne službe i da se posveti upravi svog gospodarstva, koje je predstavljalo znatan i ugledan imetak. Previšnjim reskriptom od oktobra iste godine ta je ostavka Silvija plemenitog Liepacha uzeta na znanje. Kako je međutim smrću poglavitog gospodina Lentulaja, opata i narodnog zastupnika kotara lonjskopoljskog ispražnjeno mjesto saborskog zastupnika, to se je gospodin doktor Liepach prihvatio ponuđene kandidature, te je na izborima godine 1894. od drugoga decembra jednoglasno izabran zastupnikom u Saboru Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Kao narodom izabrani narodni zastupnik (izabran jednoglasno od sedamnaest izbornika, opaska pisca), pridružio se naravno Narodnoj stranci, gdje je u klubu počeo da igra jednu od istaknutijih uloga, naročito se markantno istaknuvši u istogodišnjoj proračunskoj raspravi.

Uživajući još iz vremena svoje upravne službe zasluženi glas odličnog, korektnog i nadasve savjesnog upravnika, on je sada imenovan za velikog župana županije koransko-glinske, kao osoba naročitog povjerenja Njegove Preuzvišenosti Bana, koji je ovim izborom opet jedamput

posvjedočio, da je neobično sretne ruke u odabiranju svojih glavnih suradnika. Presvijetli gospodin Liepach plemeniti Kostanjevečki stoji još u naponu snage i svojim taktom, svojom neobičnom marljivošću i predanošću službi, on će na svom novom mjestu osvjetlati lice narodu kome služi i zemlji koja ga je počastila takvim povjerenjem."

"Naročito se markantno istaknuvši u istogodišnjoj proračunskoj raspravi", ta rečenica "Narodnih Novina" bila je ona sitnica, koja je u veliko-županskoj karijeri gospodina Liepacha značila važan preokret. Za te iste proračunske rasprave donio je "Pester Lloyd" jedan članak s potpisom - od jednog l. p. to jest lonjskopoljskog veleposjednika - "von einem Grossgrundbesitzer aus l. p.". Nije bilo nikada nigdje rečeno, ali se je znalo, da je taj sa slovima "l. p." signirani članak napisao kostanjevečki vlastelin, koji je tim člankom osim svog ukrasnog pridjeva kao "spreman upravnik" dobio još i indirektan naslov "priznatog autoriteta u ustavnoj nauci".

U tom toliko razvikanom i po jednim opozicionalnim novinama prevedenom članku gospodin veleposjednik Liepach razvio je svoje "ustavno učenjačke" ideje ovako: "mi živimo danas u politici o pukih fikcijah. Zovemo zemlju neku Hrvatskom, koja uistinu nije Hrvatska, koja ima to ime istom od konca prošlog stoljeća; zovemo drugu zemlju Slavonija, koja također nije Slavonija, nego koja je otkako postoji kraljevina Ugarska, isto onako ugarsko zemljište, kao što je Bihar ili Szabolcs: sastavni dio kraljevine Ugarske. I s tim pseudonimnim zemljama vodimo pregovore kao država s državom, prihvaćamo tvrdnje, kojih je ništetnost znanost već davno razložila, kojima protivslowe isprave i zakoni i protiv kojih se buni naše pošteno osvjedočenje, osnovano na dokazima priznatih autoriteta iz ustavne nauke".

"Naročito se markantno istaknuvši" tako tim nepotpisanim člankom u "Poster Lloyd", lonjskopoljski i kostanjevečki veleposjednik Liepach bio je imenovan velikim županom i vrata su mu se otvorila pred najvišim mogućnostima. Da nije postao podban, skrivila mu je njegova supruga Eleonora, koja je prigodom previšnjeg cerclea na građanskom plesu u Hrvatskom Sokolu ostentativno odbila da se oprostí sa svijetlom banicom Margitom Khuen Héderváryjevom, uvrijeđena zbog arrangementa čitavog tog previšnjeg cerclea, kod koga je ona kao Supruga velikog župana i plemića i sama plemenita Somsich de Galdovo et Tur cz bila po svom subjektivnom uvjerenju zapostavljena u rangu za sedam mjesta.

U kolu preuzvišenih, presvijetlih i visokorođenih gospođa, koje su pred Njegovim Veličanstvom trebale da predstavljaju elitu našeg građanskog društva, gospođa Somsicheva stajala je po redu dvadeset i četvrta mjesto sedamnaesta, i kada je pristupila preuzvišenoj grofici Khuenovoj, da joj - kao banici - objasni taj očigledan nedorazumak, ova joj nije odgovorila ni riječi, nego je prešla preko njene interpelacije, kao da je uopće nije ni stavila.

Stvar je bila jasna. Banica grofica Khuen Héderváryjeva, grofica Khuenova, iz godine trinaestošezdeset i prve, grofica lichtenberška i barunica novolenbaška iz petnaeststosedamdesettreće, gospodarica Nuštra, Hédervára i Vicze, rođena grofica Teleky, carska i kraljevska patronatska gospođa od mađarske plemenitaške linije, priznata od kralja Sigismunda prije pet stotina godina, stoji na balustradi sa barunicom Inkeyjevom rođenom Ludmilom, Theodorom, Marijom, Gabrijelom groficom Deymovom, kćerkom češkog grofa Franca de Paula Marije Zaharije Antona Wenzela Deyma i grofice Marije de la Fontaine i D'harmoncourt-Uverzagt, i s groficom Julijanom Drašković-Erdédijevom, suprugom gospodara trakošćanskog, damom reda velikog krsta sa zvijezdom i kćerkom začasnog komtura ad honores kraljevskog bavarskog reda svetog Jurja, Erdédija štakorovečkog, i tu pristupa k njoj nepozvana, - "so eine hergelaufene Schlawoniterin, und spricht sie an, in einer Art und Weise": - da banica i nije mogla drugo nego da joj ne odgovori ni slova. Prije svega: red ovog primanja nije aranžirala preuzvišena gospođa banica, nego veliki meštar dvorskog ceremonijala, a zatim: "was will diese Person, wer ist sie eigentlich, und was ist eine Obergespansgattin? Lächerlich!"

Kada se je poslije cerclea banica opraštala od prisutnih dama i kada je pristupila do "dvadeset i četvrte", pruživši joj ruku, ova, anonimna, "dvadesetčetvrta", odbila je da se rukuje s groficom Margaretom i tako je planuo skandal mnogo veći od spaljenja madžarske zastave.

"Ja sam bio četrdesetsedmi, a tebi nije dosta ni da si dvadeset i četvrta", uzrujavao se Silvije Liepach raspravljajući o tome događaju sa svojom ženom, osjećajući sasvim točno svoj brodolom.

Preuzvišeni gospodin ban, koji je velikožupanskim imenovanjem presvijetlog gospodina Liepacha "pokazao svoju neobičnu sretnu ruku u odabiranju svojih doglavnika", svršio je s tim svojim doglavnikom poslije te scene vrlo brzo: veliki župan Silvije plemeniti Liepach vratio se na Kostanjevec na božićne svetke i sa Kostanjevca se poslije više nije micao. Tu je doživio nenadanu smrt svoje supruge Eleonore Somsicheve oko Duhova pred rat (od upale slijepog crijeva), tu je preživio i svoga jedinca Silvija, koji je pao kod znamenitog konjaničkog juriša pred Rawa-Ruskom godine petnaeste, kao poručnik carske i kraljevske pete ulanske regimente.

Dočekao je i to, da vidi jedne oktobarske noći polugol, u svojoj spavaćoj košulji, bez kaputa, u gaćama, kako "nekakvi barabe" pale njegov kostanjevečki krov, kako su došli "nekakvi demokratski korteši" i razdijelili "nekakvim barabama" njegovih četiristotine jutara najboljih oranica i kako sada prtlja i kuburi na Kostanjevcu prezadužen, u neizvjesnosti, neće li ga jednoga dana Jakob Steiner jednostavno deložirati i neće li tako svršiti u grabi kao beskućnik. (Ona teza Filipove majke, da "ovi na Kostanjevcu računaju s njenom dvokatnicom" u ulici jednog dubrovačkog isusovca, nije dakle, po svemu, bila sasvim neosnovana.)

Silvije Liepach Kostanjevečki nije se više snalazio među događajima i stvarima: shvaćanje životnog tempa polagano je prelazilo njegovu snagu. Sanjajući gluho nad svojim relikvijama i vrijednosnim papirima, on je gledao u blijedo-plave tiskanice austrijske srebrne rente, u založnice austrijskog Kreditnog zavoda kao u igraće karte fantastičnih, dalekih i davno izgubljenih igara: sve te velike i važne stvari danas su bezvrijedne kao izigrane igračke, i što će mu ti papiri s potpisima guvernera i ministara i dostojanstvenika jednog carstva, koje danas visi po ormarima u naftalinu, kao njegova magnatska surka! Koliko se on nagnjavio oko izgradnje velikožupanskog aparata osamdesetih godina, a gdje su sve one mase trabanata, udvorica, slugana, štrebera, aspiranata, kandidata i apsolenata, koji su u gomilama prodefilirali kroz bjegova predsoblja? U kakvim su se tminama ishlapila ona vremena, kada se je nad tim kraljevskim prometom i prugama i cestama i uredima pjenio banski šampanjac, kada su se polagali temelji novom nagodbenom upravnom aparatu i kada su doista "nezainteresirani idealisti" htjeli da pridignu tu našu nesretnu - "seljačku marvu".

"Od kolere i od močvara i od poplave na jedan simentalski stepen. A zahvalnost tih krava i bagaže? Da su mu provalili u dvor i zapalili krov! Eigentlich unfassbar!"

Još kao mladi gentleman i bečki doktor osamdesetih godina, on je mnogo polagao na svoju garderobu. Njegov Chester Field s obrubljenim reversima padao je s tri linije u struku vrlo vitko: karirane hlače, švedske šiljaste cipele, cilindar, sve prvorazredni bečki posao iz ruku najboljih krojača, sve je to ovog mladog vlastelina isticalo (vrlo diskretno) kao čovjeka, koji ima smisla za naglašen ali nenapadan potez nošnje. Još i danas je njegov crni paletot iz onog vremena njegov najsolidniji odjevni predmet, a njegovi frakovi, njegov Wales-kamgarn-havelok, njegov peštanski salonrok, sve je to visjelo vrlo uredno u ormarima i iznosilo se svake druge nedjelje na vjetrenje, premda je među tim krpama bilo i takvih, koje nije dodirnuo četrdeset godina.

Dolazeći tako gotovo svakodnevno u posjete svojoj prijateljici gospođi Latinovicz-Valenti (Filipovoj majci), u svom svijetlosivom saccou, sa svijetlim krem gamašama, sa štapom od ebanovine, bijelom kravatom i neobično sjajnim okovratnikom i manšetama, on je izgledao kao siva lutka iz čudnog starinskog albuma. Brižljivo okupan, sasvim sijed, pomno obrijan, još prilično

pokretan, on zapravo nije bio lice antipatično, ali Filip nije nikako mogao da se pomiri s njegovom egzistencijom. Prije svega, naslov njegove majke madame Latinovicz-Valenti izgovarao je stari uvijek neobično razgovijetno, polagano i ceremonijalno naglašeno, kao da izgovara nekako naročito otmjeno i društveno visoko istaknuto ime, očito naglašujući prezime Valenti, kao prezime njenog brata bečkog Feldmarschallieutenanta koga je on svojedobno lično poznao i u generalovoj se kući kao gost vrlo ugodno osjećao. A osim toga Filipu je izgledalo, da taj stari poznaje njegovu majku još iz onog mračnog biskupskog vremena, znajući tako o toj ženi mnogo više od njega i promatrajući je iz jedne, Filipu savršeno nepoznate perspektive. Sve je na tom starcu bilo još kako-tako pomadama i mastima prilično zalizano, osim ruku. Ruke toga čovjeka izgledale su doslovno osuđene na smrt. Neobično senzualne, grabežljivo i sebeljubivo uznemirene, ruke tog starog bonvivanta pružalo su se pohlepno za stvarima, kao da hvataju za životom iz mračnoga već predgrobja: kako je on proždrljivo grijao svoje već beskrvne dlanove na toploj plosi porculanske čajne posude, kako se je neugodno doticao Regininih ruku (i u prisutnosti stranih ljudi), kako je strastveno frkao svoje cigarete i oblizujući se stavljao ih u svoj cigaršpic od slonove kosti, sve je to na Filipa djelovalo odbojno i enervatno. Njemu je zbivanje u toj kostonjevečkoj kući počelo izgledati sablasnim: tu se je odvijala jedna igra nad grobovima i oko grobova, mukla i podmukla, sasvim mutna i nezdrava.

Oko nekakvih dvokatnica, loših bečkih viceva, čajeva i večera, igra prikrivena i konvencionalna, koja je pod površinom napukla kao stara posuda, iz koje se polagano cijedi bolesna i gnojna ljudska strast. Stari dolazio bi u predvečerje, još za vrijeme toplog čaja, ostajući onda obično i preko večere do u kasnu noć. Tu se razgovaralo o sazivanju duhova, o pokornosti spram dragog nam gospodina boga, o nekoj izvjesnoj kao višoj, staračkoj rezignaciji, kojoj sve ljudske strasti i naponi iz njene perspektive izgledaju prilično smiješni. Govorilo se o davnim mladostima i zabludama, o psima, o mačkama i o sluškinjama, o odijelima, o kuhanju i o koncertima. O važnosti pasje probave, o psima uopće i vrlo mnogo, a i o tome, kako je služinčad nezahvalna! O bolestima uha i grla, o neshvatljivim slabostima srca, o sljezovim oblozima i o dijetama. Sve to učtivo prikriveno i lažno brbljanje trajalo je beskonačno jednolično, a kada bi to dvoje ostali sami u sutonu u Regininoj sobi, na njenom pliš-divanu, nad sobom bi se natkrilila duga i nepomična tišina.

Vrativši se jednog predvečerja iznenada kući, Filip je prošao na vrtnoj strani pokraj majčina prozora, i kako je povjetarac u taj tren uznemirio zavjesu, on je u polumraku vidio svoju majku gdje sjedi na koljenima toga starca. Pozlilo mu je i još je isto veče htio da se spakuje, ali je onda ipak ostao. Počeo je samoga sebe da svladava u svojim pretjeranostima, a njegova prenadražena stidljivost spram tjelesnih dodira (pa i vlastitih) od početka mu je bila izgledala nezdravom. On se tako uvijek vlastitim razumom morao da prisili, da dotakne svojom rukom tijelo koje žene, s kojom bi stajao u intimnom odnosu, jer se takvih javnih dodira ruke bojao kao naročitih besramnosti.

"Glupo. I život staraca, kao i drugih organizama, nije ništa drugo nego otvaranje tijela i tjelesnog. To je nagon u čovjeku, koji nas goni za produženjem života! Za trajanjem! Za produženjem trajanja! Osuđivati te nagone kod staraca nelogično je, ako ih čovjek ne osuđuje kod mladosti!"

To je bilo razumno, ali inače po svemu iznutra, on nikako nije mogao da se pomiri s tim starcem. A starac osjećajući u tom neugodnom došljaku jednog svog (eventualnog) protivnika, iskazivao je spram njega naročitu, šarmantnu blagonaklonost. Dva mjeseca pozivao ga je k sebi na kostonjevečki dvor, da će mu pokazati svoje knjige, svoju zbirku oružja, svoje obiteljske slike, koje bi trebale da se obnove, a on nije dovoljno upućen kako da se prihvati toga posla, i dva mjeseca Filip nije htio da se odazove.

Stari je imao jednu navodno vrlo skupocjenu kopiju Palma Vecchia, a kako se našla u gradu prilika da ju proda, ponovno je zamolio Filipa da dođe i da mu je procijeni. Prvi put od njegova povratka

došlo je između njega i majke do vrlo žestoke (i gotovo neukusne) prepirke zbog te slike, a onda je popustio i zaputio se slijedećeg poslijepodneva u dvor.

Taj takozvani kostanjevečki dvor bio je simpatična barokna jednokatnica, sagrađena svojedobno na rubu šume kao stan Cranensteegova upravitelja dobara, a Cranensteegov Kostanjevec, ogromna zgradurina od stotinu soba, stajao je od Liepachove kurije tri kilometra, podignut na jednom brdu kao tvrđava, sama za sebe, sa svojim mostom i tornjem, te neobično širokim horizontom.

Liepachovi kupili su tu gospodarsku zgradu sedamdeset i pete u vrlo trošnom stanju, ali obnovivši je i posadivši oko nje jablanove i breze, dali su toj jednokatnici sasvim pristojno lice: s peronom za kočije i s terasom na prvom spratu, ta je kuća izgledala kao kakav ljetnikovac u parku.

Stari Liepach dočekao je Filipa šecući se pred nasadima ispred dvorca, objeručke, intimno, kao svog dobrog i dragog znanca, koji mu je tim svojim posjetom iskazao ne samo naročitu čast nego i neobičnu uslugu, i pošto je sproveo Filipa kroz prizemlje (urešeno starim škrinjama i brokatnim prevjesima i crkvenim svijećnjacima), ispratio ga je na terasu. Tamo je Dominik servirao čaj sa slatkim vrhnjem, tortu od čokolade sa šlagom i dinje, i taj starac u izlizanoj svijetlo-smeđoj livreji kavine boje, s ogromnim bijelim rukavicama, plosnatim kao stare kornjače, i taj drugi starac u svom svijetlo-sivom saccou, koji govori Dominiku Ti, a Dominik njemu Presvijetli, taj čaj i taj šlag i te dinje i ta dva starca, sve je to ispalo neizrecivo glupo. Palma Vecchio bio je naravno očajan, a i obiteljski portraiti bez neke naročite vrijednosti: kič osamdesetih godina, slikan s pogledom unatrag, da bi se liepachovska loza prikazala što starijom!

Knjižnica je bila potpuno bezlična i prazna: s tri u kožu uvezana godišta "Ephemerides politico-statisticae Posonienses", kao jedinom rijetkošću za naše prilike. Za jednu nijansu malko pretjerano naglašeno, gotovo svečano, uzeo je stari Liepach jedno u svinjsku kožu uvezano godište tog požunskog informacijsblata i patetično rastvorivši jednu stranicu, naznačenu ešarpom od teške crvene moirirane svile: ako Filipa zanima jedan kuriozum, on je tako slobodan i ima čast da ga upozori, ne bi li posvetio pažnju na jednu za Liepachovu lozu tako važnu činjenicu, kao što je bila požunska objava, da su Liepachovi dignuti na čast plemstva godine osamstoosamnaeste.

Doista! Pod datumom od godine osamnaeststotina i osamnaeste dne petoga decembra tu je bilo štampano ovo: MAJESTAS SSMA D. ANTONIUM LIEPACH AD EXC. CAMERAM HUNGARICO AULICAM RATIONUM CONSULTOREM OB PRAECLARA ULTRA 40 ANNORUM IN REGEM ET PATRIAM MERITA UNA CUM FILIO ITIDEM ANTONIO BELLICO CONCIPISTA IN NUMERUM R. HUNGARIAE NOBILIUM REFERRE DIGNABATUR."

Na naslovnoj stranici toga požunskog vjesnika, ispod sivog ocalnog otiska polunage simbolične žene u oblacima s knjigom i krilima na glavi, stajao je kaligrafiran potpis prvoga plemića od Loze Liepachovih, napisan guščjim perom, oštrim, neobično pedantnim potezom: Antonius Liepach, nobilis in Monarcham et Patriam meritissimus. Preko toga olovkom, sasvim izbljedjelo, po svojoj prilici ženskom rukom, stajalo je: Flossmann: Tombola potpourri. Seitz: Die Hexe von Boissy.

"Glupo kao ovaj Tombola potpourri", mislio je u sebi Filip promatrajući posivjelu štampanu vijest o Liepachovskoj plemićkoj povelji i nije znao što da kaže tom starom plavokrvnom vitezu, kome je sudbina odredila da bude jednim od posljednjih kavalira njegove majke.

Iznad bibliotečnog ormara, u zlatnom okviru pod staklom, stajala je tu na zidu kao oleografija u četverbojnom tisku reprodukcija znamenite Bencz rove slike: "A mill niumi H dolat", poklon staleža i redova kraljevine Ugarske i Hrvatske i Slavonije i Dalmacije pred Njegovim Veličanstvom, mađarskim kraljem, prigodom proslave Hiljadugodišnjice ugarskog kraljevstva, u baroknoj dvorani budimskog dvora. Između te rulje u magnatskim galama stajao je vitez zlatnoga

runa grof Khuen Héderváry kao dvorski zastavnik Kraljevine i u ljubičastom prelivu prelatskih i biskupskih plašteva, u poslastičarskom rumenilu brokatnih stijena i kardinalskih rukavica, u lelujavoj stravi stjegova, standarta i cilindara, isticalo se naročito blijedo lice blagopokojne Carice Jelisavete, u crnini, pod baldahinom, i upravo nedaleko do njenih nogu preko poda polegla je i Hrvatska Zastava u patosu hiljadugodišnjeg poklona pred Suverenima.

"Taj senilni gospodin ima u svojoj biblioteci Bencz ra, a sa mnom hoće da govori o slikarstvu", to je bila jedina impresija koju je Filip osjećao negdje u sasvim dalekom i nejasnom predjelu svoga mozga; tako je prelistavao Ephemerides posonienses, promatrao nekakve tempera-motive na stropu i nije znao što da kaže ovom brbljavom starcu, koji ga je obasipao frazama i priznanjima: da je čitao jednu njegovu knjigu i da je doznao za njegov veliki londonski uspjeh, i da to nije mala stvar biti kontraktualnim crtačem jednog velegradskog dnevnika, a potpuno sam i goloruk progristi se u dalekom inostranstvu do takve pozicije kakvu je Filip uspio da osvoji u inostranstvu.

Pustio je staroga da se tako muči od neprilike, nešto je i sam mucao kao da govori s kakvim inostrancem, a onda je iznenada ustao i oprostio se od Liepacha i sve je ispalo neobično nezgrapno i glupo. Idući kući imao je u ustima neugodan tek, kao da je pojeo komad starog i pokvarenog mesa.

"Odakle su samo doputovali baš ovamo u Kostanjevec", razmišljao je Filip o Liepachovima, spuštajući se laganom serpentinom od šume spram vinograda na rubu ravnice, koja je već sva plivala u ranom ljetnom večernjem osvjetljenju. Po čemu se ovakav stari siromah razlikuje mentalno od nadcestara Hitreca, na primjer? Nadcestar Hitrec ima u svojoj sobi pod tramom isto takvu zlatnouokvirenu sliku u trobojnom tisku, koja se zove: "Aus meiner Dienstzeit". Da, taj ulaner, na bijeloj kobili, u modroj ulanci s nalijepljenom svojom fotografiranom glavom, taj cugsfirer Hitrec von k. und k. Ulanen Regiment No. 12 Tolna, taj nadcestar u propnju na bijeloj kobili s izvučenom konjaničkom sabljom pod grbovima Carstva i zastavama carskim i mađarskim, to je jedna isto tako načinjena lutka, kao i ovaj njegov presvijetli veliki župan sa Benczurovom zlatnouokvirenom legendom u baroknoj dvorani budimskoga dvora. To je sve savršena tmina. I ta bi se tmina mogla rasvijetliti samo s nijagarskim vodopadima i s falangama nekakvih novih imaginarnih lica, ali to ne bi smjeli biti Liepachi niti Liepachima slični plemići iz godine osamsto i osamnaeste. To je inteligencija koja zapisuje sebi Tombola potpourri, kao dragu glazbenu uspomenu na nekakav umjetnički doživljaj, a ima starog livriranog Dominika i igra svoju ulogu kao da se nije ništa dogodilo u svijetu.

Čitavo veče čuo je još staroga Liepacha gdje mu govori, kako se je u njegovo vrijeme upotrebljavala aromatische Karbol-Essenz kao universalno dezinfekciono sredstvo, kako je zacherlin nestao iz prometa, kako je mađarski sistem županijske administracije bio najbolji administrativni sistem na svijetu, pak su Englezi i u kolonijama uveli - molim pokorno - taj mađarski sistem, i tako se mučio još dugo u noć i nije mogao da usne. Već su se nad šumama stale javljati prve pjege svitanja i prepelica se oglasila u žitu, kada je bacio svoju posljednju cigaretu.

BILA je topla ljetna noć, u punoj mjesecini. Sjedio je Filip do ponoći u kavani "Kod Krune" na općinskom trgu, prelistavao "Daily Mail" i inostrane ilustracije, ispio svoj peti cognac sa sodom, i plativši zaputio se u zelenu mjesecinu, u prostor. Osjećao je kako je lagan, kako dobro svladava zemlju pod svojim nogama i kako mu se ide daleko, u tišinu. Imao je tjelesnu potrebu da se udalji od sveg ljudskog i da bude sam sa treperećim krošnjama i zelenim tihim daljinama. Jedamput davno, prije dvadeset i tri godine, jedne ljetne noći, isto je tako hodao sam, po ogromnoj bijeloj cesti, a rosa je blistala lijevo i desno od puta, kao staklovina. Bila je topla ljetna noć, mirisalo je sijeno, valcer su plesali dječaci s toplim, bijelim djevojčicama. Mirisalo je sijeno, bili su svi pijani: od ljetne noći, i gusala, i polutmine, i mekanih djevojačkih stasova; mladost, bistra kao kaplja, sama kao rosa u rosnatoj noći i lagana kao vjetar u noćnim krošnjama.

Daljine su bile zelene, prozirne, žitke, a zvjezdano staklo tako usijano, tako fosforno, tako sasvim blizu kao pod rukom. I smijeh, i djevojački glasovi, i tamni obrisi gardedama, sve je to ostalo iza njega: mali grad s balkonima i bakrenim jabukama tornjeva i otvorenim prozorima, na kojima su lepršale bijele zavjese. U tangenti mesa, u zanosu topla tijela, u gibanju po bijeloj mjesecini, uz žubor potoka, uz šum crnih krošanja, gdje se čuo topao lepet krila, on se gibao u prostoru kao usijana gvalja tjelesnog nečeg u njemu, pun glazbe, pun tople blizine jednog dječjeg ženskog tijela, i sam još dijete u djetinjastom ushitu. Tako se je otkinuo one noći u svoju fatalnu patnju, u svoj glupi roman za onom naivnom malom provincijalnom guskom, zbog koje je onda prolumpao maminu stotinjarku i proigrao čitavu svoju mladost!

"Kako je čudno to slijepo kretanje u nama, kako su ljudska tijela tajanstveni galvanski stupovi i kako se svi mičemo po nekim mračnim i neshvatljivim zakonima u našem mesu! Krene se tako nešto u ovakvom sedamnaestgodišnjem balavcu, otkine se kao sudbina, i jedna ovakva mala mačka, posuta pjegama, ovakva plitka ograničena djevojčica postaje sudbinom, koju čovjek vuče sobom čitav život kao mlinski kamen!"

Odbio se tako u mislima od ceste, te hodajući uz potok, kroz mračnu i vlažnu guduru punu zapaha vlage i mokrog slapa, našao se na otvorenom proplanku na rubu hrastove šume. Tamo u sjeni crnogorice, u sjeni ogromnih, tamnih omorika stajala je koliba sa slamnatim krovom, sva bijela kao platno na tratini, obasjana punom mjesecinom, kao polivena vapnom.

Tu je stao. Sve je bilo u krugu nepomično i tiho.

Noćna tmina i osjetljivo lupanje srca u grlu od uznemirenog, uzrujanog hodanja. Kroz sasvim mrtvu, zelenu tišinu, iz kolibe, ispod slamnatog krova, gdje je vonjalo kiselkasto po ogromnim kukuruznim hljebovima, po čađavim ćupovima i po dimu ispod strehe, čulo se otkucavanje ure. Tiho, jednolično micanje drvenoga stroja s teškim, zarđalim gvozdenim češerom kao utegom na lancu. Tik, tak, tik, tak.

Tišina i ugodno, mudro, dekadentno proticanje vremena kao kloket klepsidre. Vapnenobijele četvorine stijena pod slamnatim krovom, daleki žubor potoka i lepet krila jedne ptice, što se probudila u krošnjama, sve je to stajalo za Filipa kao ogromna, monumentalna emocija. U dalekim, zelenim, blistavim tkaninama zrele ljetne noći micala su se svijetla nebeska, a Filip je disao mirno i slobodno, osjećajući u svome tijelu sigurnu logiku toga kako mu kola krv i kako kipti u njemu usijano i svježe, neživiljeno meso. Osjećao je kako polagano svladava u sebi svoju nemoćnu potištenost i kako mu se vraća emotivna snaga. Danas je, poslije duge stanke, opet naslikao jedno platno.

Vraćao se o podne s kupanja na rijeci, kada je primijetio pred ogromnom okrečenom plohom jedne stijene, na suncu, okrenuto spram sunca jedno dijete, gdje mu je sjena pala preko stijene, a dijete drži obje ruke vodoravno i svojim dječjim glasom nešto neartikulirano mumlja. Bio je strašan prizor, jer je odmah utvrdio da je dijete gluho, i to nerazgovijetno vikanje bilo je životinjski-grozno. Držeći obje ruke vodoravno, to gluho dijete više grlom nego sluhom imitiralo je glas svećenički kada pjeva pred oltarom. Ruke su se širile kao da blagoslivlje, ruke su se dizale kao sjena po zidu, kao neke čudne i neshvatljive zmije, tako su puzale te sjene po tom zidu, micala su se kao samostalna stvorenja što se miču gipka, sjenovita, začarana, a dijete je urlalo očajno, kao iza glasa, opsjednuto, suludo, oprženo od sunca, kao u bunilu sunčanice, i sve je bilo više jedan grč nerava, padavičavo priviđenje nego stvarnost.

Drhtao je taj životinjski, gluho dijete glas dječji na punoj svjetlosti, treperio je u bolećivim kolutima, širio se u krugu pred punim sjajem suncom polivene stijene, razlijevao se po prostoru, pod krovom, nad tornjem, nad drvoredom i kao dim se pušio pod nebom pritisnut suncom i

sparinom. Tako opsjednut tim paklenim priviđenjem, Filip je došao kući, uzeo platno i naslikao to dijete kako urla na podnevnom suncu pred jednim bijelim zidom. Glas tog gluhonijemog djeteta mumljao je nad njegovim platnom kao puklo zvono, no upravo to prljavo, zgrčeno, kretensko tijelo objasano suncem, taj stravičan grč pred nečim tamnim i gluhonijemim u nama samima i oko nas, to treperenje crvenih glasiljka u grlu gluhonijemog djeteta, to je bacio na platno s takvom neposrednošću izražaja, da se je poslije i sam prepao demonske snage svog vlastitog poteza.

Ono gluhonijomo ždrijelo s malim, crvenim, mesnatim jezikom, ono slinavo micanje gluhonijemih usana i sluznica, ono besmisleno i slijepo mahanje rukama na suncu, a sve pred jednom kao sir bijelom stijenom, to je bio Daumierovski motiv, ali mnogo teži od Daumiera! Nije ni ručao slikajući sve do bijele kave, i stojeći sada na mjesecini, u prostoru, među zvijezdama, noćnim pticama i treperećim krošnjama, njega podilaze trnci od uzbuđenja: iz njegovih tuba još teku boje, u njegovim živicama još ima snage i u krvi zanosa! Živi i osjeća, kako je dobro biti živ.

VRAĆALE su se emocije i dolazile jedna za drugom, kao ptice kada se vraćaju iz Egipta, u šumnim jatima. Sjedi Filip u sutonu (u slamnatom naslonjaču pred verandom), gleda u predvečernjem zelenilu lastavice kako kruže oko krova strmim i smionim krivuljama, i misli o tome, kako je život zapravo krvoločan i okrutan kriminal.

"I ta najidiličnija i ljudima tako draga ptica, čije gnijezdo donosi ljudima legendarnu sreću, a djeca već po pučkoškolskim pisankama pišu o njoj zanosne pjesme, ta mala crnokrila ptica, što cvrkuće oko naših tavana i naših tornjeva, ne razlikuje se zapravo ni po čemu od morskog psa. Njen, nama tako dragi i intimni cvrkut tu u predvečernjem zelenilu, znači zapravo stravičan signal u svijetu mušica te ima stvorova, koji strepe pred njenim strjelohitrim zamahom krila, kao mi pred tigrovim glasom kada se javlja iz prašume. I tako: neko neshvatljivo rikanje i plivanje, jedrenje, letenje i žderanje, u svemu i oko svega. Morski psi jedu tuninu, a tunina se hrani malom ribom, a mala riba jede muhe, a lastavice jedu komarce, a komarci prenose zarazu i sve se to prenosi i grize po sasvim čudnim zakonima, glupo kao Ezopova basna za djecu.

I gljive rastu pod starim hrastovim krošnjama, a ljudi jedu te gljive i onda se grče po tri dana od otrovanja, kao šoštara Anka što se otrovala u četvrtak i ne zna se, hoće li ostati živa. A krave su bedreničave, i sve je slinavo i šapavo, metiljavo i blatno, sve gnjije u močvari, i sve ima rogove i krzno i dlakavo je i kožom obraslo, samo čovjek stoji u tom životinjstvu gol i mramoran kao helenski kamen, s nekakvim svojim u prirodi nevidljivim i ne postojećim slikama o ljepoti svoga vlastitoga tijela i o ljepoti tjelesnog oko sebe. Oko tog golog čovjeka svejedno treperi nekakav neshvatljiv svetokrug metafizičkog nečeg u nama, i može se gledati na stvari jednosmjerno, uzročno, u krugovima slika koje se rađaju jedna iz druge kao talasi na vodi, kada je netko bacio kamen, ali može se gledati i nadstvarno, kao onaj stari toranj, što sada pjeva na Kostanjevcu svoju staru renesansnu pjesmu o kardinalima i o rimskim crkvama.

A onda postoji još i panonsko blato i nad njim zrakoplovna linija: London-Bombay, onda postoji još u svemu tome i on, akademski slikar Sigismund Latinovicz, koji se je prozvao Filipom, a potpisuje se Philippe i doputovao je ovamo svojoj majci trafikantici, a tamo dudak Miško vodi Sultana, bika nadcestara Hitreca, koga je on spasao iz goruće štale, i sve je to prilično nejasno i zapleteno; ako (uopće) ima nečeg jasnog u tom zbivanju, to su slikarske emocije. Formalno svladavanje materije u emotivnim prenosima, i drugo ništa!"

Sjedi tako Filip u sutonu, sluša rodu na susjednom dimnjaku kako klepeće kljunom kao kastanjetom, kako jasno odjekuju pastirški glasovi s potoka gdje se napaja blago, kako lastavice proždrljivo kruže oko dimnjaka kao grabilice, i osjeća u sebi prelijevanje tih životnih odraza, živo i zanosno. Kruže slike oko njega kao ptice i oko njegova pogrebnog raspoloženja i unutarnjih

potištenosti, i oko vinograda i oranica, i šumskih parcela što gasnu u teškom, baršunastom zelenilu starinskog damasta i nestaju u smeđim tkaninama daljine.

Cestom, s onu stranu živice i plota, prošli su vinogradari sa špricom na leđima, a jednome je lula zasjala u sumraku neobično ognjeno, i zacrvenio mu se obraz kao da je skalpiran. Tiho i nečujno nestali su vinogradari u pepeljastoj rasvjeti sutonjoj, u teškim okorjelim opancima, sasvim pozelenjelima od modre galice, kao da su bakreni. Zeleni bakreni opanci prolaznika, tiho odmicanje sjena u sivim koprenama sa crvenim odsjajem lula, to je ispred Filipa opet prošla jedna slika: jedan akvarel, malo prenježan, gotovo suviše ženkast u prelivima, ali neizrecivo bogat u boji, upravo prepun jedne bolečive ali goruće rasvjete. I sve je oko njega postajalo sve punije slikama: tri zrele breskve na zelenkastom, modrim cvjetićima obrubljenom tanjiru, na crvenomodrom ispruganom stolnjaku, obasjano posljednjim rumenilom večeri: paleta bogata koja se gasi u predvečernjem zlatu smirenja. Ustalasane ploče zrelih usjeva na talasu vjetra, kao vibracija tkanina u vodoravnom talasanju na suknu, zagasito tihe, beskrajne vedrine.

Krvave ribe, sa neobično crvenim škrigama, ispred zelenkaste stijene, na zdjeli od starog posivjelog cinka, pokrivene sivim i mokrim listom prljavih vlažnih novina, te se još razbiru rastopljeni natpisi prljavih, crnih, okomitih, nečitljivih hijeroglifa. I lišće, i granje, i perspektive s bogatim zavjesama sunčanih dana, tihi životi na ispranim stolnjacima, micanje blijedih i bolesnih lica, rasvjete i tišine sutonje, sve je to bilo previranje slikovitosti, a kroz sve to kao kroz zlatnosrebrnu koprenu osjećala su se dva plava, uznemirena, ženska oka. Ženu je njušio iza svega toga nemira Filip, sa svim svojim čulima osjećajući, kako to preobilje emocije u njemu budi žena, sa svojim nervoznim prstima, lomnim stasom i čudnim, neshvatljivim živim pogledom.

Od početka, još od najranijih dana njegove mladosti žena je bacila Filipa iz najmračnijih potištenosti u ekstazu, i iz suludih zanosa u očajje, i on bi puzao na rubu samoubijstva zgažen i sasvim slomljen kao zgažen puž bez kućice, slinav i blatan i ranjav. Jutarnje mise, pričesti i ispovijedi onih davnih i nestalih kaptolskih dana, sve je bilo natopljeno snatrenjem o ženkama, kao djevojački spomenari mirisima pletenica i maćuhica. I one davne pričesti i ispovijedi bile su već prva svetogrđa i laži, jer se u njima prešućivao najveći smrtni grijeh: zapjenjeno snatrenje o djevojčicama, grijешno suludo snatrenje o tjelesnim dodirima i o užiticima, koje ta neshvatljivo tajnovita stvorenja skrivaju u svojim krilima. I službe božje i večernji blagoslovi, kada su ti mali ministranti gospodnji mahali srebrom kadionica i nosili zlatno-svilene baldahine i crkvene zastave, sve je to još onda bilo ispretkano bludnim snovima o najvećim tjelesnim tajnama i te su tajne kao otrovnice puzale po prvim knjigama, po svetim slikama i u prvim intimnim razgovorima po sakrivenim zakutcima iza stijena i štagljeva.

Biskupska crkva i njene sjene, tornjevi kaptolski i zvona blagdanja, između Korizme i Kvaternog Posta, a sve u gnojnoj ravnicu, govedarskoj, blatnoj, s njuškama blaga gospodnjeg i grajom marvinskih sajnova, a kroz sve to promiču mali gimnazijalci, sa potajnim izrescima iz kalendara i tajanstvenih molitvenika: tu đavolska prikaza u bludnom klupku s vješticama, tamo zlatovlasa Venera u faustofskoj retorti ili divan akt u trobojnom tisku, ukraden ne zna se gdje i iz kakvog zaključanog ormara: snivajući gola boginja s labudom, a ruku drži svinutu i neizrecivo zavodljivo ispod pupka.

U preobilju seljačke barbarske ravnice, između gomila kupusnih glavica, tikava, graha, riba, mesa i slanine, u masnim naslagama krvavog svinjskog mesa, debelih masnih ribetina, zelja, janjetine, sala, masla, jaja i živadi, živi jedan mali gimnazijalac, koji čitave dane čeprka i traži po pijesku na obali rijeke, ne bi li mu sreća dala, da i on nađe u naplavini i blatu kakav mali, brončani rimski kip Afrodite, što spava s uzdignutom rukom iznad bujne frizure. (Jedan je Filipov drug našao голу rimsku Afroditu u pijesku kod kupanja, i to je bio najveći događaj u analima biskupske gimnazije za posljednjih pedeset godina.)

Čitava atmosfera oko trafike bila je nezdrava, naročito u tjelesnom smislu, te se u nervoznom djetetu, sklonom već od naravi tjelesnim nastranostima, morao taj dodir s ogromnim i mračnim pitanjem tjelesnoga u njemu utanjiti i raznježiti do najtrepeljivijih nemira. Već samo osnovno pitanje, tako delikatno, a isto tako i neizrecivo zamašno, koje ga je mučilo čitav život, a koje nikada nije imao snage da odlučno postavi, te je za njega ostalo sve do danas neriješeno: tko mu je zapravo otac? Neugodan pramen mirisa duhana iz trafike u Fratarskoj ulici, koji je obavijao sva ta čudna i nejasna zbivanja između njegove majke i raznih prolaznika, na divanu iza zavjese i paravana, što su mu ostala neshvatljiva i nepoznata, ali su te tjelesne tajne iz dana u dan zamatale sve to misterioznom koprenom.

Oči čitavoga grada, te uznemirene i sitničave oči čitavoga maloga grada nad mračnom i sivom trafikom, nad njegovom majkom, a naročito nad njim, kao djetetom bluda i grijeha, sve je to u Filipu razvilo čudne i bolećive priklone upravo spram tog bludnog i grijeshnog u nama, tako da je onaj njegov javan bijeg u javnu kuću na kraju Krajiške ulice bio provala jednog jakog karaktera, koji hoće da se pred svima zaprlja blatom iz prkosa. Oko crkve i biskupskoga grada plaze sjene klerika, fratarata, opatica, crne se pojave javljaju i nestaju sa biskupskog pločnika, a njegova majka Regina sjedi za trafičkim pultom i trguje cigarama i žemljama, ulaze kanonici, oficiri, kancelisti, kočijaši, i razgovaraju s njegovom majkom na jedan način koji Filipa neizrecivo vrijeđa, te ne zna jesu li sve te glasine oko njegove majke paklene izmišljotine ili istina?

A poslije, za onih mršavih i gladnih dana oko pete gimnazije, u biskupskom sirotištu, na stjeničavoj postelji, sa žednim i suhim grlom, čitave su noći prolazile u besanicama, pune trzaja i bunila. Sivozelenkaste stijene, teške, okovane rešetke na prozorima, crna lakirana raspela s bijeloružičasto oličenim likom Spasiteljevim i čitavi nizovi drvenih svetaca po hodnicima (svetaca nezgrapnih u svijetloplavim togama i crvenim plaštevima sa papirnatim cvijećem u ruci), a Filip leži budan, gleda dosadno i jednolično potitavanje kandila na stropu i sanja o Reziki. Jedina svijetla pojava u čitavoj toj smrdljivoj kući, punoj mučenja i stjeničavih postelja, bila je Rezika.

S jakim, nabrekli, kao natečenim, crvenim, mesnatim, bosim nogama, Rezika je sa šuštanjem svoje podsuknje i crvenim, iznad lakta zasukanim, ispucanim, masivnim rukama bila san čitavog sirotišta; a pročulo se od prošlogodišnjih maturanata, da nije nesklona ljubavi, te čovjek ne zna gdje ga čeka sreća? Trebalo bi eventualno riskirati, prokrasti se u blagovaonicu, a kroz blagovaonicu spustiti se liftom, tim pustolovnim putem moglo bi se do Rezikine sobe.

Tako je ustao, bosonog, nečujno, odšuljao se do blagovaonice u prizemlju, gdje je kraj ulaznih vrata na zlatnoj konzoli blagoslivljao pitomce biskupskog sirotišta drveni sveti Josip. Hladna i prazna, sa stolovima od meka drva, s prljavim stolnjacima polivenima graham i prežganom juhom, s razbitim soljenkama i beskrajnim redovima tanjira nanizanim tu već za sutrašnju juhu, blagovaonica stajala je prazna i tamna. Stolac što ga je srušio odjeknuo je glasno, kao srušeno klecalo u crkvi, s muklom i dugom grmljavinom. Tišina. Iz vana, iz daljine čulo se kako negdje plače jedan parostroj na otvorenoj pruzi. Tu su stajali redovi dugih stolova pokriveni bijelim stolnjacima kao ljesovi, a lift je bio zaključan. Kroz pukotine drvene kutije probijala je svjetlost: opatice su već u kuhinji ustale i spremale dačku prežganu juhu.

Svitalo je. Kakve su ono bile glupe, jalove melanholije jednog zapaljenog dječjeg srca, zaključanog u svojoj smrdljivoj zgradurini. Tamo su jeli raskuhanu govedinu (i štakore bi našli u varivu i stare čarape), ogromne plohe dvorišnih zidova bile su polivene kišom, pokvareni žljebovi plakali bi čitave noći, pjege vlage i plijesni puzale su po svodovima prizemnih učiona, gdje su se pušile žute, čađave petrolejke, a kao što je onda sanjao o djevojačkim glasovima, kretnjama, šuširima, pletenicama na neke nedohvatne daljine, tako je ostao glup do danas. Svi njegovi tjelesni zanosi ostali su nestvarni i u glavnom neostvareni! Sanjati o ženama moglo se u samoćama, po toplim posteljama, ali kod svakog stvarnog tjelesnog dodira, Filip je imao neugodan osjećaj buđenja: u

hladnu, smrdljivu sobu ustati neispavan i gol, pospan i umoran skakati preko golog kamena, a cijelu noć svirao je vjetar oko zgrade iza zidova, na žicama i po gromovodima.

U pari reznaca ili nad škafom mokra rublja, nemirna kao prikaza, nedohvatna a živa, kroz koprenu polusna, tu je još s njim bila topla Rozika, a sada dolazi stvarnost: dugi hodnici obavijeni mirisom prežgane juhe, prokleta prežgana juha sa suhim, crnim kruhom, žalosna jutro, kada je polja prekrilo mraz, a Filipa tjeraju na ranu misu, u hladnu crkvu, gdje se dah dimi u gustim loptama i smrzavaju se dlačice u nosu, a sveta se voda sledila u škropionicama. Tu će klečati na hladnom klecalu i poludrijemovan u kacenjameru jedne bunovne noći prepisivat će matematske primjere, smrznutim prstima, na svijetlu oltarske svijeće. Tajna mesa, nezdrava tajna mesa u gnjilim dječjim tijelima, vani pada moker snijeg, a iz matematike ga čeka siguran popravak!